

FOGYATÉKOSSÁG ÉS A MAI MAGYAR TÁRSADALOM
konferenciakötet

FOGYATÉKOSSÁG ÉS A MAI MAGYAR TÁRSADALOM
konferenciakötet

SZERKESZTETTE:

LAKI ILDIKÓ

*(A kötet alapjául az MTA Szociológiai Kutatóintézetének szervezésében
2008. december 8-9-én megtartott
Fogyatékoság és a mai magyar társadalom című
konferencián elhangzott és összegyűjtött előadások,
szakmai anyagok szolgálnak.)*

Belvedere Meridionale – MTA Szociológiai Kutatóintézet

Szeged – Budapest

2009

A konferenciát és a kiadványt az

Nemzeti Kutatási és Technológiai Hivatal

Apponyi Albert Mecenatúra Program támogatta.

Szerkesztette: *Laki Ildikó, az MTA Szociológiai Kutatóintézetének munkatársa*

Lektorálta: *Dr. Tibori Tímea, az MTA Szociológiai Kutatóintézetének tudományos igazgatóhelyettese*

Fotók: *Laki Ildikó*

Korrektúrázta: *Hricó Gabriella*

ISBN:

© Szerzők: *Botos József, Cseke Vanda, Dollenstein János, Géczi Kinga, Hattyár Helga, Hényel Katalin, Kele Mária, Kiss Adrienn, Laki Ildikó, Tardos Katalin, Tibori Tímea*

© Belvedere Meridionale, 2009

TARTALOM

Előszó	7
Plenáris előadások.....	9
DR. BOTOS JÓZSEF: Látás-, hallás- és mozgáskárosultak helyzete Magyarországon	11
KELE MÁRIA: Fogyatékoság – jog – integráció	18
PÁSZTOR ENIKŐ – ZOLNAI ÉRIKA: Fogyatékos személyek részvétele a társadalmi folyamatokban	24
TARDOS KATALIN: Társadalmi befogadás és felelősségvállalás a vállalati szférában	35
TIBORI TÍMEA: Esélyegyenlőségi törekvések a sérültek/fogyatékosággal élők körében	57
A tudomány oldaláról.....	67
HATTYÁR HELGA: A siketközösségek kialakulása és néhány főbb jellegzetessége	69
Fogyatékosággal élve – Az érintettek oldaláról	85
DOLLENSTEIN JÁNOS: Az egyenlő hozzáférés kulcsa (emberek, környezet, társadalom)	87
GÉCZI KINGA: Integráció és kirekesztés.....	97
KISS ADRIENN: A fogyatékosággal élők szórakozási lehetőségei (részlet Kiss Adrienn 2008/2009. tanévben leadott szakdolgozatából).....	106
Fogyatékoság az együtt élők szemével.....	121
CSEKE VANDA: Oktatás és kultúra a fogyatékosággal élők életében (Részlet Cseke Vanda 2007/2008. tanévben leadott szakdolgozatából).....	123
HÉNYEL KATALIN: Félhomályban (Életképek egy csökkentlátó kislány életéből).....	131
A kutatás oldaláról.....	141
LAKI ILDIKÓ: Az integráció elméleti megközelítései.....	143

Érdekvédelem és képviselet	147
Mozgáskorlátozottak Egyesületeinek Országos Szövetsége	149
Siketek és Nagyothallók Országos Szövetsége	150
A konferencia absztraktkötetének tartalma	153
Képek a konferenciáról.....	163

Előszó

AZ IGAZSÁGBOLT

„Alig akartam hinni a szememnek, amikor megláttam a bolt feliratát: Igazságbolt. Itt igazságot árúsítottak.

Az eladólány nagyon készséges volt. Megkérdezte, hogy milyen igazságot szeretnék vásárolni, teljes vagy csak részigazságot. Teljeset, természetesen. Csak semmi áltatás, semmi védekezés, semmi racionalizálás. Én a teljes igazságot akarom, a szintiszta igazságot. Az eladólány átkísért a bolt túlsó felébe, ahol a teljes igazságot kínálták. Az eladó együttérzően rám nézett és az árcédulára mutatott:

– *Uram, a teljes igazság ára igen magas – mondta.*

– *Mennyibe kerül? – kérdeztem eltökélten, gondolván, hogy bármit is kelljen érte fizetnem, nem számít.*

– *Ha ezt megveszi uram, – válaszolta az eladó –, élete hátralevő részében le kell mondania minden nyugalmáról.*

Szomorúan kullogtam ki a boltból. Azt reméltem, hogy olcsón hozzájutok majd a teljes igazsághoz. Azóta se vagyok kész rá. Alkalmanként még szomjúhozom a békét és a nyugalmat.” (Anthony De Mello: A madár dala)

A jelen kiadvány a 2008. december 8-án és 9-én megtartott *Fogyatékoság és a mai magyar társadalom* című konferencián elhangzott előadásokat, valamint a témához valamilyen módon kapcsolódó résztvevők tanulmányait tartalmazza. A konferencia megszervezésével elindítójává kívántunk válni a fogyatékosággal élő diplomás vagy diplomára váró fiatalok és fiatal felnőttek élettereinek megismerésére vonatkozó kutatásoknak, vizsgálatoknak. A konferencia a fogyatékoság témakörére helyeződött, ennek megfelelően az előadások a mozgás-, látás- és hallássérült emberek, közösségek bemutatását, megismertetését helyezték előtérbe.

A könyv fejezeteinek tartalma a tudományosságot ugyanúgy képviselik, mint gyakorlatot. Egy más kontextusban úgy is fogalmazhatunk, hogy az emancipációs vizsgálatok mellett kiemelt hangsúlyt kap a participációs vagy résztvevőközpontúságú vizsgálatok csoportja is. A **plenáris előadások** fejezetben olvashatunk az érintett csoport támogatási rendszerének sajátosságairól, problémáiról, felemás helyzetéről (Botos József), a jogszabályok útvesztőiről, de legfőképpen a jogszabályok értelmezési kereteinek problematikájáról (Kele Mária), a fogyatékosággal élő személyek és a többségi társadalom viszonyáról (Pásztor Enikő),

a társadalmi felelősségvállalás szerepéről, egyben jelentőségéről (Tardos Katalin), valamint a fogyatékossgal élőkre vonatkoztatott jelzőkről és azok tartalmáról, kiemelten a deviancia, a stigma megjelenési formáiról (Tibori Tímea).

A **tudomány oldaláról** Hattyár Helga vizsgálódik. A szerző a siketközösségek életéről, belső és külső kapcsolatainak kiépüléséről, valamint működéséről kíván rövid átkintést adni. A tanulmányban kiemelt szerep hárul a jelnyelvi sajátosságok bemutatására, speciális jellegére, s ezek alkalmazhatóságára a vizsgált közösségben.

A két tudományos egység után a gyakorlat oldaláról közelítjük meg a fogyatékossg témakörét, a fogyatékos személyekkel együtt élők és a fogyatékossgal élő személyek szemszögéből. A hitelességet erősíti az a tény, hogy minden egyes szerző a maga által megélt mindennapokat, a saját gyakorlatokat összegzi.

Az integráció elméleti megközelítése tanulmány (Laki Ildikó) az integráció szociológiai és pszichológiai értelmezéseit foglalja össze, elméleti keretet alkotva a plenáris előadások csoportjának. A fogyatékossg vizsgálásában nem elhanyagolandó kérdéskört alkot az integráció és az ahhoz kapcsolódó fogalmak értelmezése.

S végül a könyv tartalmi zárásában az érdekvédelem és képviselő két magyarországi intézményének (Mozgáskorlátozottak Egyesületeinek Országos Szövetsége, Siketek és Nagyothallók Országos Szövetsége) szakmai munkája, feladata kerül feltárára.

Tapasztalataink azt mutatják, hogy a fogyatékossgal élő személyekkel kapcsolatos vizsgálódások, munkahelyteremtő programok beindítása, illetve a különféle rehabilitációt érintő kezdeményezések igen népszerűvé váltak az elmúlt időszakban. Mindezek mellett azonban kiemelt jelentőséggel kell illetni a tudományos vizsgálódásokat, elmékedéseket is, amelyek alapokat, a gyakorlat megvalósításához szükséges alternatívákat fogalmaznak meg. A fogyatékossgal élő személyek életének javítására, helyzetük jobbítására irányuló törekvéseket nem egyéni, hanem társadalmi szinten kell megvalósítani. A konferenciával és kiadványuk megjelentetésével éppen erre szerettük volna felhívni a figyelmet. Arra, hogy legyen ez egy közös ügy, érdek nélkül, de az értékek mentén.

Sok szeretettel ajánlom e könyvet minden téma iránt érdeklődőnek, szakembernek, hallgatónak, munkaadónak és a szakpolitika képviselőinek!

Laki Ildikó
a kötet szerkesztője

PLENÁRIS ELŐADÁSOK

DR. BOTOS JÓZSEF

LÁTÁS-, HALLÁS- ÉS MOZGÁSKÁROSULTAK HELYZETE MAGYARORSZÁGON

Amikor a szervezők megkerestek a konkrét témával, nemigen tudtam, elfogadjam-e a felkérést. Aztán felcsendült egy régi dallam a fülemben. Ezt Szabó Ferike énekelte a 40-es évek elején. Ferikének hívták, pedig már legénysorba került. Enyhe értelmi fogyatékos volt. A népdalgyűjtők csodálattal hallgatták és vették fel három napon át az iskolában a dalokat, amelyeket tudott. Abszolút hallásával elsőre megjegyzett minden dallamot. Rengeteg nótát ismert. A pesti urak azt mondták az édesapjának, hogy felviszik magukkal egy kollégiumba, mert istenadta tehetség. „Ezt a hülyét? Nem engedem, csak szégyent hoz ránk” – mondta az apja. Talán a magnószalagok őrzik csak ennek a találkozásnak az emlékét, talán, valahol. Hordozzuk az örökséget a múltból. Néha lekezeljük, jó esetben sajnáljuk hátrányos helyzetűvel küzdő testi fogyatékos polgártársainkat. Pedig nem sajnálni, nem segíyezni, de tisztelni és alkalmas feladathoz kell juttatni ezeket az embereket.

Mennyivel szegényebb lenne a világirodalom egy vak Homérosz nélkül! Mi lenne ma Európa himnusza, ha nem írja meg a hallását vesztett Beethoven a IX. szimfóniát? És akkor még nem beszéltünk kortársunkról, Hawkingről, a fizikusról, aki fantasztikus tudásával messze kiemelkedik társai közül, pedig teljesen mozgásképtelen.

A magyar statisztikai adatok a következő szomorú képet mutatják:

– A látáshibás személyek aránya az óvodáskori 5 ezrelékről 17 éves korra már 25 ezrelékre (2,5%) emelkedik. Ez a folyamat a felnőttkorban tovább folytatódik, s időskorban hihetetlenül felgyorsulva akár a teljes vakságig elvezet.

– A halláskárosodás az óvodáskorúak körében 7-8 ezrelék, ami 17 éves korra 9-10 ezrelékre (1%) nő, időskorban pedig az emberek – különösen a férfipopuláció – szinte kivétel nélkül halláskárosulttá válnak.

– Ami a mozgáskorlátozottságot illeti, úgy becsülik, hogy minden 10. ember valamilyen mértékben mozgássérült. A női népességben ennél magasabb az arány, különösen időskorban.

A négy részből álló államháztartás három alrendszere is érinti a fogyatékos-sággal élők élethelyzetét, nevezetesen a központi költségvetés, a társadalombiztosítás és az önkormányzatok.

Az államháztartás bevétele a 2007. évben 11636 milliárd forint volt. Ennek hozzávetőleg 46 százaléka származott a gazdálkodó szervezetek és a költségvetési szervek befizetéséből, a másik 54%, tehát több mint fele közvetlenül a lakosság adóiból, illetveiből folyt be. Ezek a befizetések (adók és járulékok) nyújtanak fedezetet többek között a fogyatékossggal élők életvitelének finanszírozására is.

A fent említett alrendszerek közül az oroszlánrészt természetesen a társadalombiztosítást terheli, elsősorban a rokkantnyugdíjak folyósításával. (A korhatár alatti rokkantak nyugdíját az Országos Egészségbiztosítási Pénztár állja, míg a korhatárt elérők a továbbiakban az Országos Nyugdíjbiztosítási Főigazgatóságtól kapják járandóságukat.)

Az államháztartás második legnagyobb alrendszere, tehát a társadalombiztosítás 795 ezer rokkantnyugdíjasnak fizet havonta átlagosan 70 ezer forint nyugdíjat, ami éves szinten 2007-ben közel 600 milliárd forintot tett ki. Ez az összes nyugdíjkiadásnak több mint egyötöde (22%), a 2007. évi GDP-nek pedig 2,4%-a. Ez a 600 milliárd forintos összeg ötven-ötven százalékban oszlik meg a 433 ezer korhatár alatti és a 362 ezer korhatárt betöltött állomány között. A korhatár alatti állományba tartozók havi átlagnyugdíja 63 ezer forint, ami 16 ezer forinttal marad el a nemzeti átlagnyugdíj 79 ezer forintjától. A kort betöltött állomány átlagnyugdíja viszont ennél a 79 ezer forintnál csak 2 ezer forinttal kevesebb. Más szóval, a korhatár alatti nyugdíjasok az átlagnyugdíjnak mintegy 80%-át kapják meg, a kort betöltők viszont a 95%-át. Ugyanakkor azt is meg kell jegyeznünk, hogy a 63 ezer forint összegű korhatár alatti rokkantnyugdíj alig valamivel több, mint a hivatalos létminimum összege. Vajon ez valóban elegendő lenne egy rokkant felnőtt megélhetéséhez? Látjuk tehát, hogy ezek az összegek az államháztartást súlyosan terhelik, de az egyének számára is csak szűkös életvitelt tesznek lehetővé.

Ismerve azonban az ország nehéz helyzetét, még ez a tehervállalás is figyelemre méltó eredmény. Előreláthatólag a magyar államháztartás viszonylag hosszú ideig nem lesz olyan helyzetben, hogy nagyvonalúbb ellátást biztosítson. Ugyanakkor az is sajnálatos tény, hogy a rokkantított emberek jelentős hányada – férfiak egynegyede – a rokkantosság évét követő öt éven belül elhalálozik. A női rokkantaknál hét éven belül hal meg az állomány egynegyede. Ily módon – kissé cinikusan fogalmazva – nincs módjuk megvárni azt az időt, amikorra – talán – a magyar közpénzügyek helyzete érdemben javulna...

Fentieket megerősíti a statisztika¹, mely szerint a korhatár alatti rokkantnyugdíjas férfiak átlagos halálósági kora 53,8 év, és a nyugdíjban töltött átlagos

¹ Hollósné dr. Marosi Judit–H. Richter Mária: *A nyugdíjban, nyugdíjszerű ellátásban részesülők halandósága 2004-ben. Statisztikai Szemle, 2008/9. 879–880. o.*

időtartamuk 6,6 év csupán. (A korbetöltött öregségi nyugdíjasok esetében ezek a mutatók 77,4 év, illetve 17,9 év.) A nőknél az átlag halálozási kor a korhatár alatti rokkantnyugdíjasok körében 51,8 év, a nyugdíjban eltöltött évek átlaga 6,5 év. (A korbetöltött öregségi nyugdíjasok esetében 78,9 év, illetve 22,4 év.)

A korai halálozás egyik oka maga a rokkantosítást eredményező fogyatékoság, de legalább ilyen mértékben járul hozzá a csökkentértékűség tudata, illetve a tevékenység, a tevékeny életvitel hiánya. Ez utóbbi kettőn a jelenlegi gyakorlat nemigen tud segíteni. Alapvetően más szemléletmódra és gyakorlati megoldásokra lenne szükség. Olyanra, amely mind az egyénnek, mind a társadalom egészének megfelelne. Még a 67%-os szintet elérő vagy akár azt meghaladó mértékben csökkent munkavégző képességgel rendelkező ember is képes értelmes, értékteremtő tevékenységre.

Engedtessek meg itt egy saját életemből vett példa idézése. Még az ágyhoz kötött korlátozott munkaképességű ember is hasznosnak érezheti magát, ami nagyban hozzájárul lelki egészségéhez és pszichoszomatikus alapon testi egészségének javulásához is.

Nagyanánk élete utolsó éveiben velünk lakott. Ágyhoz kötve is rábízhattuk óvodás gyermekeink felügyeletét, ha betegek voltak. Lábánál üldögéltek, együtt megebédeltek az előre elkészített ennivalóból – de nekünk, felnőtteknek nem kellett szabadságot kivennünk a felügyelet céljából, s ez igen fontos volt a szakmai előrehaladásunk szempontjából. Az idős asszony sem érezte magát egyedül, s a gyermekek sokat tanultak ezeken a napokon tőle...

Megalázó tehát csak támogatott, segélyeket fogyasztó társadalmi-gazdasági teherré degradálni a megváltozott munkaképességű embereket. A napi politika szólamaiban is úgy szerepel a kérdés, hogy „meg kell szigorítani a rokkantosítást, mert súlyos terhet jelent a költségvetésnek” – ami implicite azt sugallja, hogy a rokkantosítás álságos dolog csupán. Ami kivételesen lehet igaz is, mégis, a közhangulatban valamiféle általánosítás érzékelhető, ami az önhibájukon kívül hátrányos helyzetbe kerülő embereket sérti. Nem ők zárják ki saját magukat az értékteremtő folyamatból, hanem a társadalom és a gazdaság. A munkaerőpiacon a több mint 400 ezer potenciális csökkent munkaképességű személy közül a települési önkormányzatok által alapított költségvetési, illetve nonprofit szervezetek mindössze 2400 főt foglalkoztatnak, többnyire szakképzetlen, bedolgozó munkával, a nemzetgazdasági nettó átlagbér 35-40%-áért.

Ugyanezek a bérarányok jellemzik az ún. célszervezetekben foglalkoztatott 28 ezer megváltozott munkaképességű és fogyatékos munkavállaló díjazását. A 63 ezer forint összegű korhatár alatti átlagos rokkantnyugdíj a nemzetgazdasági nettó átlagbér 55%-ával egyenlő! Ez több, mint amennyit a célszervezetekben

munkavégzésért kaphatnak a rokkantak. (A célszervezet a Pénzügyminisztérium által kijelölt gazdálkodó szervezet, rehabilitációs foglalkoztatásra kötelezve, s ezért cserében az árbevételük arányában állami dotációban részesülnek. Ezek nem szociális intézmények! Azonban mindössze 72 ilyen gazdasági szervezet létezik, 28 ezer megváltozott munkaképességű foglalkoztatottal. (Ez a 3,9 milliós foglalkoztatotti létszám 7 ezreléke.) Ily módon nincs meg részükről sem a kellő érdekelttség a munkavállalás szorgalmazásában. A jelenleg (2009) érvényes szabályozás szerint, ha a korhatár alatti nyugdíjas a minimálbér fölötti keresetet ér el, akkor megszüntetik részére a rokkantsági nyugdíj folyósítását. Ez akkor sem áll helyre, ha munkáját elveszti – ilyenkor újra kell kérelmeznie a rokkantossítást. Mivel a feltételek ma szigorúbbak, ezért még az is elképzelhető, hogy ezt nem sikerül megszereznie. Érthető tehát, hogy ez a szabályozás nem ösztönzi a csökkent munkaképességű személyeket a minimálbért elérő, vagy akár csak szerény mértékben meghaladó jövedelmet hozó munkavégzés vállalására. Kulcskérdés továbbá az is, hogy a vállalkozói szféra milyen bérrel hajlandó foglalkoztatni a rokkant munkavállalókat. Ha ugyanis ennek mértéke ösztönöz a rokkantsági nyugdíj feladására, komoly terhektől mentesülne az államháztartás.

Az Európai Unióban a megváltozott munkaképességű embereknek mintegy 40–42%-a dolgozik, Magyarországon körülbelül 8%-uk. Az Egyesült Királyságban 6,9 millió megváltozott munkaképességű ember él, ezeknek 49%-a vállal munkát, és csak 12 ezer dolgozik védett munkahelyen. Az Unió országaiban általában arra törekednek, hogy a megváltozott munkaképességűek a normál piaci feltételekkel dolgozók között helyezkedjenek el, s a védett foglalkoztatókat csak a súlyosan sérült személyeknek tartják fenn. Magyarországon is nagy szükség lenne kormányzati támogatási rendszerre, amely ösztönözné a munkáltatókat, hogy korlátozott munkavállalási képességű embereket alkalmazzanak. A nyílt munkaerő-piaci foglalkoztatás költségei kétharmaddal alacsonyabbak, mint a védett foglalkoztatásé, így lényegesen több ember számára lehetne munkahelyet teremteni.

Különösen fontos lenne ez most, amikor a válság miatt egyre többen veszítik el munkájukat.

Kitűnő példáját adta a vállalati kezdeményezőkézségnek a budapesti négycsillagos Hotel Panda és tulajdonos menedzsmentje. A vállalkozás többségében megváltozott munkaképességűeket alkalmaz változatos munkakörökben. Szobaszenny, portás, telefonos, londíner, kertész, masször, konyhalány egyaránt megállja a helyét a munkakörében. Érdekes módon az az aggály is megalapozatlannak bizonyult, hogy a vendégeket esetleg zavarná az alkalmazottak fogyatékosága

– ellenkezőleg. A tapasztalat szerint a kiemelkedően szeretetteljes légkör inkább használt a szálloda üzleti forgalmának.

Úgy tűnik, képesek minőségi munkára, ami megalapozza, hogy megfelelő javadalmazásban részesülhessenek. A vállalkozás nyereséges, így valóban mindenki nyer vele. A legtöbbet talán maguk az alkalmazottak, akiknek az életében nagyon pozitív változást hozott a keresővé válás és a munkahelyi közösség.

Láttuk, hogy a csökkent munkaképességű emberek közül milyen keveset foglalkoztat a gazdaság. Ez a 0,7 százalékos arány csepp a tengerbe. Lehetne ennél sokkal nagyobb mértékben bevonni a munka világába a legkülönbébb fogyatékossgal élőket, beleértve a korhatár alatti nyugdíjasokat is. Ha a közel 700 ezer működő vállalkozás közül csak minden második akár egyetlen látás-, hallás- vagy mozgássérültet, illetve korhatár alatti rokkantnyugdíjast foglalkoztatna, a korhatár alatti nyugdíjasok száma 80 ezer főre, a kifizetett nyugdíj éves összege (2007. évi adatok) 300 milliárd forintról 60 milliárd forintra csökkenne, vagyis az államháztartást 240 milliárd forinttal kevesebb kötelezettség, kiadás terhelné. Amennyiben a vállalkozásoknak nem kellene ezek után a foglalkoztatottak után járulékokat fizetni, már ez jelentős ösztönző erőt képviselne a foglalkoztatás felvállalására. Ez a 240 milliárd forint megtakarítás csak az egyik oldal. A fontosabb az, hogy ezek az emberek, mint munkavállalók jövedelmet termelnek, hozzájárulnak a nemzeti jövedelemhez, növelik a GDP-t, és ami a legfontosabb, nem érzik magukat feleslegesnek, tehernek.

Most csak a gazdasági szempontot emelném ki: 2007-ben a havi 185 ezer forintos bruttó átlagbér egyévi összege kerekítve 2,2 millió forint. Ha csak 50%-os bért veszünk figyelembe, akkor az erre vetített, a munkáltató által fizetett járulék éves összege megközelítőleg 370 ezer forint. 350 ezer fogyatékos, illetve korhatár alatti rokkantnyugdíjas munkavállaló alkalmazása esetén ez kb. 130 milliárd forintot jelent évente. Ennyivel kevesebb bevétel jut az államkasszába, ezzel szemben 240 milliárd forintot nem kellene kifizetni. Kereken 110 milliárd forint lehetne az államháztartás „haszna”.

Folytassuk tovább ezt a számszerű elemzést. 2007-ben az egy főre jutó GDP éves összege 2,5 millió forint volt, ami egy foglalkoztatottra hozzávetőleg 6,5 millió forintot jelent. Ha ennek csak a felét képes létrehozni a csökkent munkaképességű foglalkoztatott, vagyis 3,3 millió forintot, akkor is ennek éves összege a 350 ezer foglalkoztatott esetében közel 1200 milliárd forint. Ez az összeg megközelíti a 2007. évi GDP-nek az 5%-át. Emlékeztetőül, Magyarország külföldi adósságszolgálat a 2007. évi GDP-nek 10%-a, vagyis ez utóbbi összegnek kereken a duplája. A 350 ezer megváltozott munkavégző képességű személy

újébóli munkába állításával tulajdonképpen a magyar gazdaságra nehezedő súlyos adósságteher következményei jelentősen mérséklődnének.

A profitorientált vállalkozások nem fognak tömegével megváltozott munkaképességűeket alkalmazni, amennyiben a kapcsolódó befizetendő járulékokat, egyéb anyagi terheket a kormány jelentősen nem csökkenti. Sajnos maga az állami szféra sem vállalja fel ezt a megoldást, részben azért, mert már nem is tudja. A nagy közösségi szolgáltató-rendszerek közül a posta, telefon-, hírközlési ágazat ideális csökkent munkaképességű-foglalkoztató lehetne, mint ahogy az energiaszolgáltató szektor adminisztrációja is például, de – ha a szándék meg is lenne – már nincs akkora állami tulajdon, amely képes lenne felszívni a foglalkoztatott létszám fölött további 7–8%-ot. Érdekes és érdemes megjegyezni, hogy ugyanakkor a kormányzati szándék legalábbis szavakban az, hogy a foglalkoztatottsági rátán jelentősen javítsanak.

Talán az sem lenne a szociális piacgazdaságban szentségtörés, ha példának okáért a látás-, hallás- és mozgássérültek vállalászási tevékenységükhöz, annak beindításához és folytatásához legalább olyan segítséget és támogatást kapnának, mint a külföldi tőkebefektetők. Az előzőekből nyilvánvaló, hogy az eddigi szemlélettel és megközelítéssel szemben egészen megváltozott felfogásra és annak a gyakorlatba történő átültetésére van szükség.

Még egy gondolat: a látás-, hallás- és mozgássérültek a sérülés csökkentésére, illetve az azzal való együttélésre különböző gyógyászati segédeszközökre szorulnak. Most csak a halláskárosodást emelném ki, amely napjainkban egyre fiatalabb korban sújtja az embereket, 50 éves kor fölött gyakorlatilag szinte minden ember, különösen a férfiak egyre erősödő halláskárosodással kell éljenek. Ezt a fogyatékoságot a hallókészülékek nagyban csökkentik, az életet, a tevékenységet elviselhetőbbé teszik, azonban a csúcstechnikát és a legjobb megoldást képviselő készülékek több százezer, esetenként másfél millió forintba is kerülhetnek. Az olcsóbb kivitelű hallókészülékek állandó viselete számos problémát okoz, a hirtelen megnövekedett zajterhelés például annyira megviselheti a készülék használóját, hogy inkább lemond a készülék folyamatos használatáról. Ma, amikor a szórakoztató elektronika néhány ezer forintért olyan készülékeket dob piacra (MP3, MP4), melyekkel az ép hallású emberek bárhol és bármikor szabályozható hangerővel hallgathatnak zenét, műsort stb., érthetetlen, hogy miért nem lehet egy ilyen készülékhez hasonló, normál két- vagy háromamperes elemmel működő olcsó és esztétikus, mindenki által vállalható hallókészüléket konstruálni és forgalomba hozni. Összintén szólva, ez nem csak az egyéneknek lenne megfelelő megoldás, hanem az Országos Egészségbiztosítónak is. Nem is érthető, hogy mi-

ért nem ír ki pályázatot a biztosító ilyen olcsó készülékek gyártására. Akár úgy is, hogy ezeket a készülékeket fogyatékos, csökkent munkaképességű vállalkozók, munkavállalók készítenék.

Hogy ez a gondolat mennyire lehet reális? A látásproblémákkal küszködő emberek számára az új és új szemüveg készíttetése rendszeres időközönként komoly anyagi megterhelést jelent, amellet, hogy ez az egészségbiztosítónak is kiadással jár. Az áruházláncokban megjelentek az olcsó olvasószemüvegek, amelyek esztétikusak, és még a kisjövedelmű nyugdíjasok is megengedhetik maguknak, hogy amikor szükséges, lecseréljék szemüvegüket. Tulajdonképpen ugyanez a hallókészülékekkel is megtörténhetne, s feltételezem, üzleti szempontból is megérné.

Összefoglalva

A fogyatékos, csökkent munkaképességű emberek foglalkoztatása egyrészt nemzetgazdasági, makrogazdasági szempontból nézve is rendkívül fontos, illetve vonzó lehet mikroszinten – megfelelő ösztönzők esetén – a vállalkozóknak is, másrészt az egyéneknek sem közömbös, hiszen az életkilátásaik, a várható élet-tartamuk a foglalkoztatással jelentősen meghosszabbodik, és talán ez a legfontosabb, hiszen szoktuk idézni, hogy a legfőbb érték az ember. Jó lenne, ha így is gondolnánk.

KELE MÁRIA

FOGYATÉKOSSÁG – JOG – INTEGRÁCIÓ

A fogyatékoság megközelítésére több modell is létezett: az orvosi modell, a szolidaritási modell, a társadalmi modell. Az orvosi modell a fogyatékoságot betegségként, a fogyatékosággal élő embert pedig betegként kezelte. A szolidaritási modell a fogyatékosággal élő embereket intézményekben, távol az ép emberektől helyezte, „nem hagyjuk őket éhen halni, megfagyni, de nem egyenrangúak”. A társadalmi modell lényegét a társadalmi hátrány felőli megközelítés jellemezte, amelynek kompenzálása a társadalom kötelezettsége a társadalom mindenkori anyagi forrásainak függvényében (amely jellemzően mindig kevés).

Ezek mellett jelent meg egy új szemléletet tükröző megközelítési mód, az emberi jogi megközelítés, amely azt tartalmazza, hogy a fogyatékos ember számára ugyanazokat az emberi jogokat kell biztosítani, mint bárki más számára. Ezeknek az egyenlő jogoknak pedig az élet valamennyi területét le kell fedniük.

Jelen tanulmányban a társadalommal és a fizikai környezettel összefüggő jog területét érintő kérdésekbe tekintünk bele, mivel mindhárom alapvető terület kérdéseket tartalmaz a fogyatékosággal élő emberek vonatkozásában, és elengedhetlenül fontos alapját képezi a mindennapi életüknek. A felsorolt három területet nem lehet élesen elhatárolni egymástól, szorosan összefüggenek és sokszoros átfedések is vannak közöttük.

Magyarországon a fogyatékosággal és az ezzel kapcsolatos kérdésekkel számos jogszabály foglalkozik, és folyamatosan kerülnek bele a részletszabályokba is fogyatékosággal élő személyeket érintő rendelkezések.

A múltat röviden áttekintve elmondható, hogy az 1990-es éveket megelőzően nem volt Magyarországon szervezett és összefogott fogyatékosügyi politika, hanem szociális támogatások és kedvezmények léteztek a különböző fogyatékosági csoportok számára. Így például gépkocsiszerzési támogatás, lakás-akadálymentesítési támogatás, vakok személyi járadéka, rokkantsági járadék és rokkantsági nyugdíj, közlekedési támogatás. Ezek mellett az építésügyi szabályozás tartalmazott egy apró kitéletet, amely előírta, hogy a lehetőség szerint akadálymentesen kell építeni, de egyéb konkrét szabályt, előírást azonban nem adott.

A fogyatékosüggyel kapcsolatos változás az 1990-es évek második felében kezdődött. A jogalkotás területén több lépés is történt. 1996-ban az oktatási

törvényt korszerűsítették, belefoglalva az integrált oktatást is. 1997-ben megjelent az új építési törvény és annak végrehajtási rendelete, amely tartalmazta az akadálymentes építészet minimális követelményeit. A közhasznú szervezetekről szóló törvény előmozdítja, hogy a fogyatékosággal élő emberek szervezetei anyagi kedvezmények birtokában teremthessék meg tevékenységük anyagi bázisát. A Polgári Perrendtartás törvénymódosítása felhatalmazza a fogyatékosok érdekvédelmi szervezeteit, hogy bíróság előtt képviselhessék a sérült embereket jogaik érvényesítése érdekében.

Az 1998-as év mérföldkő a hazai esélyegyenlőséghez vezető úton. Márciusban a Parlament egyhangúlag elfogadta a Fogyatékos személyek jogairól és esélyegyenlőségük biztosításáról szóló törvényt, amelyet évekig tartó, széles körű előkészítő munka előzött meg. Ezen törvény létrejöttével teljesen új folyamatok indultak be a magyar jogalkotásban, illetve a szemlélet és a gondolkodásmód változásában. Jelenleg a hatályos magyar jogszabályok teljes köre még nem felel meg ezen törvényben megfogalmazott céloknak és alapelveknek, de ezeknek a jogszabályoknak a száma és köre is folyamatosan bővül. Álljon itt példaként a következő néhány fontosabb jogszabály, amelyek már ennek a törvénynek a szellemében készültek. Így az 1997. évi LXXVIII. törvény az épített környezet alakításáról és védelméről, valamint a 253/1997. (XII. 20.) Kormányrendelet az országos településrendezési és építési követelményekről. Találhatók korszerű rendelkezések a közoktatásról szóló 1993. évi LXXIX. törvényben, amely már nem ismer képezhetetlen gyermekeket, és előírja a tankötelezettséget teljesíteni nem képes, fogyatékosággal élő gyermekek számára is a képzési kötelezettséget és ugyanakkor lehetővé teszi a fogyatékosággal élő gyermekek ép gyermekek között való, integrált oktatását is.

A jogszabályalkotáson túlmenően az állami szervezetben az 1998. évi, fogyatékos személyek jogairól és esélyegyenlőségük biztosításáról szóló törvényt követően a fogyatékosügy is szerepet kapott. 1999-től helyettes államtitkári szinten foglalkoztak a témával, majd ezt követően minisztériumon belül alakult fogyatékosüggyel foglalkozó önálló főosztály is.

A következőkben néhány fontosabb jogszabályt nézzünk meg kicsit részletesebben is.

A jogszabályi hierarchia csúcán áll a **Magyar Köztársaság Alkotmányáról szóló 1949. évi XX. törvény**, amely tartalmazza a Magyar Köztársaság területén élő emberek alapvető emberi és állampolgári jogait az 54. §-tól 70/K. §-ig terjedően huszonnyolc paragrafusban. Ezek mindegyike fontos a fogyatékosággal

élő személyek szempontjából is: minden embernek veleszületett joga van az élet-
hez és az emberi méltósághoz, és minden embert születésétől fogva megilletnek
ugyanazon jogok. A hátrányos megkülönböztetés tilalmát az 1989. évi XXXI.
törvény 34. §-a terjesztette ki az addig szabályozott nem, felekezet és nemzetiségi
megkülönböztetés tilalmát meghaladóan.

*A fogyatékos személyek jogairól és esélyegyenlőségük biztosításáról szóló 1998.
évi XXVI. törvény a fogyatékossgal élő személyt megillető jogok tárgyalása során
négy területet emel ki, amelyek az Alkotmányban megfogalmazott alapjogok sokasá-
gát lefedik. Ez a négy terület a következő:*

- az akadálymentes és biztonságos környezethez való jog,
- a közérdekű információkhoz, a közszolgáltatásokhoz való hozzáférés joga,
- a fogyatékossgal élő személyt az információs társadalmi szolgáltatások
igénybevételekor is megilleti az információs esélyegyenlőség,
- a megfelelő támogatószolgálat igénybeviteléhez való jog.

Emellett a törvény a mindennapi élet öt területét nevezi meg mint az esély-
egyenlőség során fontos területet. Ezek a törvény általi sorrendben a követke-
zők:

- egészségügy
- oktatás és képzés
- foglalkoztatás
- lakóhely
- kultúra, sport.

Fontos szemlélete a törvénynek, hogy a fogyatékossgot nem betegségként
említi, hanem különleges élethelyzetként kezeli, ahol az embernek más, külön-
leges szükségletei vannak, amelyek a személy élethelyzetéből adódnak. Hiány-
zik azonban a szabályozásából a szabadidő, a kultúra és a művészet „üzéséhez”
való jog szabályozása, mivel a kultúra és a sport terén központi helyet foglal el a
szolgáltatást nyújtó építmények akadálymentessége, azonban nem rendelkezik a
kulturális, művészeti tevékenység támogatásáról.

A törvény 2007-ben történt módosításával meghatározásra került a közszol-
galtatás fogalma is. Ez fontos lépést jelent a közszolgáltatásokhoz való egyenlő
esélyű hozzáféréshez vezető úton. Mindezek alapján közszolgáltatásnak minősül:

- minden közhatalmi tevékenység – ideértve a hatósági, kormányzati és
minden egyéb közigazgatási, valamint igazságszolgáltatási tevékenységet –, to-
vábbá az Országgyűlés, az Országgyűlésnek beszámolóval tartozó szervek, az Al-
kotmánybíróság, az országgyűlési biztosok, az ügyészség, valamint a honvédelmi
és rendvédelmi szervek által hatáskörük gyakorlása során kifejtett tevékenység,

– az állam által fenntartott intézmény által nyújtott közszolgálati műsor-
szolgáltatás, továbbá oktatási, közművelődési, közgyűteményi, kulturális, tudomá-
nyos, szociális, gyermekjóléti, gyermekvédelmi, egészségügyi, sport-, ifjúsági,
foglalkoztatási szolgáltatás, ellátás, illetve tevékenység,

– a helyi és kisebbségi önkormányzat hatásköre gyakorlása során kifejtett
minden tevékenység – ideértve különösen a hatósági és egyéb közigazgatási te-
vékenységet –, valamint a helyi és kisebbségi önkormányzat, a nem állami és
egyházi fenntartó, illetőleg az általa fenntartott közfinanszírozásban részesülő in-
tézmény által nyújtott, az előző pont szerinti szolgáltatás, ellátás, tevékenység,

– minden ügyfélszolgálati rendszerben működtetett szolgáltató tevékenység,
továbbá

– minden olyan hatósági engedély vagy hatósági kötelezettség alapján vég-
zett nyilvános szolgáltató tevékenység, amely település vagy településrész közellá-
tását szolgálja, használatra nem korlátozott, illetve nem korlátozható.

Az **egyenlő bánásmódról szóló 2003. évi CXXV. törvény** megalkotása során a jogalkotónak a célja az volt, hogy egységes fogalomhasználat, valamint meg-
felelő és hatékony jogvédelmi és eljárási rend alakuljon ki erre a területre. Nem
csupán a fogyatékosággal élő emberek esetében követeli meg az egyenlő bánás-
módot és a diszkrimináció tilalmát, hanem valamennyi, a törvényben védett tu-
lajdonsággal rendelkező egyén és csoport számára biztosítja azt.

Az építésügyi szabályozás területén, az épített környezetet alakítása során fontos szempont, hogy mind a középületek és közterületek, mind pedig a fogyatékosággal élő személy lakóhelye a fogyatékoság természetéhez és mértékéhez igazodóan, korlátozottság nélkül használható legyen. E kérdéskörben még az esélyegyenlőségi törvény megszületése előtt hatályba lépett az **1997. évi LXXVIII. törvény** az épített környezet alakításáról és védelméről, amely kimondja, hogy e törvény hatályba lépését követően minden közhasználatú építmény csak úgy épülhet meg, hogy az a fogyatékosággal élő emberek számára érzékelhető és akadálymentes legyen. A törvény az akadálymentesség fogalmát építésügyi szempontból is meghatározza. Az akadálymentesség minimális, alapvető követelményeit pedig a törvény végrehajtási rendelete, az **országos településrendezési és építési követelményekről szóló 253/1997. (XII. 20.) Kormányrendelet (OTÉK)** tartalmazza és nem enged eltérést az akadálymentes használhatóságra vonatkozó előírásoktól. Az OTÉK akadálymentességet is érintő módosítását 2008 nyarán elfogadták, amely módosítás 2008. szeptember 12-től hatályos. A módosítás igen fontos lépés az akadálymentesség szempontjából, mert jelentős mértékben bővíti

és részletezi az akadálymentes kialakítás szabályait. Az építésügy vonatkozásában a fogyatékos személyek jogairól és esélyegyenlőségük biztosításáról szóló 1998. évi XXVI. törvény pedig megszabja azokat a határnapokat, ameddig a meglévő közszolgáltatást nyújtó építményeket akadálymentesíteni kell.

A **munka törvénykönyvéről szóló 1992. évi XXII. törvény** 2001-ben történt módosítását követően már külön is nevesíti a fogyatékos állapotot és megfordítja a hátrányos megkülönböztetésből fakadó bizonyítási terhet. Így már a munkáltatónak kell bizonyítania azt, hogy nem történt hátrányos megkülönböztetés, nem pedig a munkavállalónak, hogy hátrányosan megkülönböztették. Ezáltal a munka törvénykönyve már a fogyatékossgal élő személyek szempontjából lényeges rendelkezéseket is tartalmaz, amelyeknek alapja a diszkrimináció tilalma. Tilos tehát hátrányos megkülönböztetést alkalmazni a munkaviszonnyal kapcsolatosan, valamint a munkaviszony létesítését megelőző, elősegítő eljárás során. Előfordulhat azonban pozitív elbírálás is, ami azt jelenti, hogy azonos feltételek fennállása esetén előnyben részesítési kötelezettsége van a munkáltatónak.

A **közoktatásról szóló 1993. évi LXXIX. törvény** legfontosabb pozitívuma, hogy szemléletében nincs képezhetetlen gyermek. A fogyatékossgal élő gyermek is tanköteles. Ha tankötelezettségét nem képes állapotánál fogva teljesíteni, akkor a tankötelezettség különböző speciális foglalkozásokon teljesíthető. Rendkívül fontos a korai fejlesztés megvalósítása a fogyatékossgal élő gyermekeknél. Nagyon kedvező az a megállapítás is, hogy a fogyatékossgal élő gyermek integráltan, ép társak között járhat óvodába, iskolába, ha ez a gyermekeknek előnyére válik. A fogyatékossgal élő gyermekek jelentős része azonban csak speciális intézményben képes megfelelő előmenetelt elérni. Az ilyen speciális intézmények rendszerének létrehozására a fogyatékos személyek jogairól és esélyegyenlőségük biztosításáról szóló törvény határidőként 2005. január 1-jét tűzte ki.

A **felsőoktatásról szóló 2005. évi CXXXIX. törvény** több helyen foglalkozik a fogyatékossgal élő személyekkel, így a jelentkezés során előnyben részesítési követelményt állapíthat meg a fogyatékossgal élő személy részére, valamint a hallgató jogaként nevesíti, hogy tanulmányaihoz fogyatékossgának megfelelő ellátásban és segítségben részesüljön. A fogyatékossgal élő hallgatók tanulmányaival kapcsolatos elveket, az előnyben részesítési szempontokat és eljárási szabályokat a kormány, a fogyatékossgal élő hallgatókkal kapcsolatos intézményi feladatok végrehajtásának rendjét pedig a felsőoktatási intézmény határozza meg.

Amennyiben mind a jogszabályok, mind pedig a fizikai környezet megteremtik, és teljesítik az akadálymentes és egyenlő élethez szükséges feltételeket, még akkor is gátat jelenthet a társadalomnak a fogyatékosághoz való hozzáállása. Az említett három terület (társadalom – fizikai környezet – jog) közül ez a legnehezebben és talán a leglassabban alakítható. Mind az egész társadalom, mint pedig az egyes személyek gondolkodásmódjának formálása és előítéleteiknek csökkentése nagy kihívást jelent. A valódi szemléletváltásra és elfogadásra a társadalom ép és fogyatékosággal élő tagjainak körében is nagy szükség van, hogy a jogszabályokban lefektetett egyenlőség ténylegesen is megvalósulhasson.

PÁSZTOR ENIKŐ – ZOLNAI ERIKA

FOGYATÉKOS SZEMÉLYEK RÉSZVÉTELE A TÁRSADALMI FOLYAMATOKBAN

*„Az optimista kijelenti, hogy a lehetséges legjobb világban élünk,
a pesszimista tart attól, hogy ez igaz.” - J. B. Cabell*

A fogyatékoság megközelítése során már a fogalmak használatának problematikája az első, amivel találkozunk. Hogyan nevezzük? „Sérült”, „fogyatékos”, „fogyatékossgal élő”, „korlátozott, akadályozott”, „tapasztalati szakértő”, „speciális szükségletű”, „eltérő fejlődésű”, „megváltozott munkaképességű”, „hátrányos helyzetű, halmozottan hátrányos helyzetű”, „beteg” és még sorolhatnánk az elnevezéseket, melyeket a különböző irodalmak, maguk az érintettek és az „utca embere” használ. A nehézség forrása, hogy az elnevezések szükségszerűen kirekesztők, az érintettek számára sértőek lehetnek. A személyiség működése szempontjából nem egészséges, ha a csoport, amihez tartozunk, ami az identifikációnk alapja, hiányosságainkon alapul. A vita tehát nagyon is ésszerű, bár nehezen kezelhető, hiszen a cél a közösségekbe való bevonás, integráció, ehhez ismerni kell a speciális szükségleteket, melyeket csoportokhoz kötünk.

A fogyatékoságok társadalmilag határozódnak meg, az adott közösség normája, bánásmódja elvárásai, kihívásai, szokásai töltik meg tartalommal. Ugyanakkor a bizonytalan elnevezések és definíciók megnehezítik a fogyatékoságokhoz kapcsolódó jelenségek vizsgálatát, hiszen az érintettek köre és létszáma sem egyértelműen meghatározott, gondoljunk csak a népszámlálási adatokra a fogyatékossgal kapcsolatban. Itt szembesülünk a szubjektív csoport-meghatározások mellett a következő szakmai kihívással, miszerint a fogyatékossg egy többszörsően összetett szociológiai kategória, amivel egy nagyon heterogén csoportot kívánunk jellemezni.

„Szociológiai értelemben a fogyatékossg olyan társadalmilag létrejött és értelmezett testi és értelmi állapot, amely biológiai terminusokban leírható tényekben gyökerezik. A szociológia azokat a személyeket tekinti fogyatékosnak, akik valamilyen biológiai károsodás következtében a társadalom többségének képességeihez igazodó, szokásszerű társadalmi elvárásokat nem képesek teljesíteni. A gyógypedagógián pedig a fogyatékos személyekkel kapcsolatos sokoldalú segítő tevékenységeket értjük.”²

² Bánfalvy Csaba: *Gyógypedagógiai szociológia 2. kiad. Budapest, ELTE GYFK 2002.*

Tanulmányunkban a fogyatékos, sérült kifejezéseket használjuk, szigorúan jelzőként és nem főnévként (fogyatékos személyek, sérült emberek stb.), ami speciális szükségleteik értelmzését segíti. Ez a megfogalmazási mód hosszú vita után született meg, a Kézenfogva Alapítvány közvetítésével a sérült emberekkel együtt élő, dolgozó személyek (szakemberek, szülők), választották. Igyekszünk ezekkel az értékekkel azonosulni.

A sérült személyek érdekképviselője, képzése, fejlesztése és foglalkoztatása során nap mint nap kapcsolatba kerülünk velük, családjaikkal és az őket támogató szakemberekkel. Az alább vázolt tapasztalatok ezért inkább megfigyeléseinken, benyomásainkon alapulnak, semmint empirikus vizsgálatokon. Szeretnénk ki szélesíteni azt a szempontrendszert, amit a fogyatékos személyek jelen helyzetének elemzése során figyelembe veszünk.

Hátrányos helyzet és fogyatékoság

A fogyatékos emberek csoportja nem homogén csoport, eltérő fogyatékosági típussal, eltérő súlyossággal, eltérő társadalmi háttérrel, státusszal rendelkeznek. A fogyatékoság tovább súlyosbítja az esetlegesen meglévő hátrányos helyzetet, ugyanakkor a hátrányos helyzet akár lehetetlenné is teheti a fogyatékos emberek esélyegyenlőségi törekvéseit. Gondoljunk csak az állami gondozott enyhén sérült fiatalok társadalmi esélyeire, a hajléktalan emberek között megjelenő fogyatékos személyekre, akik még ebben a körben is perifériára szorulnak, visszaélések, kihasználás áldozatai lesznek.

Életkilátásaikat, esélyeiket, társadalmi gazdasági aktivitásukat erősen befolyásolja a szociális környezet, amibe születnek és élnek. Meghatározza a fejlesztésüket, iskolai tanulmányaikat, foglalkoztatási esélyeiket és így az önálló életvitelük kialakítását is. A szülők iskolázottsága, a társadalmi csoporthoz való tartozása hogyan befolyásolja a fogyatékos gyermek életesélyeit – sokat kutatott terület, hasonlóan a családok szociális helyzetéhez.³

Az ellátás minőségének fontos paramétere a hozzáférés, elérhetőség kérdése. A KSH által összegyűjtött országos adatokból csak a fenntartó derül ki, esetleg a földrajzi elhelyezkedés megyék szerinti megoszlása, de településtípusonként már nincs osztályozás. A budapesti központú nagy intézmények bentlakásos intézetei jellemzően igen távoli (2-300 km) kis településeken találhatóak, és a megyei fenntartásúak túlnyomó többségét szintén ez jellemzi, természetesen

³ Bass László (2004, szerk.): *Jelentés a súlyosan-halmozott fogyatékos embereket nevelő családok életkörülményeiről.* Budapest, Kézenfogva Alapítvány

Kozma Ágnes (2004, szerk.): *Fogyatékoság, identitás és befogadás.* Budapest, Kézenfogva Alapítvány

kisebb a távolság (20-50 km), de az intézmény és lakóinak integrálhatósága alacsony.

A vidéken, kistelepüléseken élő családok csak különlegesen nagy, illetve speciális gondozási szükségletet igénylő fogyatékos gyermek esetében mondanak le a gondozás jogáról. Ennek jellemző következménye, hogy a bentlakásos gyermek-intézmények felvétele csökkent, főként állami intézményekből érkeznek hozzájuk lakók, illetve a súlyosan halmozottan sérült gyermekek speciális eszközöket és egészségügyi személyzetet igénylő ellátására helyeződött a hangsúly az elmúlt időszakban. Ez fontos eredménye az utóbbi évek támogatási rendszerének, ami kutatást igényel, hiszen ezzel párhuzamosan megnőtt azoknak a családoknak a száma, amelyekre komoly terhet ró gyermekük gondozása, speciális igényeinek kielégítése.

A speciális és az általános szolgáltatásokhoz és ellátásokhoz való hozzáférés (ez a fejlődés, alkalmazkodás lehetőségeit jelenti) nagymértékben függ attól, hogy milyen településtípusban él a fogyatékos személyt gondozó család. Minél kisebb a település, annál nehezebb a speciális szolgáltatások elérése (pl. korai fejlesztés, fogyatékosoknak megfelelő gyógypedagógiai szolgáltatás, konduktív terápia stb.), családok tájékoztatása, megfelelő információval való segítése, érdekvédelme.

Minél specifikusabb fogyatékosággal él a személy, annál központosítottabb a képzése, fejlesztése, ellátása.⁴ E miatt a specializáció miatt a sérült gyermek túl korán, átlagosan hároméves kortól kénytelen elszakadni családjától. A speciális iskolai intézmények megyei szintű ellátási kötelezettséget teljesítenek. A sérült gyermeket nevelő családok két lehetőség közül választhatnak: vagy a kisebb településről a megyeközpontba költöznek a gyermekkel, vagy hetes bentlakásos ellátást, kollégiumot kérnek részére. A család gyermekkel való együtt költözését megnehezíti, hogy a vidéki kis települések ingatlanárai messze alatta maradnak a városi ingatlanokéinak. Az iskolarendszerből kikerülve az alacsony foglalkoztatottsági szint miatt a kistelepüléseken élő fogyatékos személyek elhelyezkedése szinte esélytelen, miközben az állami támogatás folyamatos, megbízható jövedelemforrást jelent számukra és családjuk számára, szemben a jövedelemmel nem rendelkező munkanélküliekkel. A nappali ellátás az idősek, pszichiátriai betegek és értelmi sérültek számára épült ki, nagyon csekély az egyéb fogyatékosági típus esetében. A munka-rehabilitáció ebben a formában biztosítható lenne az egyéb súlyos fogyatékosággal élő személyek számára is.

⁴ *Siket értelmi sérült ellátása, iskolarendszerű oktatása kizárólag Vácott van, a Cházár András Többcélű Kísérleti Intézményben.*

A tartós bentlakásos ellátás Magyarországon a számos jó példa ellenére túlnyomó többségében még mindig nagy létszámú intézményekben történik, melyek jelentős része városok peremterületén és nehezen megközelíthető kistélepeleken található. A források elapadása miatt a kitagolási programok lelassultak, a kiscsoportos lakóotthoni program további bővítése akadozik. Nagy a valószínűsége annak, hogy a fogyatékosággal élők a családtól messzire kerülnek, eltávolodnak, a kapcsolattartás körülményessé és költségessé válik. A jelenlegi törvényi szabályozás a családban történő gondozást részesíti előnyben – nagyon helyesen –, biztosítja az emelt családi pótlékot, utazási támogatást, ápolási díjat, ám ez csak nagyvárosokban jelent megoldást a fogyatékos gyermek szakszerű fejlesztésének megvalósulására. Az ország kétharmada azonban még mindig kistélepeleken él, ahol a támogatórendszer nem kiépített.

Fogyatékos személyek és az integráció terei

Tudjuk, hogy a régiókban élő sérült emberek beilleszkedéséhez milyen környezeti átalakítások és intézményi struktúrák szükségesek. Folyamatos az igény a lakhatás, elhelyezés megoldása iránt, a tartós bentlakást nyújtó szociális intézményi keretek azonban szűkösek és elavultak. Integrált lakhatási formára új lakóhelyek kialakításával nyílik lehetőség, ugyanis a meglévő források a szükségleteket nem elégítik ki. Ennek a tudásnak az alapja a PHARE program keretében általunk megvalósított *Az értelmileg akadályozott fiatalok integrált foglalkoztatásának rendszerszemléletű modellje* c. vizsgálat.

Felmértük a családtagok iskolai végzettségét, foglalkoztatását, jövedelmi helyzetét, a háztartások felszereltségét, a családok életmódját és lehetséges problémáit, valamint a külső támogatórendszereket. Azt tapasztaltuk, hogy a különböző fogyatékoságok jelentősen meghatározzák a fogyatékos emberek és családtagjaik iskolai végzettségét, foglalkoztatását és jövedelmi helyzetét. E családokban a jövedelmek egyharmaddal maradnak el a megyei jövedelmektől. Az alacsonyabb családi jövedelmek egynyolcadát fordítják közvetlenül a fogyatékos családtagra. A családok problémái a magukra utaltságból fakadnak⁵.

A vizsgálat során a kérdezőbiztosokat a családok a kérdőív kérdéseinek megválaszolásán túl, beavatták személyes problémáikba, gondjaikba, a jövőt illető aggodalmaikba. Ezeknek az információknak jelentős része nem került dokumentálásra, de a megbeszéléseken mindig felmerült: „Mi lesz 'vele' (ti. a fogyatékos személlyel), ha én/mi már nem leszünk?” „Ki fog neki...?” „Hogyan lesz képes...?”

⁵ Fónai Mihály: *A fogyatékos emberek helyzete, életmódja és életkörülményei Hajdú-Bihar megyében*. In: *Integráció vagy kirekesztődés: változó struktúrák az értelmileg akadályozott emberek foglalkoztatásában*. Debrecen, DMJV VSZSZ 2004.

A szolgáltatást nyújtó szervezetekre, konkrét segítő személyekre támaszkodnak, ám problémáikra komplex megoldást nem igazán találnak.

Ezekre a kérdésekre a társadalom egészének kell megnyugtató választ adnia.

Az 1998. évi XXVI. törvény a fogyatékos személyek jogairól és esélyegyenlőségük biztosításáról volt az első kezdeményezés, amikor előtérbe került a fogyatékos emberek helyzete, azonban sajnálatos módon a jogi szabályozás sem a politikában, sem a társadalomban nem hozott szemléletváltást⁶.

Elkészítettük és benyújtottuk (a helyi Fogyatékos Szervezetek Szövetsége Tanácsa a fogyatékos debreceni polgárok társadalmi beilleszkedését elősegítő cselekvési programjavaslatunkat a szakhatóságoknak, a válasz azonban még várat magára.

Integráció vagy/és szegregáció

Minden társadalmat minősít, hogyan bánik az elesettjeivel, a társadalmi fejlődés során milyen lehetőségeket kínál az esélytelen, önmaguk erejéből felszínen maradni képtelen tagjai számára. Közösséget vállalva velük megosztjuk egymással étletterünket, javainkat, tevékenységeinket, vagy alapvető kötelességünket teljesítve ugyan, de elkülönítve, szükségleteiket kielégítve támogatjuk életben maradásukat.

„A kirekesztettségben szocializálódó fogyatékosok maguk is szívesebben választják a saját fogyatékos csoportjukon belüli életet, mint a társadalom többségi részével való, problémákkal teli és konfliktusokkal terhes integrációt.”⁷

Mi az integrációra voksolunk, kellően felkészített személyekkel és folyamatosan támogatott módon. A szegregáció csak addig indokolt és szükséges, amíg a sérült személyek korai fejlesztése és a speciális, eltérő oktatási metodika (tíjelnyelvi képzés, pontírás elsajátítása) ezt indokolja. Természetesen szükséges feltétel, hogy az ellátórendszer felkészüljön a fogyatékos személyekkel való kommunikációra, így számukra is ugyanaz az alapellátás elérhető legyen, mint ami megszokott az egészségügyben.

Az iskola az integráció legalapvetőbb színtere, feladata a gyermekek és a fiatalság képzése, s mint ilyen az egész társadalommal kapcsolatban van. A képzés az adott társadalom kulturális valóságával való találkozás, kulturális részvétel. Pedagógiai megalapozottsága teszi oktatássá, a didaktika az oktatás megvalósításának

⁶ Lux Judit: *Hátrányos helyzetű csoportok és egyének munkaerő-piaci integrációjának támogatása.* Budapest, 2003.

⁷ Bánfalvy Csaba: *A fogyatékosok társadalmi integrációja és a gyógypedagógia szociológiai értelmezése.* Valóság, 1995/4.

művészete, és így válik a hatékony és eredményes fejlődés elősegítőjévé. A képzési tartalmak között ezért nem lehet különbség a többségi és az eltérő tantervű iskolák között. Hibás az a gondolkodás, hogy más tematika szükséges. Nincsen ép és fogyatékos kulturális valóság, a didaktika hivatott áthidalni az egyéni eltéréseket. Meg kell vizsgálni, hogy az oktatási folyamat tervezése során ténylegesen egyéni szintű-e az oktatás. Támogatni kell a pedagógusokat abban, hogy legyen didaktikai készségük arra, hogy a tanulás, mint pozitív érzelmi viszony, megfeleljen az adott személy fejlődési szintjének. Ha ez megvalósul, és megfelelő körülményeket is biztosítunk az oktatási intézményeknek, már nem kell beszélni integrált oktatásról, csak oktatásról. A pedagógus (= tanácsadó, vezető, kísérő, útmutató, oktató, tanító) válhasson azzá, aki. A magyar oktatásrendszerben az integráció jogi háttere biztosított, azonban az adminisztratív intézkedések nem elegendők a meglévő rendszer ellenállásának a felszámolására, a szakmai módszertani hiányosságok kiküszöbölésére. Várat magára a kezdeti tapasztalatok feldolgozása, a jó gyakorlatok ismertetése, a további fejlesztés stratégiai tervezése.

A fogyatékos emberek társadalmi helyzete újra marginális kérdés lesz a gazdasági válság okán. Az elindult innovációk (rehabilitáció, fejlesztő felkészítés, integrációs gyakorlatok) félfő, hogy megakadnak, pedig a sérült személyek passzív társadalmi szerepe nem megnyugtató sem a személy, sem a társadalom egésze számára. Befogadó iskola, befogadó társadalom az, ami a megoldást kínálja. Hiszen a képzés az, ami elvezethet a fogyatékos emberek társadalomban való aktív részvételéhez, ami a közösségekben, közösségi terekben való részvételt jelenti, minden szinten: sport, szórakozás, hitélet, oktatás, munka, helyi közélet. A gazdasági-társadalmi válsághoz kapcsolódó fokozódó versenyhelyzetben a marginalizálódó csoportok esélyei tovább szűkülnek, az anómia a kirekesztő típusú megoldásokat erősítheti. Az érett, felelősséget vállaló csoportok a közösség fejlődése irányába hatnak, ami a társadalmi összefogást, az elesettek felkarolását választja a versengés helyett. Mindez a környezeti feltételek alakítása mellett a társadalmi tudat fejlődését is kívánja.

Az integrált képző- és munkahelyek létesítése és akadálymentesítése a fogyatékoság szempontjából jóval inkább az előítéletek, félelmek, bizalmatlanság, kishitűség felszámolását jelenti, mint a fizikai akadályok megszüntetését.

2000-2005 között számos kezdeményezés született különböző pályázati támogatások segítségével a fogyatékos emberek képzése és integrált foglalkoztatása területén.⁸

⁸ HU-0105-02-01-0011. Perseus sz. PHARE program: *Értelmileg akadályozott fiatalok integrált foglalkoztatásának rendszerszemléletű modellje 2003-2004.*

Ezek a programok segítettek elkülöníteni az értelmi fogyatékos emberek integrált foglalkoztatásával kapcsolatos jogos aggodalmakat az indokolatlan és túlzó félelmektől. Munkáltató partnereinket olyan döntésekhez segítette hozzá, melyeket a fogyatékos munkavállalókkal kapcsolatos eddigi ismereteik alapján nem hoztak volna meg.

Életünk egyik legfontosabb területe a munka világa, itt éljük meg felnőtt-ségünket, felelősségvállalásunkat, hasznosságunkat, családon kívüli kötődéseink és kapcsolataink jórészt innen származnak. Ezért kitüntetett jelentőségű a sérült emberek integrált munkahelyeken való megjelenése. Ezzel tudjuk leginkább kifejezni felénk elfogadásunkat, megbecsülésünket és bizalmunkat. A segítség és a támogatások legkülönbözőbb formái nélkül a sérült emberek egy része, az értelmi sérült személyek többsége képtelen lenne megérteni a munkahelyi követelményeket, elvárásokat, a számukra túlságosan bonyolult viszonyokat.

A munka világában is az integráció kell hogy a cél legyen, és csak a szükséges és elégséges mértékű támogatás nyújtása jelenti a foglalkoztatott fogyatékos személyek és a munkáltatók biztonságát, úgymint akadálymentes munkahelyek kialakítása, a munkáltatók támogatása oly módon, hogy az versenylőnyt ne jelentsen, a munkavállalónak nyújtott támogatás feleljen meg a személyes szükségleteknek, és a felhasználása valóban erre történjen. A szükségletek felméréséhez alakuljanak ki standard mérőeszközök, legyenek ezen eszközök ismertek és hozzáférhetők a munkáltatók számára. Szükség lenne annak a nemzetközi tudásnak az adaptálására, amely ezen a téren felhalmozódott.

Részvétel a társadalmi folyamatokban, önérvényesítés, befogadás

„A fogyatékos szerep sokkal súlyosabb állapot és alacsonyabb státus, tehát a hozzá fűződő külső és belső szerepelvárások is mások. Tipikus velejárója az emberi státus teljes vagy végleges elvesztése és a másodrendű állampolgárság pozíciója.”⁹

Ez a *status* nem egységes, a veleszületett fogyatékoság és az élet különböző szakaszában „szerzett” sérülés következtében kialakult fogyatékoság eltérő élet-helyzeteket és karriert tesz lehetővé az érintettek számára.

A veleszületetten fogyatékos személyek kisebb részt vállalnak az önérvényesítés, érdekvédelem területén, ami azt mutatja, hogy a szocializációjuk során kisebb jelentőséget kap az önérvényesítés eszközeinek elsajátítása, mint ép társaik esetében. Felmerül a kérdés, mennyire segíti az alkalmazkodást a jelenlegi hely-

⁹ Kálmán Zsófia – Kőnczei György: *A Tárgyestől az esélyegyenlőségig*. Osiris Kiadó, Budapest, 2002..

zetben az önérvényesítő magatartás, mennyire támogatjuk a fejlesztés során a passzív, engedelmeskedő, hálás ellátotti magatartással szemben.

A fogyatékos személyeknek nagyobb teret kell kapniuk az életüket érintő döntések meghozatalában. Sajnos a jelen gyakorlat még nem ebbe az irányba mutat. Sokszor nélkülük döntünk, helyettük gondolkozunk, kitaláljuk, hogy mi jó nekik. Az a célunk, hogy minél önállóbban legyenek képesek élni, döntéseket hozni. Életkoruk előrehaladtával ezt el is várjuk tőlük. Hibás az a szülői magatartás, amely nem képes elengedni a gyermekét, nem hagyja önállóvá válni. A fogyatékos embereknek ugyanerre van szükségük, jóllehet az önállóságnak vannak fokozatai. A támogatást is a szükségletekhez igazítva határozzuk meg. Teret adunk, segítünk a döntések során, támogatjuk az elképzeléseket, bátorítjuk a vágyai megvalósításában. Ehhez azonban lehetőségekkel kell rendelkezni, választani csak alternatívák között lehet, tehát különböző lehetőségeket kell kínálni. Ekkor már megkérdezhetjük, hogy mit is akar, és azt hogyan szeretné megvalósítani. Az önállóság, önrendelkezés az ép emberek körében életkori elvárás: a serdülőkorban kiharcolják, a felnőttkorban el is várjuk tőlük. A fogyatékos emberek esetében a fogyatékoság jellegétől függően ez máshogy történik. Felhatalmazásra, feljogosításra van szükségük (*empowerment*¹⁰), hogy részt vehessenek az életüket érintő fontos kérdések eldöntésében. A súlyosan halmozottan sérült emberek esetében ez többnyire a saját testével kapcsolatos döntéseket érinti: részvétel a gondozási folyamatokban, azaz nem tárgyként elszenvedni az etetést, fürdetést, hanem aktívan részt venni benne. Ez a példa jól szemlélteti, hogy a felhatalmazás mennyire a gondozói, tágabb értelemben társadalmi hozzáálláson múlik. Ugyanez a szemléletmód jelenik meg egyéb döntésekben is. Hol és hogyan szeretne élni, hogyan használja fel a rendelkezésére álló javakat, hogyan jelenik meg a közösségi terekben.

Mindez az ellátás, gondozás és az érdekvédelem alapvető újragondolását igényli, a gondnoksági rendszer szinte teljes átalakítását. Magyarországon aránytalanul magas a kizáró és a korlátozó gondnokság alatt lévő fogyatékos emberek száma. Nem átlátható a döntések kritériumrendszere, a rendszer működése, ami visszaélésre ad lehetőséget, és alapvetően akadályozza a fogyatékos emberek önérvényesítését, saját életükkel kapcsolatos döntésekben való részvételüket. A leg-súlyosabb kérdés nem is elsősorban a nem elégségesen kidolgozott jogi háttér, hanem a szakmai hiányosságok: a döntési mechanizmus szakértői oldala, valamint a gondnokokkal szembeni elvárások tisztázása, szakmai, emberi felkészültségük, munkájuk minőségének ellenőrizhetősége.

¹⁰ *Az a jog, melyet valakinek adunk, hogy intézkedjék. Adható szóban vagy írásban, lehet korlátlan vagy korlátozott.*

A hazai gyakorlatban a fogyatékoság kérdésének kezelése során még nem sikerült egységesen megvalósítani a szociális gondoskodás tradicionális értékeit sem, küzdünk a kirekesztés, az előítéletek ellen, miközben a világ és a szakmaiság ennél már többet vár tőlünk.

Értékek a szociális gondoskodásban¹¹

Tradicionális értékek	Radikális értékek
A személy tisztelete	Állampolgáriság
Paternalizmus és védelem	Részvétel
Normalizáció és a társadalmi szerepek azonosága	Jelenlét a közösségben
Esélyegyenlőség	Egyenlőség
Diszkriminációtól mentes gyakorlat	Oppressziót elutasító gyakorlat
Partnerség	Empowerment, felhasználói kontroll

A szakmai szemléletmód nehezen változik. Amíg a szociális munkának 15-20 éves gyakorlata van hazánkban, és intézményrendszere ez alatt az idő alatt robbanásszerűen alakult ki, addig a szociális gondoskodás a fogyatékos ellátás terén nagyrészt 40-50 éves, sőt, sokszor ennél is régebbi múltra tekint vissza, és az újabb, korszerű intézmények többsége is 20-30 éve tevékenykedik. A dolgozók jelentős része 20-30 éve dolgozik a szakmában, értékrendjüket a korábbi nézetek befolyásolják. Az idősebb ellátottak és családjaik elvárásai, szerepvállalása szintén egy korábbi gyakorlat következményei. Megjelennek azonban a korai fejlettségen, aktívabb társadalmi részvételben szocializálódott fiatalok, határozottabb elvárásokkal rendelkező szülők, korszerűbb elvárásokat megfogalmazó vezetők és az idősebb szakmai normákat elsajátított szakemberek, segítők. Elképzelhető, milyen nehéz az ellátásban egységes ellátási minőséget meghatározni mind az infrastrukturális, mind a szakmai normák, a szolgáltatás emberi tényezőinek területén.

A fogyatékos személyekkel foglalkozó szakemberek többsége (gondozók, ápolók, pedagógusok, terapeuták, tolmácsok, mentorok stb.) birtokolja és alkalmazza szakterületének elméleti ismereteit, gyakorlatban alkalmazható technikáit, és képes ezen tudását munkájába beépíteni. Ugyanakkor a régi gyakorlat és az

¹¹ Braye, Suzy és Preston-Shoot, Michael (1995): *Empowering Practice in Social Care*. Open University Press, Buckingham és Philadelphia. In: Kozma Judit: *Kompetencia a szociális munkában*.

ellátottak elvárásai ehhez nem mindig illeszkednek. A minőségfejlesztés gyakran megreked az adminisztratív elemek szintjén, a fenntartó próbálja követni a szolgáltatások megvalósulását és minőségét a dokumentáció alapján, amelyben azonban – jogos aggodalom – a gyakorlati szakmai munka nem mindig és nem feltétlenül tükröződik. A minőségbiztosítás protokollja miatti túlzott dokumentáció az ellátók erőforrásainak hatékony felhasználását akadályozza. Érdemes lenne átgondoltabb szakmaspecifikus minőségbiztosítási rendszereket kidolgozni (ti. eltérő az oktatási, az egészségügyi és a szociális szolgáltatás feladata). Az ellátás minőségét rendszeres empirikus vizsgálat tárgyává kell tenni, a fenntartói és ellátási kötelezettségtől független, elfogulatlan szakértői csoport által. Az ellátás minőségének mutatóit a nemzetközi gyakorlatban kidolgozták, a felmérésre számos hazai vizsgálat történt. Az eredményeket tudatosabban vissza kell forgatni a gyakorlatba a minőségfejlesztés stratégiáinak kidolgozásán keresztül, az intézmények továbbképzési terveinek tudatos felépítésével, a dolgozók önellenőrző, felelős magatartásának erősítésével.

Radikális szemléletváltásra van szükség a fogyatékos személyek családjai, illetve a velük foglalkozó rendszerek szakemberei körében. A túlzott féltés, a kiszolgáltatottságot, belenyugvást fokozó gondoskodás, a folyamatos külső megerősítés és kontroll helyett új értékek, szempontok, és megközelítések előtérbe helyezését kell szorgalmazni. Ehhez mind a szakembereknek, mind az érintetteknek támogatást kell kapniuk, és mindenképpen be kell építeni az ellátással szemben megfogalmazott minőségi kritériumok rendszerébe. A legígéretesebb irány a szükségletek fejlesztése, azaz megismertetni az érintettekkel a lehetőségeiket, megfogalmazni jogos elvárásaikat, és jogot adni számukra, hogy ezt követeljék és elszámoltassák. Civil kontroll nélkül a minőségfejlesztés nem garantálható, pusztán igen költséges adminisztratív erőlködés marad.

A kutatás hozzájárulása a fogyatékos emberek életminőségének fejlesztéséhez

A vizsgálatnak tükröznie kellene a jelenség komplexitását, áttekinthetővé és szemléletessé téve a jellegzetes folyamatokat, tendenciákat, törvényszerűségeket, miközben a fogyatékossgal kapcsolatos kérdéseket elhelyezi a társadalmi mozgások és változások időszerű problémái között, és kitér a jelenség objektív mutatói mellett a társadalmi tudat vizsgálatára is. A fogyatékos emberek és hozzátartozóik szükségletei, helyzetük megélése ugyanolyan fontos kérdés, mint a társadalom felkészültsége a befogadásra, az esetleges akadályok, értékek, gon-

dolgozásmódok értelmezése, a feltételek felmérése. A kutatásnak elemeznie kell, hogy a szociális gondoskodás értékváltása milyen esélyeket adhat a fogyatékos emberek életminőségének alakításában mind az önállóan, mind a családban, illetve mind a szükségleteiknek megfelelő intézményi ellátásban élő fogyatékos emberek számára.

Az empirikus kutatás reális képet alkothat a jelen helyzetről, megteremtheti a nemzetközi összehasonlítás lehetőségét, amit a fejlesztés irányainak felvázolására kellene használni. A visszacsatolások támogathatják a felelős és tudatos média-programok kialakítását a társadalmi tudat formálásához, de – mint jól tudjuk – ez nem működik, ha a szakmai gyakorlat nem erősíti meg a szükségletek fejlődését.

Összegzés

Hogy mi a normális és mi nem, az függ az embercsoportoktól, amelyektől maga a meghatározás származik.

Minden norma csak akkor befolyásolhatja a viselkedést, ha azt előhívjuk. Ha van hozzá repertoárunk, ha volt módunk emlékezetünkben elraktározni. Ha a fogyatékos személyekről sem ismeretünk, sem tapasztalatunk nincs, nem tudunk megfelelően viselkedni, bizonytalaná válunk, ezzel a sérült személyt is elbizonytalanítjuk. Ez a kapcsolatban megjelenő kölcsönös bizonytalanság mindkét félnél belső feszültséget indukál. A feszültség oldására különböző stratégiákat alkalmazunk: ellenállás, elkerülés, netán agresszív reagálás, esetleg különböző képzettársítások stb.

Összehangolt koncepcióra épülő országos médiaprogramra van szükség, melyben a fogyatékos emberekkel kapcsolatos ismeretek, értékek, kapcsolati lehetőségek pozitív megvilágításba kerülnek. A megvalósult jó gyakorlatok kapjanak nagyobb nyilvánosságot.

A csoportgondolkodás kezelésének kulcsa az alternatívák felmutatásában rejlik, a leginkább megfelelő és alkalmazható csoportnormák felállításában és megerősítésében.

A professzionális szolgáltatók a média segítségével járuljanak hozzá a társadalmi tudat formálásához. Váljon értékke és érdemmé a fogyatékos emberek elfogadása, befogadása.

TARDOS KATALIN

TÁRSADALMI BEFOGADÁS ÉS FELELŐSSÉGVÁLLALÁS A VÁLLALATI SZFÉRÁBAN

Előadásomban két olyan jelenségről beszélek, amelyekkel általában külön-külön szoktak foglalkozni a szerzők: az egyik a társadalmi befogadás és esélyegyenlőség a munkahelyeken, a másik a vállalatok társadalmi felelősségvállalásának (CSR) alakulása Magyarországon. Részleteiben ismertetem, milyen összefüggés található a magyarországi munkáltatói szervezeteknél a társadalmi felelősségvállalás és a társadalmi befogadás szintje között. Másképpen fogalmazva, vajon a manapság társadalmilag felelősként definiált vállalatok a társadalmi befogadás szempontjából is előremutató gyakorlatot képviselnek-e, elősegítik-e, hogy a szervezeten belül az egyenlő bánásmód jogi minimum követelményén felül a kisebbségben lévő és/vagy hátrányos helyzetű csoportok esélyegyenlősége javuljon, törekednek-e a sokszínű munkaerő-összetétel megvalósítására? Vagy éppen fordított összefüggés tapasztalható, és a társadalmilag felelősnek minősített szervezetek körében sem jellemző, hogy a CSR-tevékenységük részeként különösebb figyelmet fordítanak a társadalmi befogadásra.

Munkám során külön ügyeltem arra, hogy – a fő kutatási kérdés megválaszolása mellett – részletesebb bontásban is megvizsgáljam, milyen tényezőkkel függ össze leginkább a társadalmi befogadás gyakorlatának magasabb szintje. Külön elemeztem az összefüggésrendszert a társadalmi befogadási gyakorlat és a belső/külső társadalmi felelősségvállalás között, illetve a vállalat etikai intézményesültsége viszonylatában. Ezen kívül foglalkoztam a legmagasabb társadalmi befogadást megvalósító cégek jellemző tulajdonságaival.

A tanulmány *első* részében azt nézem meg, hogy a magyarországi munkáltatók társadalmilag mennyire befogadóak. Ehhez kilenc mutatót választottam ki, amelyek alapján a későbbiekben „magas, közepes, és alacsony” csoportok szerint kategorizálom a szervezetek társadalmi befogadásának színvonalát. Az első rész zárásaként megvizsgálom azt is, hogy tipikusan milyen vállalatok tartoznak a különböző mértékben befogadó vállalati kategóriákba. A tanulmány *második* része a társadalmi befogadás mértékét és a társadalmi felelősségvállalás belső, külső színvonalát veti egybe, illetve elemzi az etikai intézményesültség hatását a társadalmi befogadás színvonalára.

Módszertan

A kutatás kérdőíves módszerrel készült. Az adatfelvétel 2004 és 2007 között történt véletlen kiválasztással 149 vállalatnál. A minta tehát nem reprezentatív, de a nagyságrendek és a tendenciák ábrázolására mindenképpen alkalmas.

A minta összetétele a következőképpen oszlik meg néhány fontos független változó tekintetében. A képviselt vállalatok kétharmada magyar, egyharmada külföldi tulajdonú. Tevékenységük alapján kétharmaduk a szolgáltatási szektorhoz, egyharmaduk az iparhoz tartozik. A foglalkoztatottak létszáma szerint a cégek kétötöde 50 fő alatti kisvállalat, egyharmada 51 és 500 főt foglalkoztató középvállalat, míg egyötödük 500 fő feletti nagyvállalat. A vizsgált szervezetek 90 százaléka magántulajdonban van.

I. Társadalmilag mennyire befogadóak a magyar munkáltatói szervezetek?

A tanulmány első részében azt vizsgáljuk meg kilenc változó segítségével, vajon mennyire befogadóak a magyarországi munkahelyek.

Kisebbségi csoporthoz tartozók foglalkoztatása

A kutatás során megkérdeztük a munkáltatókat, alkalmaznak-e valamilyen kisebbségi csoporthoz tartozó munkavállalót (például romákat, fogyatékosokat stb.), és ha igen, akkor mekkora részarányt képviselnek a foglalkoztatottakon belül.

A kutatás adatai szerint a munkáltatók kicsit több mint fele, 54 százaléka alkalmaz valamilyen kisebbségi csoporthoz tartozó személyt. A munkáltatók közel 30 százaléknál a kisebbségiek aránya 1 és 9 százalék között mozog, 15 százaléknál 10 és 19 százalék között, és végül közel 10 százaléknál ez a szám meghaladja a 20 százalékot (ld. az 1. és 2. táblázatot). Tehát a munkahelyek közel fele kirekeszti a különböző kisebbségi (hátrányos helyzetű) csoportokhoz tartozókat, másik felénél viszont legalább minimális mértékben, de megfigyelhető a foglalkoztatáshoz kapcsolódó társadalmi befogadás. A befogadó szervezeteket is két, nagyjából egyforma csoportra oszthatjuk: azokra, amelyekben csak szimbolikusan vannak jelen a kisebbségiek (10% alatt), és azokra, amelyekben már markánsan megjelennek. Ezt a határt a kutatásnál a 10 százalék feletti részarány nál húztuk meg. E mutató alapján a szervezetek negyedét minősíthetjük befogadónak.

A befogadás tárgyalásakor nemcsak az a fontos, hogy egy valamilyen szempontból hátrányos helyzetű csoport számára a foglalkoztatás ténye megvalósul-e, hanem az is érdekes, hogy van-e esélye a kisebbségi csoporthoz tartozónak arra, hogy a szervezetten belül előrelépjen. Megkérdeztük a munkáltatókat, előfordult-e az elmúlt öt évben, hogy cégüknél egy kisebbségi személy vezetőpozícióba került. Az egész mintára vetítve a vállalatok közel egyötödénél találtunk erre példát. Ha csak azokat a szervezeteket vesszük figyelembe, ahol alkalmaznak kisebbségieket, ott az esetek egyharmadában legalább egyszer megtörtént, hogy a kisebbségből vezető lett az elmúlt öt évben. Másfelől viszont a kisebbségieket is alkalmazó szervezetek kétharmadánál kisebbségiek nem haladtak előre a vállalati ranglétrán. Vagyis két külön folyamat az, hogy egy vállalat alkalmaz-e kisebbségieket, illetve hogy ezen személyeknek van-e esélyük feljebb lépni a szervezeti hierarchián belül.

Megvizsgáltuk, van-e hatása a kisebbségi munkavállaló vezetőpozícióba kerülésére annak, hogy milyen arányban foglalkoztat a szervezet kisebbségit. Az adatok azt bizonyítják, hogy van pozitív korreláció a foglalkoztatási arány és a vezetővé válás előfordulása között. Azon szervezeteknél, amelyeknél a foglalkoztatott kisebbségiek aránya meghaladja a 20 százalékot, több mint másfélszeres a valószínűsége, hogy az elmúlt öt évben vezetővé vált egy kisebbségi személy. Ezen szervezetek közel felében találtunk erre példát (ld. a 3-5. táblázatokat).

Az akadálymentes környezet

A mozgássérültek foglalkoztatásának alapfeltétele, hogy a munkahelyek kialakítása akadálymentes, vagyis kerekesszékekkel is bejárható legyen. A kutatás során rákérdeztünk arra, hogy az adott épület akadálymentesen megközelíthető-e mozgássérültek számára. A válaszadó szervezetek fele ítélte akadálymentesnek az épületét. A szervezetek fele elismerte, hogy lehetőségük sincs a mozgássérülteknek arra, hogy akadálymentesen megközelítsék az épületet, vagyis hogy reális esélyük legyen a munkavállalásra (ld. a 6. táblázatot).

Női, férfi vagy családbarát munkahelyek?

A kutatásban megkérdeztük a vállalatoktól, hogy „családbarát” munkáltatónak tartják-e magukat, anélkül, hogy definiáltuk volna, hogy mit értünk ez alatt. Meglepetésünkre a szervezetek több mint nyolctizede családbarátnak gondolta magát, ez egyben azt is jelentette, hogy a társadalmi befogadással kapcsolatos kritériumok, dimenziók közül a „családbarátság” volt az, amelyikkel leginkább azonosulni tudtak a munkáltatók. Természetesen, a valóságban nagyon különböző mértékben kidolgozott vállalati gyakorlatokról beszélhetünk csak, de min-

denképpen fontos leszögezni, hogy a *társadalmi befogadás gyakorlatát, a meglévő értékek alapján vizsgálva, valószínűleg a „családbarát” munkahely kialakítása felől lehet a legkönnyebben megközelíteni és előremozdítani.*

Felmerült az a kérdés, hogy vajon a munkahelyek nemek szerinti összetétele hogyan befolyásolja, hogy mennyire tekintik magukat családbarát munkahelyeknek a munkáltatók. Fontos leszögezni, hogy a munkahelyek döntő többsége nem kiegyensúlyozott a nemek arányát illetően, valamelyik nem általában nagyobb számban van jelen. Érdekes módon kifejezetten alacsony azon munkahelyeknek a száma, ahol a két nem számarányát tekintve egyensúlyban van (csupán a munkahelyek 5-6 százaléka). A legnagyobb arányt a „férfi munkahelyek” képviselik, vagyis ahol a férfiak száma meghaladja a nőkéét. Ilyen a szervezetek több mint a fele. A női többségű munkahelyek a szervezetek 43 százalékát alkotják. (ld. a 7. és 8. táblázatokat)

Ha azt vizsgáljuk, hogy inkább a „férfi” vagy „női” munkahelyek tekintik-e magukat családbarátnak, akkor azt a meglepő eredményt kapjuk, hogy a férfi többségű munkahelyek nagyobb arányban minősítették magukat családbarátnak. Míg a férfi munkahelyek esetében a szervezetek 88 százaléka vallotta magát családbarátnak, a női munkahelyeknél ez az arány „csak” 78 százalék. Érdekes volna megvizsgálni, hogy objektív kritériumokat használva ugyanezt az eredményt kapnánk-e az összehasonlításban.

A női/férfi egyenjogúság és a társadalmi befogadás szempontjából fontos kérdés az is, hogy a nők milyen eséllyel válnak vezetővé az adott szervezetekben. A kérdőívben megkérdeztük a vállalatoktól, hogy a vezetők hány százaléka nő. Az elemzés során összehasonlítottuk a női vezetők arányát a nők szervezeten belüli arányával, hogy megállapíthassuk a nők alul- vagy felülreprezentáltságát a vezetésben. Az adatok messzemenően megerősítették a női alulreprezentáltságot feltételező közvélekedést. A mintában szereplő munkáltatói szervezetek vezetőségének háromnegyedében (!) a nők aránya alatta marad a szervezeten belüli arányuknak. A munkahelyek egytizedénél a vezetői posztot betöltő nők száma tükrözte az összes dolgozó férfi-nő arányát, 15%-uknál pedig meghaladta azt (ld. a 9. táblázatot).

Az esélyegyenlőségi és sokszínűségi politika intézményesültsége

Egyfelől az esélyegyenlőség és sokszínűség kezelésének periférikus jellegét bizonyítja, hogy a munkáltatók háromnegyedének saját bevallása szerint nincs esélyegyenlőségi politikája, illetve terve. Másfelől viszont reményt keltő, hogy közel egyötödük azt jelezte, hogy a közeljövőben erősíteni kívánják a munkaerő sokszínűségét, illetve tervezik egy átfogó esélyegyenlőségi/sokszínűségi politika

kidolgozását. Az intézményesültség szempontjából nagyon fontos, hogy az etikai kódexszel rendelkező munkáltatók háromnegyedénél van az etikai kódexben a diszkriminációmentességre, a másság tiszteletére vonatkozó passzus. Az összes mintában szereplő szervezetre vetítve viszont ez az arány csak 20 százalék (ld. a 10-11. és 13. táblázatokat).

A társadalmi befogadás mutatója

A kutatás során egy aggregált mutatót készítettem az előbbieken részletezettek alapján. A következő kilenc tényező figyelembevételével határoztam meg az adott cég társadalmi befogadási színvonalát.

- Alkalmaznak-e kisebbségeket? (Igen)
- A foglalkoztatottak mekkora aránya tartozik a kisebbségekhez? (10% felett)
- Mozgássérültek számára akadálymentes-e az épület? (Igen)
- Az elmúlt 5 évben került-e kisebbségi személy vezetőpozícióba? (Igen)
- A női vezetők aránya eléri-e a nők szervezetben belüli arányát? (Igen)
- Családbarát munkáltatónak tartják-e magukat? (Igen)
- Tervezi-e a vállalat, hogy a közeljövőben erősíti a munkaerő összetételének sokszínűségét? (Igen)
- Van-e a szervezetnek jelenleg esélyegyenlőségi politikája, illetve terve? (Igen)
- Az etikai kódexben van-e a diszkriminációmentességre, a másság tiszteletére vonatkozó passzus? (Igen)

„Magas” színvonalúnak minősítettem egy szervezet *társadalmi befogadás* szintjét, amennyiben a fenti kilenc változóból 7 vagy annál több, „pozitív” eredményt mutatott¹². Folytatva az előbbi logikát, „közepes” színvonalúnak minősítettem egy szervezet társadalmi befogadás szintjét, ha a kilenc változóból 4-6 „pozitív” eredményt mutatott. Végül „alacsony” társadalmi befogadásúnak kategorizáltam azokat a vállalatokat, amelyeknél a kilenc változóból csak 3 vagy annál kevesebb volt „pozitív”. Tehát az egyharmados vagy annál gyengébb eredménnyel alacsony, egyharmados és kétharmados közötti eredménnyel közepes, végül kétharmadosnál jobb eredménnyel magas színvonalú minősítést kapott egy szervezet a társadalmi befogadás tekintetében.¹³

A fenti módszerrel készített mutató alapján megállapítható, hogy a magyarországi munkahelyek többsége (58 százaléka) társadalmilag nem befogadó, vagyis alacsony minősítést kapott az összevont társadalmi befogadás mutató alapján, mert

¹² A „pozitívként” értékelt válaszokat a zárójelben adtam meg.

¹³ Amennyiben nem állt rendelkezésre mind a kilenc változóra adat, akkor azt vettem figyelembe, hogy a meglévő változóból milyen arányban vannak a pozitív válaszok. Megtartva az egyharmados, kétharmados választóvonalakat, kategorizáltam a szervezeteket.

három vagy annál kevesebb változó esetében volt a válaszuk pozitív. Ugyanakkor a szervezetek több mint egyharmada tett már lépéseket a társadalmi befogadás érdekében, de ezek a lépések ad hoc jellegűek és nem rendszerszerűek. Ezek a szervezetek közepes minősítést kaptak, mert a vizsgált változók kétharmadánál kevesebb esetben adtak pozitív választ. A kutatás adatai alapján arra a megállapításra jutottunk, hogy elenyésző (5 százalék) azon szervezetek aránya, amelyek tudatosan és szisztematikusan valósítják meg az esélyegyenlőség gyakorlatát és politikáját, és így a kutatásban magas társadalmi befogadású szervezeteknek minősítettük őket (ld. 14. táblázatot).

Mi jellemzi a magas, közepes és alacsony társadalmi befogadású szervezeteket?

Magas társadalmi befogadású szervezeteknek közel kétharmada 500 fő feletti létszámú nagyvállalat. Ezek a szervezetek mind magántulajdonban vannak. Érdekes módon a vizsgált 14 állami, önkormányzati és vegyes tulajdonú szervezet közül egyetlenegy sem került ebbe a kategóriába. A külföldi tulajdonú és multinacionális cégek felülreprezentáltak ebben a kategóriában (50%). Elgondolkodtató az a tény is, hogy a férfi többségi munkahelyek felülreprezentáltak voltak a magas társadalmi befogadást megvalósító szervezetek körében.

A közepes társadalmi befogadású szervezetek körében arányukat tekintve több a közepes (50 főnél nagyobb) és a nagy (500 főnél nagyobb) létszámú vállalat. A multinacionális cégek ebben a csoportban is felülreprezentáltak, de már a magyar nemzetiségű cégek is a mintában képviselt súllyal megjelennek.

Az alacsony társadalmi befogadású szervezetek egyértelműen a kis (50 főnél kevesebb főt foglalkoztató) vállalkozások köréből kerülnek ki. (51%). Ezek a szervezetek jellemzően nem multinacionális cégek, hanem kétharmados arányban magyar kisvállalkozások.

II. Hogyan hat a vállalatok társadalmi felelősségvállalása a társadalmi befogadási szintjükre?

A tanulmány második részében a vállalatok társadalmi felelősségvállalása (CSR) és a társadalmi befogadás terén megvalósított gyakorlatokat elemzem annak érdekében, hogy megállapíthassam, hogy a magas színvonalú CSR-gyakorlatok általában együtt járnak-e a magasabb színvonalú társadalmi befogadással.

A vállalatok társadalmi felelősségvállalását három szempontból fogom egybevetni a társadalmi befogadási szinttel: *a belső és a külső felelősségvállalás, valamint az etikai intézményesültség szerint.* A következőkben tehát azt vizsgálom, hogy van-e különbség a szervezetek társadalmi befogadási szintje között aszerint, hogy

milyen teljesítményt nyújtanak a belső és a külső társadalmi felelősségvállalás, valamint az etikai intézményesültség tekintetében. Másképpen fogalmazva, arra vagyok kíváncsi, hogy mennyiben korrelál a társadalmi felelősségvállalás terén nyújtott teljesítmény a társadalmi befogadás szintjével. Először mindhárom témával kapcsolatban ismertetem a figyelembe vett változókat és a mintára jellemző adottságokat, majd az összefüggés erősségét vizsgálok meg.

A belső társadalmi felelősségvállalás

A belső társadalmi felelősségvállalás színvonalának meghatározásához az alábbi változókat vettem figyelembe:

- Fizetés színvonala (magasabb a piaci átlagnál)
- Nem pénzbeli ösztönzők (vannak)
- Munkavállalói önálló döntéshozatali lehetősége (empowerment) (Igen)
- Rendszeres képzés az összes munkavállaló számára (Igen)
- Hangsúlyos munkahelyi szociálpolitika (Igen)
- Kisebbségek foglalkoztatása (Igen)
- Munkavállalói részvétel lehetősége (Igen)
- Munkavédelem színvonala (magas)
- Munkavállalói elégedettség színvonala (magas)

„Magas” színvonalúnak minősíttem egy szervezet *belső társadalmi felelősségvállalás* szintjét amennyiben a fenti kilenc változóból 7 vagy annál több, „pozitív” volt.¹⁴ Folytatva az előbbi logikát, „közepes” színvonalúnak minősíttem egy szervezet *belső társadalmi felelősségvállalás* szintjét, ha a kilenc változóból 4-6 „pozitív” eredményt mutatott. Végül „alacsony” *belső társadalmi felelősségvállalás* kategóriáztam azokat a vállalatokat, amelyeknél a kilenc változóból csak 3 vagy annál kevesebb volt „pozitív”. Tehát az egyharmados vagy annál gyengébb eredménnyel alacsony, egyharmados és kétharmados közötti eredménnyel közepes, végül kétharmadosnál jobb eredménnyel magas színvonalú minősítést kapott egy szervezet a *belső társadalmi felelősségvállalás* tekintetében.¹⁵

A fenti módszerrel készített mutató alapján megállapítható, hogy a magyarországi munkahelyek fele a belső felelősségvállalás tekintetében közepes teljesítményt nyújt. Kicsit több mint negyede magas színvonalú minősítést kapott, míg alacsony minősítést megközelítőleg szintén a szervezetek negyede kapott (ld. a 15. táblázatot). A táblázat adatait közelebbről megvizsgálva láthatjuk, hogy a szervezetek döntő többsége vagy ugyanazt a szintű minősítést érte el a belső

¹⁴ A „pozitívként” értékelt válaszokat a zárójelben adtam meg.

¹⁵ Amennyiben nem állt rendelkezésre mind a kilenc változóra adat, akkor azt vettem figyelembe, hogy a meglévő változókból milyen arányban vannak a pozitív válaszok. Megtartva az egyharmados, kétharmados választóvonalakat, kategorizáltam a szervezeteket.

felelősségvállalás tekintetében, mint amelyet a társadalmi befogadás mutatójára kapott, vagy annál jobbat. A szervezetek fele jobb eredményt kapott a belső felelősségvállalás mutatójára, mint a társadalmi befogadására. Ez azt is jelenti, hogy a szervezetek általában jobban teljesítenek a belső felelősségvállalás tekintetében, mint a társadalmi befogadás terén. Összesen 11 olyan szervezet van a mintában, amelyiknél az összefüggés fordított, vagyis rosszabb minősítést kapott a belső felelősségvállalás mutatójára a társadalmi befogadási mutatójához képest.

A Pearson korrelációs együttható adatai szerint szignifikáns pozitív, de *gyenge* értékű ($r=0,273$) összefüggés található a két változó között (ld. 18. táblázatot). Tehát minél magasabb a belső társadalmi felelősségvállalás mértéke, annál valószínűbb, hogy a társadalmi befogadás mértéke is magasabb lesz. Valóban, a magas belső felelősségvállalású cégeknél kétszeres az esélye annak, hogy a társadalmi befogadás szintje is magas legyen, illetve nagyobb a közepes társadalmi befogadás minősítés elérése is ebben a kategóriában. Az alacsony belső felelősségvállalás pedig 80 százalékos eséllyel alacsony társadalmi befogadási szinttel jár együtt.

A magasabb színvonalú belső felelősségvállalás tehát pozitív összefüggést mutat a magasabb szintű társadalmi befogadással, tehát növeli a magasabb társadalmi befogadási szint esélyét, de az összefüggés csak gyengének mondható, és az eredmények egyáltalán nem bízhatóak: még a *magas belső társadalmi felelősségvállalást tanúsító cégeknek is csak a 10%-a nevezhető egyértelműen befogadónak, 46 százalékuk közepesen, és 44 százalékuk alacsony minősítést kapott, vagyis társadalmilag nem befogadó.*

A külső társadalmi felelősségvállalás

A külső társadalmi felelősségvállalás színvonalának meghatározásához az alábbi változókat vettem figyelembe:

- Szponzorált-e a cég valamilyen személyt vagy szervezetet az elmúlt évben?
- Van-e minőségbiztosítása a szervezetnek?
- Tesz-e valamit a vállalat a környezetvédelemért? (például szelektív hulladékgyűjtés, előírások betartása, környezetbarát technológia használata stb.)
- Van-e a szervezeten belül egy külön egység, amelyik a fogyasztókkal foglalkozik?

„*Magas*” színvonalúnak minősítettem egy szervezet *külső társadalmi felelősségvállalás* szintjét, amennyiben a fenti négy változóból 4 „pozitív” eredményt mutatott. Folytatva az előbbi logikát, „*közepes*” színvonalúnak minősítettem egy szervezet *külső társadalmi felelősségvállalás* szintjét, ha a négy változóból 2-3 „pozitív” volt. Végül „*alacsony*” *külső társadalmi felelősségvállalásúként* kategorizáltam azokat a vállalatokat, amelyeknél a négy változóból legfeljebb 1 volt „pozitív”.

A fenti módszerrel készített mutató alapján megállapítható, hogy a magyarországi munkahelyek több mint fele a külső felelősségvállalás tekintetében közepes teljesítményt nyújt. Közel negyede magas színvonalú minősítést kapott, míg alacsony minősítést megközelítőleg szintén a szervezetek negyede kapott (ld. a 16. táblázatot). A táblázat adatait közelebről megvizsgálva láthatjuk, hogy – hasonlóképpen a belső felelősségvállalás kérdéséhez – a szervezetek döntő többsége vagy ugyanazt a szintű minősítést érte el a külső felelősségvállalás tekintetében, mint amelyet a társadalmi befogadás mutatójára kapott, vagy annál jobbat. A szervezetek több mint fele jobb eredményt kapott a külső felelősségvállalás mutatójára, mint a társadalmi befogadására. Ez azt is jelenti, hogy a szervezetek általában jobban teljesítenek a külső felelősségvállalás tekintetében is, mint a társadalmi befogadás terén. Összesen 15 olyan szervezet van a mintában, amelyiknél az összefüggés fordított, vagyis rosszabb minősítést kapott a külső felelősségvállalás mutatójára a társadalmi befogadási mutatójához képest.

A Pearson korrelációs együttható adatai szerint szignifikáns pozitív, de nagyon gyenge értékű ($r=0,246$) összefüggés található a két változó között (ld. a 19. táblázatot). Valóban, a magas külső felelősségvállalású cégeknél kétszeres az esélye, hogy a társadalmi befogadás szintje is magas legyen, illetve nagyobb (52%) a közepes társadalmi befogadás minősítés elérése is ebben a kategóriában. Az alacsony külső felelősségvállalás pedig kétharmados eséllyel alacsony társadalmi befogadási szinttel jár együtt. De az eredmények ez esetben sem biztatóak: még a *magas külső társadalmi felelősségvállalást tanúsító cégeknek is csak a 11%-a nevezhető egyértelműen befogadónak, 52 százalékuk közepesen, és 37 százalékuk alacsony minősítést kapott, vagyis társadalmilag nem befogadó.*

Etikai magatartás, etikai intézményesültség

Az etikai intézményesültség színvonalának meghatározásához az alábbi változókkal dolgoztam:

- Létezik-e etikai kódex?
- Volt-e etikai képzési program a szervezetnél az elmúlt 10 évben?
- Létezik-e a cégnél etikai megbízott vagy bizottság?
- Van-e olyan terület, amelyre etikai szempontból a szervezet kiemelt hangsúlyt helyez?

„Magas” színvonalúnak minősítettem egy szervezet etikai intézményesültségi szintjét, amennyiben a fenti négy változóból legalább 3 „pozitív” eredményt mutatott. Folytatva az előbbi logikát, „közepes” színvonalúnak minősítettem egy szervezet etikai intézményesültségi szintjét, ha a négy változóból 2 „pozitív” eredményt mutatott. Végül „alacsony” etikai intézményesültségként kate-

gorizáltam azokat a vállalatokat, amelyeknél a négy változóból legfeljebb 1 volt „pozitív”.

A fenti módszerrel készített mutató alapján megállapítható, hogy *a magyarországi munkahelyek több mint kétharmada az etikai intézményesültség tekintetében alacsony teljesítményt nyújt*. Az etikai intézményesültség tekintetében tehát még a társadalmi befogadás részarányánál (58%) is magasabb az „alacsony” kategóriába került szervezetek aránya. Ugyanakkor, amíg a társadalmi befogadás tekintetében a szervezetek több mint egyharmada közepes színvonalúnak bizonyult, addig az etikai intézményesültségnél ez az arány csak 17 százalék. Másfelől, az etikai intézményesültség szerint a legjobb kategóriába került szervezetek aránya háromszorososa a társadalmi befogadás legmagasabb kategóriájába kerültekének. A szervezetek 16 százaléka magas színvonalú minősítést kapott etikai intézményesültségből, míg a társadalmi befogadásnál ez az arány csak 5 százalék volt (ld. a 17. táblázatot). A táblázat adatait közelebbről megvizsgálva láthatjuk, hogy a szervezetek negyede jobb szintű minősítést ért el az etikai intézményesültség tekintetében, mint amelyet a társadalmi befogadási mutatójára kapott. Ugyanakkor, a külső és belső felelősségvállalással ellentétben, a szervezetek negyede viszont a társadalmi befogadás területén ért el jobb eredményt. Ez valószínűleg abból fakad, hogy mindkét terület alulfejlett a magyarországi szervezeteknél.

A Pearson korrelációs együttható szerint szignifikáns *közepes* értékű pozitív összefüggés ($r=0,345$) található a két változó között (ld. a 20. táblázatot). Tehát minél magasabb az etikai intézményesültség mértéke, annál valószínűbb, hogy a társadalmi befogadás mértéke is magasabb lesz. Valóban, a magas etikai intézményesültségű cégeknél közel kétszeres az esélye, hogy a társadalmi befogadás szintje is magas legyen, illetve a három vizsgált tényező közül (belső és külső felelősségvállalás, illetve etikai intézményesültség) itt a legmagasabb a valószínűsége (71%) a legalább közepes társadalmi befogadás minősítés elérésének. *Vagyis, ha a szervezetnek magas az etikai intézményesültsége, az 80 százalékos eséllyel legalább közepes vagy annál magasabb társadalmi befogadási szintet valószínűsít. Tehát a magas etikai intézményesültség a belső és külső társadalmi felelősségvállalás szintjénél jobban valószínűsíti a legalább közepes társadalmi befogadási szintet*. Az alacsony etikai intézményesültség pedig kétharmados eséllyel alacsony társadalmi befogadási szinttel jár együtt.

A kutatás egyik meglepő eredménye volt számomra az etikai intézményesültség és a társadalmi befogadás közötti vártnál szorosabb összefüggés. A Pearson korrelációs együttható adatai ebben az esetben mutatták a legszorosabb összefüggést 0,345 értékkel. Értelmezésem szerint a kutatási adatok azt a nézetet támasztják alá, hogy az etikai intézményesültség indirekten, de pozitív hatással van

a munkahelyek társadalmi befogadásának javítására. Ezzel ellentétben a belső és a külső társadalmi felelősségvállalás mértéke csak gyengébben valószínűsíti a szervezet hasonló mértékű társadalmi befogadását. Ezt az eredményt példázza az is, hogy a magas belső felelősségvállalású szervezetek 44 százaléka, a magas külső felelősségvállalású szervezetek 37 százaléka, míg a magas etikai intézményesültségű szervezeteknek csupán 20 százaléka tartozott az alacsony társadalmi befogadási kategóriába.

Összegzés

A kutatás során megállapítottuk, hogy a magyarországi munkahelyek többsége társadalmilag nem befogadó. Ugyanakkor a szervezetek több mint egyharmada tett már lépéseket a társadalmi befogadás érdekében, de ezek a lépések ad hoc jellegűek, és nem szisztematikusak. A kutatás adatai alapján arra a megállapításra jutottunk, hogy elenyésző azon szervezetek aránya, amelyek tudatosan és szisztematikusán valóstítják meg az esélyegyenlőség gyakorlatát és politikáját, és így a kutatásban magas társadalmi befogadású szervezeteknek minősítettük őket.

A kutatás központi kérdése volt, hogy milyen összefüggés található a magyarországi munkáltatói szervezeteknél a társadalmi felelősségvállalás és a társadalmi befogadás szintje között. Másképpen fogalmazva, vajon a manapság társadalmilag felelősként definiált vállalatok a társadalmi befogadás szempontjából is előremutató gyakorlatot képviselnek-e. Vagy éppen fordított összefüggés tapasztalható, és a társadalmilag felelősnek minősített szervezetek körében sem jellemző, hogy a CSR-tevékenységük részeként különösebb figyelmet fordítanak a társadalmi befogadásra. A kutatás megerősítette, hogy szignifikáns, de csak gyenge, illetve közepes erősségű összefüggés van a társadalmi befogadás és a társadalmi felelősségvállalás három fontos dimenziója között: a belső, a külső felelősségvállalás és az etikai intézményesültség között. A vizsgált három dimenzió közül a szervezet etikai intézményesültsége mutatta a legszorosabb összefüggést a társadalmi befogadás szintjével. Visszatérve tehát a kutatás alapkérdésére, összegezve elmondhatjuk, hogy az esetek jelentős részében még a kiemelkedő társadalmi felelősségvállalással jellemezhető cégek sem tekintik a társadalmi befogadás kérdését a CSR-gyakorlatuk integráns részének, tehát nem feltétlenül igaz, hogy a társadalmilag felelősként definiált vállalatok a társadalmi befogadás szempontjából is előremutató gyakorlatot képviselnek a mai Magyarországon.

Melléklet:

1. táblázat

Alkalmaznak-e kisebbségeket a szervezetnél?

	Esetszám	Százalék
Igen	74	54,0
Nem	63	46,0
Összesen	137	100,0
Missing	System	
Összesen	149	

2. táblázat

A foglalkoztatottak mekkora %-a tartozik valamilyen kisebbséghez?

	Esetszám	Százalék
0	63	46,0
1-9	40	29,2
10-19	21	15,3
20-100	13	9,5
Összesen	137	100,0
Missing	System	
Összesen	149	

3. táblázat

Előfordult-e az elmúlt 5 évben, hogy kisebbségi személy vezetőpozícióba került?

	Esetszám	Százalék
Igen	25	18,0
Nem	114	82,0
Összesen	139	100,0
Missing	System	
Összesen	149	

4. táblázat

A kisebbségi személyek vezetőpozícióba kerülése az elmúlt 5 évben a kisebbségeket foglalkoztató szervezeten belül

		Előfordult-e az elmúlt 5 évben, hogy kisebbségi személy vezetőpozícióba került?		Összesen
		Igen	Nem	
Alkalmazznak-e kisebbségeket a szervezetnél?	Igen	23 31,5% 100,0%	50 68,5% 45,9%	73 100,0% 55,3%
	Nem		59 100,0% 54,1%	59 100,0% 44,7%
Összesen		23 17,4% 100,0%	109 82,6% 100,0%	132 100,0% 100,0%

5. táblázat

A kisebbségi személyek vezetőpozícióba kerülése az elmúlt 5 évben a foglalkoztatott kisebbségek aránya szerint

		Előfordult-e az elmúlt 5 évben, hogy kisebbségi személy vezető pozícióba került?		Total
		Igen	Nem	
Foglalkoztatottak mekkora % tartozik valamelyik kisebbséghez?	0		59 100,0 %	59 100,0 %
	1-9	11 28,2%	28 71,8%	39 100,0 %
	10-19	6 28,6%	15 71,4%	21 100,0 %
	20-100	6 46,2%	7 53,8%	13 100,0%
Total		23 17,4% 100,0 %	109 82,6% 100,0 %	132 100,0 % 100,0 %

6. táblázat

Mozgássérültek számára akadálymentesen megközelíthető-e az épület?

		Esetszám	Százalék
	Igen	72	50,3
	Nem	71	49,7
	Összesen	143	100,0
Missing	System	6	
Összesen		149	

7. táblázat

Családbarát munkáltatónak tartják-e magukat a nemek aránya szerint

	Családbarát munkáltatónak tartják magukat?		Összesen
	Igen	Nem	
Női munkahely	29 78,4%	8 21,6%	37 100,0 %
Férfi-női egyensúly	2 50,0%	2 50,0%	4 100,0 %
Férfi munkahely	43 87,8%	6 12,2%	49 100,0 %
Összesen	74 82,2%	16 17,8%	90 100,0 %

8. táblázat

Női / férfi munkahelyek aránya

	Esetszám	Százalék
Női munkahely	61	43,0
Férfi-női egyensúly	8	5,6
Férfi munkahely	73	51,4
Total	142	100,0
Missing System	7	
Összesen	149	

9. táblázat

Női vezetők aránya a nők szervezetén belüli arányához képest

	Esetszám	Százalék
Női vezetők alulreprezentáltsága	79	76,0
Női vezetők aránya egyenlő a szervezetén belüli arányukkal	9	9,0
Női vezetők felülreprezentáltsága	16	15,0
Összesen	104	100,0
Missing System	45	
Összesen	149	

10. táblázat

Tervezi-e a vállalat, hogy a közeljövőben erősíti a munkaerő összetételének sokszínűségét?

	Esetszám	Százalék
Igen	15	18,3
Nem	67	81,7
Összesen	82	100,0
Missing System	67	
Összesen	149	

11. táblázat

Az etikai kodexben van-e a diszkriminációmentességgel, a máság tiszteletére vonatkozó passzus?

	Esetszám	Százalék	Valid Százalék
Igen	29	19,5	74,4
Nem	10	6,7	25,6
Total	39	26,2	100,0
Missing System	110	73,8	
Összesen	149	100,0	

13. táblázat

**Tervezi-e a szervezet, hogy a közeljövőben egy átfogó
esélyegyenlőségi/sokszínűségi politikát, illetve tervet dolgoz ki?**

	Esetszám	Százalék
Igen	14	17,5
Nem	66	82,5
Összesen	80	100,0
Missing	System	69
Összesen	149	

14. táblázat

A társadalmi befogadás színvonalának megoszlása a vizsgált szervezeteknél

	Esetszám	Százalék
Magas	8	5,4
Közepes	55	36,9
Alacsony	86	57,7
Összesen	149	100,0

15. táblázat

A társadalmi befogadás szintje a belső felelősségvállalás szintje szerint

		Belső felelősségvállalás mutatója			Total
		Magas	Közepes	Alacsony	
Társadalmi befogadás mutatója	Magas	4 50,0% 10,3%	4 50,0% 5,3%		8 100,0% 5,4%
	Közepes	18 32,7% 46,2%	30 54,5% 40,0%	7 12,7% 20,0%	55 100,0% 36,9%
	Alacsony	17 19,8% 43,6%	41 47,7% 54,7%	28 32,6% 80,0%	86 100,0% 57,7%
Összesen		39 26,2% 100,0%	75 50,3% 100,0%	35 23,5% 100,0%	149 100,0% 100,0%

16. táblázat

A társadalmi befogadás szintje a külső felelősségvállalás szintje szerint

		Külső felelősségvállalás mutatója			Összesen
		Magas	Közepes	Alacsony	
Társadalmi befogadás mutatója	Magas	4 50,0% 11,4%	4 50,0% 5,1%		8 100,0% 5,4%
	Közepes	18 32,7% 51,4%	26 47,3% 32,9%	11 20,0% 31,4%	55 100,0% 36,9%
	Alacsony	13 15,1% 37,1%	49 57,0% 62,0%	24 27,9% 68,6%	86 100,0% 57,7%
Összesen		35 23,5% 100,0%	79 53,0% 100,0%	35 23,5% 100,0%	149 100,0% 100,0%

17. táblázat

A társadalmi befogadás szintje a vállalat etikai intézményesültsége szerint

		Etikai intézményesültség			Összesen
		Magas	Közepes	Alacsony	
Társadalmi befogadás mutatója	Magas	2 25,0% 8,3%	4 50,0% 16,0%	2 25,0% 2,0%	8 100,0% 5,4%
	Közepes	17 30,9% 70,8%	8 14,5% 32,0%	30 54,5% 30,0%	55 100,0% 36,9%
	Alacsony	5 5,8% 20,8%	13 15,1% 52,0%	68 79,1% 68,0%	86 100,0% 57,7%
Összesen		24 16,1% 100,0%	25 16,8% 100,0%	100 67,1% 100,0%	149 100,0% 100,0%

18. táblázat

Correlations

		Internal CSR indicator / Belső felelősségvállalás mutatója	Social inclusion indicator / társadalmi befogadás mutatója
Internal CSR indicator / Belső felelősségvállalás mutatója	Pearson Correlation	1	,273**
	Sig. (2-tailed)	,	,001
	N	149	149
Social inclusion indicator / társadalmi befogadás mutatója	Pearson Correlation	,273**	1
	Sig. (2-tailed)	,001	,
	N	149	149

** Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

19. táblázat

Correlations

		Internal CSR indicator / Belső felelősségvállalás mutatója	Social inclusion indicator / társa- dalmi befogadás mutatója
Social inclusion indicator / társa- dalmi befogadás mutatója	Pearson Correlation Sig. (2-tailed) N	1 , 149	,246** ,003 149
External CSR indicator / Külső felelősségvállalás mutatója	Pearson Correlation Sig. (2-tailed) N	,246** ,003 149	1 , 149

** Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

20. táblázat

Correlations

		Internal CSR indicator / Belső felelősségvállalás mutatója	Social inclusion indicator / társa- dalmi befogadás mutatója
Social inclusion indicator / társa- dalmi befogadás mutatója	Pearson Correlation Sig. (2-tailed) N	1 , 149	,345** ,000 149
Ethics management indicator / Etikai intézményesültség	Pearson Correlation Sig. (2-tailed) N	,345** ,000 149	1 , 149

** Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

Bibliográfia

AMCHAM MEMBERS [2006]: *Társadalmi felelősségvállalásban a dolgozók a legfontosabbak, Párhuzamos kutatások, azonos eredmények Magyarországon és az Egyesült Államokban (Employees are the most significant in CSR, Parallel researches in Hungary and in the USA)*, Available on World Wide Web: http://www.amcham.hu/press/pr_20060612_csr.aspx

Braun & Partners researches: *TOP 25 research: what corporate leaders think of CSR, 2006, Public opinion of CSR, 2006, CSR in Financial Sector, 2006*. Summaries are available on World Wide Web: www.braunpartners.hu

CSONKA, V. – KENYERES, A. – V. LARSEN, S. – SZABÓ, C. [2004]: *Corporate Social Responsibility: State of the Art in Hungary 2004*. La Vida Consultancy and Training Centre, Budapest

DEÁK, K. – GYÖRI, G. – BÁRON, P. – ÁGOSTON, L. [2006]: *Több, mint üzlet: vállalati társadalmi felelősségvállalás (More than Business – Corporate Social Responsibility)*. Demos Hungary Foundation, Budapest

EAST-WEST MANAGEMENT INSTITUTE, PARTNERS FOR FINANCIAL STABILITY PROGRAM [2004]: *Report on a Survey of Corporate Social Responsibility of the Largest Listed Companies in Hungary, Budapest*

EAST-WEST MANAGEMENT INSTITUTE, PARTNERS FOR FINANCIAL STABILITY PROGRAM [2006]: *Survey of Reporting on Corporate Social Responsibility by the Largest Listed Companies in Eleven Central and Eastern European Countries, Warsaw, Poland*

FARSANG, A. – KOVÁCS, M. [2006]: *CSR Online 2006 – Online CSR communication of the Hungarian Top100 companies*, Budapest, Available on World Wide Web: www.terra-idea.com

FEKETE, L. [2005]: *Hungary – ‘Social Welfare Lagging Behind Economic Growth’*, in Corporate Social Responsibility Across Europe, HABISCH, A. ET AL. (Eds.), Springer, Berlin, 2005, pp. 141-149

FEKETÉNÉ CSÁFOR, H. [2006]: *Hungarian Distinctiveness of CSR in Comparison with the EU Practices*, CORE, Fondazione Eni Enrico Mattei

GYÖRI, ZSUZSANNA [2007]: *Baseline Study on Corporate Social Responsibility Practices in Hungary 2007*. UNDP.

KUN, A. [2004]: *A vállalati szociális elkötelezettség tematizálásának alapvonalai az Európai Unióban (The Outlines of Schematisation of Corporate Social Involvement in the EU)* Jogelméleti Szemle, 2004/1

KUTI ÉVA (2003) *Kinek a pénze? Kinek a döntése? Non-profit Kutatócsoport*.

KUTI ÉVA (szerk) (2005): *A jótékonyság vállalati stratégiája. Non-profit Kutatócsoport*.

LIGETI, GY. [2007]: *CSR – Vállalati felelősségvállalás (Corporate Social Responsibility)*. Kurt Lewin Alapítvány, Budapest

M&H COMMUNICATIONS INTELLIGENCE UNIT [2006]: *CSR, a magyar beteg (CSR, the Hungarian Sick)*, Available on World Wide Web: http://www.ortt.hu/elemezsek/21/1164814291_a_magyar_beteg_20061109.pdf

MATTEN, D. – MOON, J. [2007]: *'Implicit' and 'Explicit' CSR: A conceptual framework for a comparative understanding of corporate social responsibility*, Academic Management Review, February

MAZURKIEWICZ ET AL. [2005]: *What Does Business Think about CSR? In Enabling a better environment for CSR – Diagnostics, TÁRKI, supported by the European Commission, DG Employment, Social Affairs, and Equal Opportunities and the World Bank*

MINISTRY OF EMPLOYMENT AND LABOUR [2005]: *Informant on Companies' Social Responsibility*, Available on World Wide Web: <http://www.hrportal.hu/index.phtml?page=article&cid=38026>

MYAT, K. [2006]: *Társadalomba fektetési stratégiák (Strategies in investing to society)*, FigyelőNet, 2006. január 25. Available on World Wide Web: <http://www.fn.hu/index.php?id=112&cid=116024>

NAGY ÉVA (2004): *A munkaerő-piaci diszkrimináció vizsgálata Magyarországon és az Európai Unió országáiban*. Kutatási Fórum 2004. <http://www.econ.kite.hu> (2006. március 14.)

NONPROFIT [2003]: *A vállalatok társadalmi felelőssége Magyarországon – Összefoglalás (CSR in Hungary, summary)*, Available on World Wide Web: <http://www.nonprofit.hu/hirek/egyhir/180912.html>

RADÁCSI, L. [2005]: *Felelőség vagy marketing? (Responsibility or Marketing?)*, Available on World Wide Web: <http://www.uzletietika.hu/cikk.php?article=16>

SZLÁVIK, J. – PÁLVÖLGYI, T. – CSIGÉNÉ NAGYPÁL, A. – FÜLE, M. [2006]: *CSR in Small and Medium-sized companies: Evidence from a survey of the automotive supply chain in Hungary and Austria, Rhetoric and Realities: Analysing Corporate Social Responsibility in Europe (RARE)*

TARDOS KATALIN (2005): *A foglalkozási diszkrimináció egy magyarországi kistérségben*. Külgazdaság, 2005. Kopint-Datorg.

TORMA, D. [2006]: *CSR in Hungary – as seen by executives*. Available on World Wide Web: <http://www.braunpartners.hu>

TÓTH GERGELY (2007): *A valóban felelős vállalat. Követ Inem Hungária*.

ZSOLNAI, L. (ed.) [2005]: *Vállalkozások társadalmi felelőssége az Európai Unióban és Magyarországon (Corporate Social Responsibility in the European Union and in Hungary)*, Hungarian Chamber of Commerce and Industry, Budapest, 2005.

TIBORI TÍMEA

ESÉLYEGYENLŐSÉGI TÖREKVÉSEK A SÉRÜLTEK/FOGYATÉKOSSÁGGAL ÉLŐK KÖRÉBEN

A rendszerváltás előtti néhány évtizedben a fogyatékoság alapvetően egyfajta „devianciaként” értelmeződött a magyar társadalomban és az intézményrendszerben. A „deviancia” fogalmát annyiban jogos használnunk, hogy a társadalomba való beilleszkedést gátló egyéni „hibának”, rendellenességnek minősült a fogyatékoság. A megközelítés következménye az volt, hogy a társadalom orvosolni próbálta ezeket az egyéni hibákat. Elsősorban egészségügyi és pedagógiai problémaként kezelte a kérdést, mintegy a fogyatékoságból „kigyógyítani”, „kigondozni”, valamint speciális gyógypedagógiai módszerekkel „kiokosítani” és „kiképezni” az embereket a fogyatékos létből. Ám az is e megközelítés logikus folyománya volt, hogy más devianciák kezeléséhez hasonlóan megengedhetőnek minősítette azt, hogy addig is, ameddig nem lehet kimotozítani, „kikeveredtetni” az embereket a fogyatékoság deviáns állapotából, a társadalmat meg kell kímélni a devianciákkal való napi találkozásoktól és kapcsolódásoktól. Ha a fogyatékoság deviancia, akkor helyes és a többséggel szemben tapintatos magatartás vidéki kastélyok magas kőkerítései mögött elhelyezett kórházias, kissé börtönös gyógypedagógiai és ápolási intézmények elzárásban tartani a fogyatékos embereket (pl. Benedek István: *Aranyketrec*).

Hogy a fogyatékoság egyfajta deviancia és ezzel együtt stigma, azt nemcsak a fogyatékos embereken és a velük foglalkozó szakembereken keresztül lehet(ett) lemérni, hanem az „egészségeseken” is. Így például, más országokkal szemben, Magyarországon mindig is szégyen volt ideiglenesen mankót, járókeretet, mitöbb tolókoszit használni akkor, ha valaki eltörte a lábát, vagy bármilyen okból ideiglenesen mozgáskorlátozottá, „fogyatékosá” vált – nehogy rajta ragadjon a stigma.

A stigmatizáció körtünetei a beszéd- és halláskárosodottak esetében a legszembetűnőbbek. Egyrészt a többség általános reakcióiban: ha valaki érthetetlen hangon hörög, akkor a tipikus reakció a rálegyintés: „ez nem egészen normális!” Erre rásegített a „terápia” is: megpróbálták megtanítani letagadni és leplezni a beszéd- és halláskárosodást, például a jelelés tiltásával és a szájról olvasás erőltetésével. Van, akinél ez bevált, de a többség esetében hihetetlen károkat okozott. Az ember ugyanis egy olyan állat, amelyik a nyelvében gondolkodik: a gondolkodás nem más, mint elvont fogalmakkal, szavakkal és kifejezésekkel való manipulálás.

Akinek nincs „nyelve” – az nem is tud gondolkodni. És ez így is lett: a beszéd- és halláskárosultak, különösen az így születettek jelentős hányada intellektuálisan és értelmileg is fogyatékosná lett, hiszen szavak és fogalmak híján nem tanulhatt meg gondolkodni. A jelelés tiltása annak a mérlegelésnek a következménye, amely szerint még mindig jobb megkísérelni leplezni a korlátozottságot és fogyatékoságot, semmint megtanulni legalább a még súlyosabb következmények elkerülését, ha így a korlátozottság nem leplezhető. Könnyű ilyenkor a szakemberek korlátozottságát elítélni – és nehezebb megérteni azt, hogy miért válhattak dominánssá az ilyen „szakmai” megfontolások és orientációk.

Ha elfogadjuk azt, hogy vannak olyan emberek, akik originálisan másféle emberek, mint a többiek, pl. bezártságban és izoláltságban kell élniük – akkor helyes és jogos követelés az, hogy e sajátos kisebbségnek is jogot kell adni arra, hogy még a bezártságban és izoláltságban is ember módjára élhessenek. Ez az a tárgyalásmód, amelyik a fogyatékosügyet a kisebbségi és emberi jogok felé terelte, már csak azért is, mert ez a legerőteljesebb és legkiforrottabb jogi instrumentuma és lehetséges fundamentuma a jobb helyzet elérését célzó követeléseknek.

Ám nem árt, ha odafigyelünk a megközelítés korlátjaira is. A „tolerancia”, mint politikai elvárás a vallási kisebbségek elfogadásából nőtte ki magát általános társadalmi és politikai elvvé.

Első pillanatra a WHO előírása, amely szerint a fogyatékos ember állapotának megítélésekor nem az elveszített, hanem a megmaradt képességeket kell minősíteni, az nem több egy kivonási műveletnél. A jelenlegi leszázalékolási mérőszámot ki kell vonni a 100-ból, és akkor megkapjuk az új mértéket. Valójában azonban ennél sokkal többről, ha úgy tetszik, a fentebb vázolt szemléleti váltás intézményesüléséről van szó.

Egyrészt azzal, hogy az egészségi állapot elidegenedett mértékeit és ítéleteit makro- és mikrotársadalmi kontextusokban kell értelmezni. A teljes látásvesztés tényének megállapítása nem írja le a megmaradt képességeket: más a helyzet akkor, ha egy városban élő jogász vagy zongorista, vagy pedig egy tanyán élő, iskolázatlan ember vakságáról beszélünk. És nem csupán „lila” körülményekben, hanem valódi, ha kell, mérhető teljesítményekben is: iskolázott világtalan emberek például az átlagot jóval meghaladó memóriaképességekre tudnak szert tenni, nem véletlen, hogy jogászt vagy zenészt hozhattunk fel példaként.

A WHO-kategorizáció azonban ennél sokkal nagyobb kihívást is jelent. Ha a fogyatékos emberek „megmaradt” képességeiről beszélünk, akkor erről nem mondhatunk másképpen ítéletet, mint egészséges emberek képességeiről.

A fenti töprengésekből három alapvető kérdéskörre adható válasz keresése lehet a kutatás első fordulójának főbb célja:

- Vajon hogyan éli meg az egész társadalom a fogyatékossg ügyét, legyen szó akár a saját „fogyatékossgairól” és „korlátozottságairól”, akár másokéről?
- Milyen élethelyzetek és életkörülmények jellemzik azokat, akiket a társadalmi közvélekedés és ítélet fogyatékos embernek tart?
- Mihez, miben, mekkora támogatást kapnak a fogyatékossgal élő emberek, illetve közülük ki kap valamihez is támogatást?

Rehabilitáció, habilitáció

A rehabilitáció a fogyatékossgal élők ellátásának legdodonaibb mágikus szava. Elvileg valami olyasmit jelentene, hogy bizonyos képességek elsajátítása, megerősítése révén a fogyatékos emberek képessé válhatnak valamire, amire korábban nem voltak képesek. A szó attól vált mágikusan semmitmondóvá a hazai gyakorlatban, hogy mindent is jelent, meg semmit sem jelent. Sokan úgy beszélnek a rehabilitációról, mint valamilyen, a fogyatékossgot eliminálni, felszámolni, megszüntetni képes csodaszerről, ami eleve önellentmondás, hiszen fogyatékossgáról éppen akkor beszélünk, amikor a képességek romlása tartós, visszafordíthatatlan. Másfelől viszont alig esik szó arról, hogy rehabilitációként ki, mikor, milyen képességekre tehet szert – olyanokra, amelyeknek korábban nem volt birtokában.

A „munka” szerepe a sérültek társadalmi integrációjában

A munka kérdésében két következetes álláspontot lehet képviselni. Az egyik álláspont szerint piacgazdasági környezetben a munkaerőpiac definiálja a munkát. Eszerint a munka olyan, a piacok által értéként realizálható tevékenységet takar, amelynek végeredménye valamilyen, a munka végzőjétől különböző felhasználó, fogyasztó számára vonzó, fogyasztható jószág vagy szolgáltatás, és amely fogyasztóhoz kapcsolódik egy vevő is (alapesetben a fogyasztó maga a vevő), aki ezért az értékért fizetni is hajlandó.

A másik megközelítés a marxi értelmezésből fakad: a munka az emberi faj nembeli kiteljesedésének, az emberi és társadalmi fejlődésnek az eszköze és méréte. A munka fogalmának ilyen értelmű használata a fogyatékos emberekre vonatkoztatva, azt jelenti, hogy minden olyan elfoglaltságot, „foglalkozást”, „foglalkoztatást”, amely bármilyen értelemben előre visz, munkának lehet tekinteni.

Ízlés dolga azt eldönteni, hogy a múlt örökségének, vagy a jelenleg is

„gondozáscentrikus” ellátási struktúrának a következménye-e, de tény az, hogy ma a második értelemben szokás a munka fogalmát alkalmazni a fogyatékos emberekre. Mindennek ékes bizonyítéka az, hogy az elvileg foglalkoztatásának tekintett rehabilitációs formákba (pl. a célszervezetek működésrendjébe és szabályozásába) minden különösebb fenntartás nélkül beleférhetnek a piaci értéket nem realizáló „munkák” is; feltéve, hogy a második értelemben munkának, „napközbeni elfoglaltságnak” sorolhatók be.

Míndez nem okozna nagyobb gondot akkor, ha olyan súlyos tényezők, mint például az EU támogatási prioritásai, nem az első értelemben, piaci kontextusban alkalmaznák a munka fogalmát a fogyatékosokkal élő emberekre (is). De úgy alkalmazzák – ami miatt a fogalmi konfliktusok és tisztázások az elkövetkező időkben megkerülhetlenné válnak. E tisztázáshoz a kutatásnak is hozzá kellene járulnia, ez egy felvállalható és felvállalendő cél is lehet.

Hasonló problémák megfogalmazhatók a családtagok gondozásban való részvételével kapcsolatosan is. Ha a fogyasztás egységének az együtt élő háztartást (statistikailag legjellemzőbben: család-háztartást) tekintjük (amint tesszük többek között a szociális segélyek elbírálásánál), akkor a háztartáson belül végzett munkák értékét nem tekintjük munkajövedelemmel, bérrel ellensúlyozandó tevékenységnek. A „főállású anyaság” problémakörét alapvetően politikai kérdésnek tekintem: bizonyos politikai erők szívesen reflektálnának a foglalkoztatási problémákra a nők munkaerőpiacról történő tömeges kivonásával; ennek az eltávolításnak/távoltartásnak a vonzóbbá tételét szolgálhatja a „htb”-pozíciók munkabérral való honorálása. Ugyancsak ennek a politikai irányzatnak lenne előnyös az, ha – munkabért fizetőként – foglalkoztatói pozíciójából fakadóan kiterjeszhetné az állami kontrollt a privát szférára is. Némiképp ennek a logikának az alátámasztását szolgálják azok a kalkulációk is, amelyek szerint, ha a háztartási munka ilyen értelmű megfizetése állami kiadást jelent, az ellátással ér fel. Ez a koncepció azonban nem veszi figyelembe sem a piacgazdaság realitását, sem az Unió prioritásait, sem pedig a XXI. század kihívásait.

Fogyatékosokkal élők megítélése a döntéshozók oldaláról

Az általános kérdés az, hogy kik, hogyan, mekkora súllyal vesznek részt a fogyatékosokkal kapcsolatos politikák alakításában. Ezen a szinten legfeljebb a különböző pártok és különböző kormányhivatalok nyilvános dokumentumai, programjai elemezhetők – és elemzendők is.

Ennél érdekesebb feladat a „jóléti mix” fogyatékosügyi kihatásainak és működéseinek feltérképezése. Megvizsgálhatjuk többek között az alábbi szempontok szerint: kik és milyen szerepekben jelennek meg a döntéshozatali folyamatokban.

– Mennyire befolyásolják a szolgáltatói-ellátói érdekek a fogyatékosügy alakulását, és ebben mekkora szerepe van a privatizációs folyamatoknak? (Ezt szoktuk a „civil szervezetek térnyeréseként emlegetni.)

– Milyen döntési (véleményezési stb.) fórumokon kik vesznek részt? Kiket és hogyan képviselnek? Kiket nem képvisel sehogyan senki?

– Mennyire hatékonyan képviselik az érintett célcsoportok érdekeit a képviselők (avagy: mennyire hatékonyan közvetítik ők a Kormány akaratát a célcsoport felé)?

– Milyen „empowerment” stratégiák érvényesülnek: ki kinek és hogyan nyúl a hóna alá?

– Milyen konkurenciák, versenyek és konfliktusok, illetve együttműködések, alkalmi és tartós koalíciók alakulnak ki ebben a politikai arénában?

– Kik az „erősebb kutyák”, és milyen előjogokat élveznek ebben a kavargó „mix”-ben?

– Milyen konszenzusok születnek? Mi történik, ha nem születik konszenzus?

– Milyen létező és erős „informalítások”, összetartozások maradnak figyelmen kívül a csak intézményesült közösségekre irányuló mix-ben?

A fogyatékoság kérdése az EU stratégiáiban

A fejlett országok, valamint a nemzetközi szervezetek (mindenekelőtt a WHO és az EU) hozzáállása, prioritásai és stratégiái a fogyatékoság kérdéseire jelentős változásokon mentek keresztül az elmúlt években. Ha röviden akarnánk a változások irányát jelezni, akkor azt mondhatjuk, hogy a figyelem a fogyatékos emberek „fogyatékaikról” (disability) egyre markánsabban átterelődik a (megmaradt) képességeik (ability) felé. Az újabb stratégiák, politikai ajánlások központi kérdése az, miképpen lehet a fogyatékos emberek létező képességeit kibontakoztatni, milyen képzési és más támogatási formák segíthetik magukat a fogyatékos embereket és a környezetüket is abban, hogy büszkén, a helyzetet felvállalva együtt tudjanak élni a fogyatékosággal. Mindez kicsúcsosodik abban a szemléletváltásban, amely a korábbi szociális és egészségügyi gondozásközpontú közpolitikáknak az aktivizálást, mindenekelőtt a munkaerő-piaci integrációt középpontba helyező stratégiáit teszi elsősorú politikai prioritássá.

A megmaradt képességek kibontakoztatása irányába tett politikai és szociális szakmai fordulat igen markáns dokumentuma a WHO új fogyatékosági definíciója és klasszifikációs rendszere. E rendszer nem csupán abban különbözik a korábbtól, hogy a „fogyatékos” helyett a „képesség” felmérését tekinti feladatának, hanem abban is, hogy a képesség fogalmát nem csak az egészségi állapot orvosi megítélésére bizza, hanem az adott társadalmi, földrajzi, családi környezet, valamint a megszerzett tudások és végzettségek függvényében kívánja megítélni a fogyatékos ember létező, kibontakoztatandó képességeit.

A WHO klasszifikációs rendszerének magyarországi bevezetése már évek óta szerepel a szakmai és politikai agendákban, ám épp a fogyatékos emberek társadalmi helyzetéről, életkörülményeiről való hiányos ismeretek jelentenek gátat az elvek gyakorlatba történő átültetéséhez. E szempont a kutatás egyik fontos tényezője: a fogyatékos emberek életkörülményeiről, képességeiről olyan ismereteket, kategóriákat kíván körülírni, amelyek hasznosíthatók a fogyatékoság újfajta mérlegeléséhez, a hivatalos, jogosultságokat keletkeztető kategóriák megalkotásához és alkalmazásához.

A fogyatékosügy politikai fordulatának másik jelentős tényezője az, ahogyan az Európai Unió általános jóléti és társadalompolitikai stratégiái vonatkoztathatók a fogyatékos emberekre irányuló közpolitikák. Az EU általános stratégiáiban, mindenekelőtt a lisszaboni célkitűzésekben talán a legfontosabb prioritássá lépett elő a foglalkoztatási ráták emelése. Szemben azokkal a korábbi gazdasági stratégiákkal, amelyek szinte kizárólagosan a termelékenységi mutatók növelését tekintették politikai célnak, a mai politikák, sokak számára paradox módon, azt a „szociális” kérdéskört állítják az átfogó gazdasági, társadalmi fejlődést megalapozó politikák középpontjába, hogy aki tud, és annyira, amennyire tud, az dolgozzon, teremtsen értéket. Ha kicsit, akkor annyit, ha atipikus munkarendekben, akkor úgy és így tovább. E politikák legtöbbit hivatkozott eleme az „aktív öregkor” (active ageing) politikája, de ettől alig különböznek a fogyatékosággal élők társadalmi és munkaerő-piaci beilleszkedését fókuszba állító stratégiák, melyek EU szintű politikai kereteit a „koordináció nyílt módszere”, valamint a „lisszaboni folyamat” jelölik ki, és mindenekelőtt a foglalkoztatás bővítése, illetve a szegénység és társadalmi kirekesztés elleni küzdelem tárgykörébe tartozó célok tartoznak hozzá.

E keretek alapkövei és alapidokumentumai:

- közös célkitűzések a szegénység és a társadalmi kirekesztés ellen
- nemzeti cselekvési tervek a foglalkoztatás bővítéséről, valamint a szegénység és a társadalmi kirekesztés elleni küzdelemről

- társadalmi befogadásról és a foglalkoztatásról szóló közös jelentések
- közös indikátorok
- közös akcióprogram.

Az integráció, a beilleszkedés, a befogadó és összetartó (inclusive) társadalom megteremtése érdekében az Unió alapvető célkitűzései a következők:

- az erőforrásokhoz, jogokhoz, árukhoz és szolgáltatásokhoz való teljes körű hozzáférés (full access) biztosítása,
- a kirekesztés kockázatának kiküszöbölése, megelőzése
- a legveszélyeztetettebb (most vulnerable) csoportok segítése
- valamennyi releváns szereplő mozgósítása

Az EU stratégiai prioritásait és kulcsfontosságú célkitűzéseit szem előtt tartva, a hazai viszonyokról nem csupán azt mondhatjuk el, hogy súlyosnak tűnő elmaradásaink vannak, hanem azt is, hogy bár az elmaradások súlyosnak tűnnek, de konkrét tudásaink sincsenek az elmaradások tartalmi sajátosságairól és mértékéről. Ennek fényében fontosnak tekintjük olyan tényfeltárások és kritikai analízisek elvégzését, amelyek révén:

- az Unió módszertanával harmonizáló mutatószámokkal, indikátorokkal lehet egyéni, közösségi és társadalmi szinten mérni (lehetőség szerint prognosztizálni) az egészségi állapotokat, illetve az egészségi okokkal is összefüggő korlátozottságokat, kirekesztő hatásokat;
- felmérhetővé és mérlegelhetővé válik a hozzáférések korlátozottsága, akadályozottsága különösen az oktatási és egészségügyi szolgáltatásokhoz, a munkavállaláshoz, a kommunikációhoz, valamint a közéletben való részvételhez;
- e mérlegelések fontos adalékokkal szolgálhatnak a jóléti intézmények fejlesztéséről, területi és szakmai struktúrájáról meghozandó döntések megalapozásához is – amely szükséglet-felmérési, assessment technikák az Unió elvárásaival szemben, jelenleg nem játszanak szerepet a döntési folyamatokban.
- ugyancsak lényeges indikátor a társadalmi életben való részvétel mutatója is, mely egyben jelezhetné a demokratikus társadalmi értékek deficitjeit is a fogyatékos emberek körében.
- a fentebb jelzett információk, adatok lehetővé tennék egyes munkaerő-piaci integrációt segítő intézkedések megalapozását, valamint olyan szociális-jóléti rendszerek, mint pl. a rokkantsági nyugdíjrendszer finomhangolását.

A részképességek, a sérülések a munkaerőpiacon kívül a graduális és az iskolán kívüli képzésekben különös hangsúllyal és sajátos formában jelentkeznek. Kialakult egy külön területe, mechanizmusa az iskolai szegregációnak, melyben

az „enyhén értelmi fogyatékos emberek” elkülönítetten, a társadalomból tudatosan kirekesztve mintegy sajátos álfogyatékoságot jelenítenek meg. Ehhez a hazai gyakorlatban, különösen a 80-as években az általános iskolák ún. kisegítő osztályai biztosították a terepet. Ebben a minősítésben pszichológusok, gyógypedagógusok, orvosok vettek részt, a minősítéseket szakértői bizottságok végezték, akik számára ez a kirekesztés látszólag fájdalommentesen elfedte a szegénységet, az egészségi és társadalmi gyengeségeket (azokat a rossz életkörülményeket és munkafeltételeket, amelyek végső soron hatással voltak a gyermekek testi, lelki és szellemi fejlődésére). Ezek az ún. tünetegyüttesek megteremtették az álfogyatékoságot, amelyet sokkal inkább elfogadott a társadalom. Ha a szakértők, az iskolarendszer, a szociális intézmények oldaláról vizsgáljuk a kérdést, akkor belátható, hogy egyszerűbb volt organikus okokkal magyarázni az értelmi lemaradást, a magatartászavarokat, a gyenge teljesítményeket, mintsem feltárni és kezelni a tényleges társadalmi problémákat, amelyek a szülők élet- és munkafeltételeiben keresendők. Az esélyegyenlőtlenséget csak fokozták, hogy a valódi hátrányok egyre differenciáltabban jelentkeztek (organikusak, pszichológiaiak és társadalmiak kombinálódtak), így a legegyszerűbb megoldást jelentette a kisegítő osztályok, iskolák rendszere. Ez a mechanizmus egyszerre tudta leplezni a hamis diagnózisokat, az előítéleteket és azt a tényt, hogy az „enyhén értelmi fogyatékos ember” csak egy adott iskolarendszerhez képest nevezhető hátrányos helyzetűnek, csökkent képességűnek, nem pedig objektív mérőeszközök alapján. A szociálpszichológiai és az iskola- és oktatásszociológiai vizsgálatok később rávilágítottak arra, hogy esetünkben is előítéletekre épül mind a szakértők, mind a társadalom tagjainak negatív véleménye. Bár a 90-es években elméleti és gyakorlati szempontból elindult egy ellenáramlat, ahol először a részképesség zavaráról beszéltek, majd a halmozottan hátrányos helyzetről. Az integrálás vagy a szegregálás újabb megosztottságot hozott, ahol sem a szakszolgálatban tevékenykedők, sem a pedagógusok nem tudtak megegyezni egy viszonylag előítélet-mentes megközelítésmódban. Emiatt sok jó szándék és törekvés, számos szakmailag hasznos nevelési mód ellenére újratermelődik a hiányokból fakadó kirekesztés. Sem a pedagógiai, sem a szociológiai, sem a pszichológiai szakma nem tudott egységesen olyan elveket és módszereket kidolgozni, amelyek alkalmasak lehetnének a növekvő kirekesztődés visszaszorítására. A fogyatékoságról és az esélyegyenlőségről szóló törvénykezés – bár a kereteket megteremtette – mégsem tudta valódi célját beteljesíteni: a valóságos és az álfogyatékoságot objektíven megkülönböztetni és megfelelő szakszeméllyel intézményesen kezelni. Ezért szembesülünk időről időre azokkal az iskolai konfliktusokkal (tanár-diák, diák-diák), amelyek háttérben a fokozódó társadalmi nehézségek állnak. A zaklatott, egészségtelen

körülmények között, társadalmi bizonytalanságban, munka és tudás hiányában szocializálódó fiatalok számára egyre kilátástalanabb a megkapaszkodás. Elbizonytalanodtak a másik oldalon lévők is, mivel nem tudnak egyszerre konfliktust kezelni, ismereteket átadni, egészséges környezetet és lelki segítséget nyújtani. Először csak kommunikációs zavarok keletkeznek a felek között, később olyan vákuum, amely szélsőséges esetben feloldhatatlan ellentétté válik.

Felismerve a sérültség hátterében rejlő társadalmi problémákat a felelősségünk is egyértelmű: összehangolt stratégiára és az ún. „jó gyakorlatok” közös megvalósítására van szükség annak érdekében, hogy objektíven beszéljünk a sérültek és az épek kapcsolatáról, társadalmi beilleszkedésükről és a kezelésmódokról.

A TUDOMÁNY OLDALÁRÓL

HATTYÁR HELGA

A SIKETKÖZÖSSÉGEK KIALAKULÁSA ÉS NÉHÁNY FŐBB JELLEGZETESSÉGE

Nincsenek pontos adatok arra nézve, hogy a világon hány siket ember él. Az ENSZ egészségügyi szervezete, a *World Health Organization* (WHO) becslései szerint 278 millió a középsúlyos hallássérüléssel élő emberek, illetve a siketek száma (www.who.int); a Siketek Világszövetsége (*World Federation of the Deaf*, WFD) mintegy 70 millióra teszi a siketek számát (Bergman 1994, <http://www.wfdeaf.org>).

A magyarországi siketpopulációra vonatkozó adatok szintén pontatlanok. A legutóbbi, azaz a 2001. évi népszámlálási statisztikák szerint 44679 nagyothalló, valamint 8886 siket, siketnéma és néma él Magyarországon (www.ksh.hu). A census adatai azonban megbízhatatlannak tekinthetők. Egyrészt azért, mert a népszámlálási kérdőív fogyatékosokra vonatkozó kérdéseire nem volt kötelező a válaszadás. Másrészt amiatt, hogy a kérdőív előre megadott, ám nem definiált kategóriákkal dolgozott, a válaszadók nem tudhatták, milyen mértékű halláskárosodást jelent a nagyothalló kategória. A kérdőívvel kapcsolatos legnagyobb bizonytalanságot pedig a siket, siketnéma, néma megnevezésű fogyatékosági csoport jelenti, mely diszkrét kategóriákat mos össze. A siketek ugyanis, amennyiben hangképző szerveik épek, képesek a hangzó beszédre, így nem nevezhetők némának; a beszédképtelenség (mutizmus) pedig a siketségtől független jelenség.

A népszámlálás adatainak megbízhatatlansága miatt érdemes áttekinteni más becsléseket. Eszerint Magyarországon a lakosoknak mintegy 10%-a él valamilyen mértékű halláskárosodással. Ebbe beletartoznak az enyhe, időskori nagyothallással élő emberek is. Ennek az 1 millió hallássérültnek kb. 3–4%-a, azaz 30–40 ezer ember, azonban súlyos fokú nagyot halló, illetve siket (Vasák, é.n. [2004]: 14). A cigány és a német kisebbségi közösséget követve ők alkotják Magyarországot harmadik legnagyobb (ám el nem ismert) nyelvi kisebbségét (Bartha–Hattyár 2002).

A siketségre vonatkozó számadatokat áttekintve fontos megjegyezni, hogy a siketeknek mindössze 5–10%-a születik siket családban (Berent, 2004). Ez azt jelenti, hogy a közösségben kismértékű generációs folytonosság tapasztalható – minden generáció siket tagjai többségében a hallók közül kerülnek ki, és sokáig halló környezetben nevelkednek, élnek

1. Ki a siket? Patológiai vs antropológiai megközelítések

Annak megválaszolása, hogy ki számít siketnek, látszólag könnyű feladat, ám különböző szemléleti keretekben eltérő válaszok adhatók erre a kérdésre. Az orvostudományban és a gyógypedagógiában különböző skálák segítségével osztályozzák a hallásérülést, s a beszédfrekvenciákon mért hallásküszöb-érték alapján állapítják meg, hogy valaki nagyothalló-e vagy siket (Bartha, 2004). A súlyos fokú nagyothallás küszöbértéke általában 60-90 dB között mozog, és siketnek számít az, akinek 80-90 dB-nél nagyobb a hallásvesztése a jobbik fülén. Ez a meghatározás az ún. patológiai szemléleten alapul, melynek lényege, hogy a siketségre, mint hiányra, deficitre koncentrálnak, s ennek értelemében a fő feladat a hiány, a hiba korrigálása, illetőleg annak leplezése (Muzsnai, 1999).

A siketség azonban meghatározható kulturális, antropológiai keretben is. Eszerint a siketség egy olyan jelenség, mellyel egy adott embercsoport létállapota jellemezhető. Ezek az emberek a világot főként vizuálisan érzékelik, egy közös kultúrához tartoznak, s legfőbb meghatározójuk, hogy a mindennapi kommunikációjuk során egy vizuális-manuális nyelvet, a jelnyelvek valamelyikét használják (Bartha, 2004: 319). Ha audiológiai szempontból nem is, antropológiai oldalról vizsgálva a kérdést a súlyos fokú nagyothallók többsége is a siketek közé sorolandó, sőt akár hallók is tartozhatnak a közösséghez, amennyiben elfogadják annak kulturális értékeit, viselkedési normáit, s használják a közösség jelnyelvét (Vasák, 1996).

2. A siketek jelnyelve

Az antropológiai értelemben meghatározott siketeknek, az általuk alkotott közösségeknek a legfontosabb jellegzetessége, egyben a siketek identitásának emblémája a jelnyelv használata (Bartha, 2004). Ezek a jelnyelvek – a tévhitekkel ellentétben – önálló lexikonnal és szabályokkal rendelkező, változatokban élő és folyamatosan fejlődő komplex rendszerek, amelyek a társadalmi érintkezés során természetes módon alakultak ki, s éppoly hatékonysággal töltik be a kommunikációs és megismerő funkciókat, mint bármelyik hangzó nyelv. Ezek a nyelvek nem akusztikus úton terjednek, hanem a vizuális csatornát veszik igénybe: a kezeken, az arcon, a testen jelennek meg, s a szemnek szólnak (vö. Grosjean, 1982; Bos, 1994; Woll–Kyle, 1994)

3. A siketiséggel és a jelnyelvekkel kapcsolatos tévhitek

A siketeknek az élet számos területén meg kell küzdeniük a diszkrimináció jelenségével. Sok esetben nem élvezhették/élvezhetik ugyanazokat a jogokat, melyeket a halló (többségi) társadalom tagjai. Ennek háttérében főként a siketiséghez, a siket kategóriájához és ezzel összefüggésben a siketidentitás szimbólumaként felfogható jelnyelvekhez kapcsolódó előítéletek, sztereotípiák, tévhitek húzódnak, melyek közül a leggyakoribbak a következők (Bartha–Hattyár–Szabó, 2006: 855–857):

1. Aki siket, az néma is.
2. A siketség együtt jár más – értelmi – fogyatékkal is.
3. A nyelv azonos a beszéddel, illetőleg a nyelv egyetlen megjelenési formája a hangzó beszéd.
4. A jelnyelv azonos a pantomimmel.
5. A jelnyelv univerzális nyelv, azaz a siketek mindenütt a világon ugyanazt a jelnyelvet használják.
6. A jelnyelvek a különböző hangzó nyelvek (esetenként mesterségesen kialakított) jelekkel kísért formái, önálló nyelvtani szabályok nélkül, mintegy követve egy hangzó nyelv minden jellegzetességét.

Akad azonban példa arra is, hogy siketek és hallók együttélését nem a hátrányos megkülönböztetés, hanem a harmonikus együttműködés jellemzi. A világ több pontján vannak olyan területek, ahol a siketen születettek aránya genetikai okokból, valamint az endogámiából adódóan nagyon magas. Egy ilyen indonéz faluról (*Desa Kolok*ról), annak lakosairól, nyelvhasználatukról ad leírást Branson, Miller és Marsaja (1996). *Desa Kolok*ban (azaz Siketfálván) mindenki, legyen siket vagy halló, használja a „*kata kolok*”-ot (a ’siket beszéd’-et), s a falu lakosai számára teljesen természetes, hogy siketek és hallók összeházasodnak, együtt igazgatják a falu életét, vagy együtt szórakoznak.

Az indonéz példán kívül az egyesült államokbeli Martha’s Vineyardot (Massachusetts) is említhetjük, melynek lakosai között is jóval az átlag fölötti volt a veleszületett siketek aránya 1690 és 1950 között: 155 lakosból 1, míg ezzel szemben átlagosnak az 1 ezreléket szokták tartani (Davis–Supalla, 1995). Ám ebben az esetben sem egyszerűen a siketség gyakori előfordulása teszi említésre méltóvá a közösséget. A szigeten 12 generáción át élő siketek helyzete egészen más volt, mint a kontinensen élőké, mivel a hallók másképpen viszonyultak a siket emberekhez, mint az ország más területein. Az itt élő emberek évszázadokon keresztül kétnyelvűek voltak: a közösség majdnem minden halló tagja használta

az angol nyelvet és a szigetlakó siketek jelnyelvét is, ugyanis a legtöbb halló már gyermekkorában mindkettőt elsajátította. S mivel mindenki használta a jelnyelvet, a siketek nem voltak elszigetelve a társadalomtól: ugyanolyan jellegű munkát végeztek, mint a hallók, amelyért ugyanannyi fizetést kaptak, s némelyikük meg is gazdagodott. Ugyanolyan arányban házasodtak, mint a hallók, s ugyanannyi gyermekük volt, mint halló társaiknak. Részt vettek a közösség gyűlésein, ahol ugyanúgy szavazhattak, mint a hallók. Különbség igazából csak az oktatás színvonalában mutatkozott: mivel az állam segítséget nyújtott azon siketek számára, akik a connecticuti Hartfordba mentek tanulni, nagyon sok siket többéves oktatásban részesülhetett, míg a hallók számára nem adatott meg ez a lehetőség. Éppen ezért gyakran előfordult, hogy a siketek értelmezték a sajtóközleményeket a hallók számára (Groce, 1987).

Martha's Vineyarddal kapcsolatosan talán az egyik legérdekesebb jelenségnek az számít, hogy a lakosok nem tartották számon, hogy ki halló, ki siket, a hallásállapot a személyiség egyik, s nem az egyedül meghatározó jegye volt számukra. Ez akkor vált világossá, mikor megkérték a hallókat, hogy sorolják fel, ki siket, ki nem, s ők ezt csak nagyon nehezen tudták megtenni (i. m.).

A vineyardiak a kontinensen élőktől (hallóktól és siketektől) elszigetelten léteztek, s ha tanulmányaik folytatása végett egy időre el is mentek a szigetről, legtöbbször visszatértek szülőföldjükre. 1830-tól kezdődően a siket gyerekeket azonban máshova küldték iskolába, s ezek a siket fiatalok hamarosan elkezdtek a saját közösségükön kívül házasodni, így az exogámia következményeképpen fokozatosan lecsökkent a siketek számaránya a szigeten. A közösség utolsó siket tagja 1952-ben halt meg (Groce, 1987).

Desa Kolok és Martha's Vineyard közösségei kivételes példák. A siketek és a hallók együttélése általában nem ilyen kiegyensúlyozott, a siketek a legtöbb esetben elkülönülve, nem ugyanolyan esélyekkel és lehetőségekkel élnek a társadalomban, mint a halló többség tagjai.

4. A siketközösségek kialakulásának története

4.1 Az izoláció időszaka

A siket emberek egészen a 18. századig, az intézményes siketoktatás megindulásáig izoláltan éltek a halló társadalomban, nem alkottak közösséget, egyedül kellett boldogulniuk. A többségi társadalom természetesen minden korban másépp viszonyult a siket egyénekhez, ami meghatározta a társadalomban betöltött szerepüket.

Az ószövegségi időkben például az emberek fizikai akadályoztatottságát isteni eredetűnek tartották.¹⁶

Az ókori görög, illetve római társadalomban a hangzó beszédet, a beszédtevékenységet, a jó szónoki készséget rendkívül nagyra értékelték, s összefüggésbe hozták az emberi értelem és az emberi lélek működésével, valamint az erkölccsel (O'Neill, 1987). A beszéd felértékelődése mellett a hangzó beszédet nem használó (ily módon a nyelv használatára is képtelennek tartott) siketek ezekben a társadalmakban megbélyegzettek voltak. Az ókori Rómában például nem rendelkeztek törvényben garantált jogokkal (Meadow, 1980).

A középkori Európában a keresztény gondolkodás a siketeket Isten teremtett világának részeként kezelte. Noha ekkoriban a nyelvet nem feltétlenül azonosították a hangzással, sokan úgy vélték, hogy a siketek nem üdvözíthetők, mivel nem hallják a prédikációt. Ezzel a nézettel Augustinus szakított, ő mind a jelnyelveket, mind az írást a tudás és a szabadítás megfelelő közvetítőcsatornájának vélte. Ennek a szemléletnek az elterjedéséhez hozzájárult az, hogy a kolostorokban számos manuális jelelési rendszer született a beszéd helyettesítése céljából (pl. a hallgatási fogadalmak idejére), s ezeket a kommunikáció adekvát eszközeinek tekintették, továbbá a beszéddel szemben inkább az írásnak tulajdonítottak nagyobb spirituális jelentőséget (Branson–Miller, 2002).

E szemlélet továbbélésének köszönhetően a 15. századtól kezdődően egyre több szerzetes kezdett el egy-egy siket gyermek oktatásával foglalkozni (beleértve a beszédtanítást is), melynek hátterében többek között a végzet megváltoztatásának igénye állt: a siketek beszédtanítása a tanítás csodájának demonstrációja volt (Branson–Miller, 2002). Ám a siketek továbbra is egymástól elkülönülve éltek, nem volt alkalmuk közösségbe tömörülniük, s döntő többségük nem volt olyan szerencsés, hogy egy-egy szerzetes segítségével tanulhasson.

A siketekkel szembeni bánásmód történetében a felvilágosodás hozott jelentős fordulatot. Ekkor a Descartes nevével fémjelzett racionalista filozófia számára a nyelv és a tudás kapcsolata fontos témájává vált a gondolkodásnak. Többen úgy vélték, egy tökéletesebb nyelv tökéletesebb tudást eredményez. Ennek nyomán egyre több helyütt merült fel az igény a tökéletes nyelv megtalálására, s ez a törekvés számos nyelvelmélet megszületését eredményezte (uo.).

A tudomány érdeklődéssel fordult a jelnyelvek és az ezeket használó emberek, a siketek felé. Számos neves tudós (pl. John Wilkins, a Royal Society megalapításának egyik kulcsfigurája) kezdett el foglalkozni a siketek jelnyelveivel, s volt

¹⁶ Mózes például nehezajkúságára, neheznyelvűségére hivatkozva próbálta meg elutasítani a rá mért feladatot, hogy kivezesse népét Egyiptomból. Isten azonban a következőképpen válaszolt neki: „Ki adott száját az embernek? Ki tesz némává vagy siketké, látóvá vagy vakká? Talán nem én, az Úr?” (Mózes II. 4:10)

köztük olyan, pl. John Bulwer, aki az emberiség eredeti nyelvének tartotta a jelnyelvet (Woll és Kyle, 1994; O'Neill, 1997; Branson–Miller, 2002).

Noha a tökéletes nyelv keresése ráirányította a figyelmet a siketekre és az általuk használt nyelvekre, továbbá a későbbiekben közrejátszott az intézményes siketoktatás létrehozásában is, hatása nem csupán pozitívumokkal jellemezhető. „A tökéletes nyelv keresése fontos szerepet játszott a racionalizmus és humanizmus történetében, és ebben a folyamatban nem csupán a fogyatékoság kulturális konstrukciójának alapja teremtdött meg, hanem a figyelem összpontosításával segített megalkotni a *siketet* mint emberi kategóriát” (Branson–Miller, 2002: 71). Az addig az isteni rendbe illeszkedő emberek hirtelen jelölteké váltak, címkét kaptak, a későbbiekben pedig megkapták a sokkal általánosabb *fogyatékos* címkét, mely alapján már nem tartották méltónak őket a figyelemre. Elkülönülő kategóriává váltak a felvilágosodás korában az emberi értelem megismerésének tanulmányozásában betöltött szerepük eredményeképpen.

A fogyatékos címkét a siketek annak ellenére kapták meg, hogy világossá vált: ugyanolyan értelmesek, mint mások, s ugyanúgy oktathatók. A címkézés oka az volt, hogy a siketeket körülvette egy olyan tudományos diskurzus, amelyik a „normális”-at megkülönböztette a patológikustól. A siketség már nem csupán állapot volt, hanem egy olyan állapot, melyet meg kellett változtatni. „A patológikus jelenség megváltoztatása a végzet feletti emberi kontroll mércéjévé vált, a tudományos módszer hatalmának mércéjévé” (Branson–Miller, 2002: 88).

Az új, patológiai szemlélet a korábbiakhoz hasonló módon vagy akár azt meghaladó mértékben kirekesztette tette a siketeket, akik többé már nem a teremtet világ természetes részei voltak, hanem olyan bélyeget hordozó emberek, akikkel kapcsolatosan azt tartották számon, hogy a többiekénél kevesebbük van. Egy közös címke alá kerültek, ám ezt a címkét minden siketnek magányosan kellett viselnie.

4.2 A siketközösségek létrejötte

A 18. században meginduló intézményes siketoktatás eredményezte a siketközösségek kialakulását. Addig a siketek szétszórva éltek, ám az ekkor megalakuló oktatási intézmények lehetőséget biztosítottak számukra, hogy találkozzanak egymással, s közösséget formáljanak. A siketek már nem voltak egyedül.

Az első francia siketiskola 1759-ben jött létre de l'Épée abbé jóvoltából, s 1779-ben a párizsi Pierre Desloges (ld. Lucas et al., 2005) már egy élénk siketközösségről számol be. Az iskolák mellett hamarosan megalakultak a siketklubok, majd később a különböző érdekvédelmi szervezetek is, mint például a New England Gallaudet Association of Deaf-Mutes 1853-ban (uo.), vagy 1907-ben

a Cházár András Országos Siketnéma Otthon Magyarországon, melyet megelőzőt számos egyesület működése az 1880-90-es években (Vasák, 1996). Az önszerveződés, a belső támogatás elengedhetetlenül fontos volt a siketközösségek fejlődésében. A közösségi élet természetesen kedvezett a jelnyelvek fejlődésének, főként abban az időszakban, mikor az oktatás jelnyelven zajlott.

5. A siketközösségek általános jellegzetességei

Leszámítva azokat a kivételes eseteket, mikor a siketek és a hallók együttesen alkotnak egy jól működő közösséget, a siketek a többségi társadalmon belül önálló közösséget alkotnak, melynek legfontosabb, gyakran tapasztalható jellegzetességei a következők:

1. „A siketközösség felnőtt tagjai leggyakrabban a közösség más tagjaival alakítanak ki társas kapcsolatot.

2. A közösségen belül házasodnak, azonosulnak a többi siket életvezetési és oktatási tapasztalataival.

3. Az esetek döntő többségében számszerűleg és társadalmi szempontból kisebbséget alkotnak.

4. Kismértékű generációs folytonosság tapasztalható a közösségben, hiszen a siketek 90%-a halló családban születik, a siketek nagy részének pedig halló gyermeke van.

5. A siketközösség tagjai társadalmi státusza alacsonyabb, mint a halló társadalom tagjaié.

6. Az általuk használt jelnyelvnek alacsony a státusza, a hallók – de olykor néhány siket is – kevésbé értékesnek tartják az általuk használt jelnyelvet, mint a hangzó nyelveket.” (Woll–Sutton–Spence, 2004: 678).

7. A siketközösségek heterogén közösségek: tagjaik között különböző mértékben károsodott hallású emberekkel találkozhatunk, a hallásmaradvány nélküli siketektől egészen a hallókig, valamint különböző etnikai, vallási stb. háttérrel rendelkező egyénekkel is, akiket azonban összeköt a közös kultúra, valamint a közös nyelv használata.

8. A siketek kétnyelvű és kétkultúrájú kisebbségi közösségeket alkotnak (Grosjean, 1992).

Ezen jellegzetességek közül kiemelkedően fontosnak minősül a 3. pontban megfogalmazott kisebbségi státusz.

6. A siketközösségek, mint nyelvi és kulturális kisebbségek

A kisebbség fogalmának meghatározása nem könnyű feladat (vö. Bartha, 1999). Giddens (2000) a kisebbségi csoportok szociológiai szempontú meghatározásához a következő kritériumrendszert javasolja:

1. A kisebbségi csoport „tagjai hátrányos helyzetben vannak a velük szemben érvényesülő diszkrimináció miatt”.

2. „A kisebbségek tagjaiban él valamiféle csoportsszolidaritás, az »együvé tartozás érzése«, s ezt az összetartozást, szolidaritást a csoport ellen megnyilvánuló diszkrimináció általában erősíti, mélyítve a többségtől való különbözőség tudatát.

3. Végül „a kisebbségek fizikailag és társadalmilag rendszerint némileg el vannak különítve a nagyobb közösségtől” (Giddens, 2000: 257-258).

Giddens kritériumrendszere nem utal a csoportok nagyságára, s Bartha (1999) fel is hívja a figyelmet arra, hogy félrevezető lehet, ha a kisebbség fogalmát tárgyalva a csoportok számaránya kerül előtérbe, hiszen szép számmal akad példa arra, hogy a számszerűleg kisebbségben lévő csoport rendelkezik a hatalommal a számszerűleg többségben lévő csoport felett. Mindemellert Csepeli (1997) megjegyzi, hogy az elnevezés (a magyar nyelvben is) tulajdonképpen egy statisztikai metafora, s valamiféle csökkentértékűséget, kisszerűséget asszociál.

Csepeli fenti megállapításával összhangban van a kisebbség fogalmának azon meghatározása, melynek értelmében azok az embercsoportok, melyek etnikai hovatartozásuk vagy rasszuk, normáik, értékeik vagy az általuk használt nyelv miatt neveltség tárgyává válnak, diszkriminációt vagy elnyomást szenvednek el a domináns embercsoport részéről, kisebbségnek minősülnek (Andersson, 1994). Csepeli ugyanezt a tökehiányok felől közelítve a következőképpen fogalmazza meg: „a politikai, a gazdasági és kulturális tőke típusa tekintetében a kisebbségnek kevesebbje van” (Csepeli 1997: 509).

Giddens fent idézett kritériumrendszere tökéletesen illik a siketközösségekre, melyeknek hosszú idő óta nap mint nap meg kell küzdeniük a társadalmi diszkrimináció jelenségével. Az ezeket a közösségeket és tagjaikat érő hátrányos megkülönböztetés tárgya, célpontja, egyben a közösségek összetartozásának legfontosabb ismérve a jelnyelv használata, valamint a közös társadalmi normák, szokások gyakorlása, a közös kulturális javakon való osztozás. A siketek tehát nem etnikai alapon szerveződő, hanem nyelvi és kulturális kisebbségeket alkotnak szerzte a világon.

A siketekkel szembeni, tévhitekben gyökerező hátrányos megkülönböztetés a történelem folyamán különböző módokon valósult meg, melyek közül álljon itt néhány példa:

- a társadalomból való kirekesztettség az ókortól kezdődően a beszédképesség sérült volta miatt (O’Neill, 1987),
- a lelki üdvösség elnyerésére való képtelenség feltételezése (Branson–Miller, 2002),
- a világ számos országában a formális oktatásuk hiánya akár napjainkban is (Andersson, 1994),
- a siketek deviáns csoportként történő megbélyegzése (Andersson, 1994),
- a jelnyelvhasználat korlátozása és tiltása a siketoktatásban (Hattyár, 2000; Bartha–Hattyár, 2002),
- az információhoz és a kulturális javakhoz való hozzáférés korlátozása (pl. jelnyelvi tolmácsolás, illetve feliratozás hiánya) (Bartha–Hattyár, 2002),
- eugenetika¹⁷ (Bartha–Hattyár–Szabó, 2006):
 - a siketek egymás közötti házasságának megszüntetésére tett javaslat,
 - a II. világháború idején több tízezer siket ember sterilizálása, meggyilkolása,
- nyelvük el nem ismerése a közösségben használatos természetes emberi nyelvként, valamint a siketközösség el nem ismerése nyelvi és kulturális kisebbségként (Bartha–Hattyár, 2002).

7. A siketközösségek formálódása és öntudatra ébredése

Az élet számos területén tapasztalható siketekkel szembeni diszkriminatív bánásmód megerősítette a siketek összetartozás-tudatát. Az iskolák működése még a jelnyelvhasználat tiltása mellett is megteremtette a siketek találkozásának, a közösségalkotásnak a lehetőségét. Ez a belső csoporttámogatás elengedhetetlen volt a domináns kultúrában való túléléshez – a közösséget alkotó egyének származásától függetlenül¹⁸ (Lucas et al., 2005).

A közösségek azonban sokáig nem vagy alig harcoltak saját érdekeik érvényesítéséért. Az érdekérvényesítés egyik pozitív példája a II. világháború alatt Kaliforniában alapított klub, melyet azért hoztak létre, hogy a hadiüzemek siket

¹⁷ *A fajnemesítés atyja Francis Galton, Charles Darwin unokatestvére volt. A darwini tanokra építő Galton 1883-ban alkotta meg az eugenetika kifejezést, melynek szó szerinti jelentése jó születés’. A fajnemesítő mozgalom arra törekedett, hogy az emberi reprodukció felett kontrollt gyakoroljon annak érdekében, hogy megtervezhetővé váljon a következő generáció – mind testi, mind szellemi értelemben (Branson és Miller, 2002). Galton nézeteit Samuel Gridley és Alexander Graham Bell alkalmazta a siketekre. Ők a siketség legfőbb okát az öröklésben látták. Bell (akinek felesége siket volt) annak elérésén fáradozott, hogy a siketek erkölcsi felelősségérzetükre támaszkodva ne válasszanak siket házastársat maguknak, hogy ne nemzzenek siket gyermekeket (i. m.)*

¹⁸ *A siketek többségét erősebb kötelékek kapcsolják a siketekhez, mint a rokonaikhoz (Lucas et al., 2005)*

dolgozói együtt szocializálódhassanak (Lucas et al., 2005).

A siketekkel szembeni bánásmód megváltozása az 1960-as évekig vártott magára. 1960-ban megjelent William Stokoe *Sign Language Structure: An Outline of Visual Communication Systems of the American Deaf* című munkája, mely az amerikai jelnyelv grammatikai leírását tartalmazta. Ez a munka újra ráirányította a figyelmet a jelnyelvekre. A tudományos érdeklődés megélnkülésével számos jelnyelvről készült grammatikai leírás, s a nyelvészeti kutatások egyre több ismeretet biztosítanak e nyelvekre vonatkozóan. Ez a tudományos fordulat a siketközösségek életébe is változást hozott: a siketek a világ számos pontján az 1960-as évektől kezdődően öntudatra ébredtek, s harcolni kezdték jogaikért, az egyenlő bánásmódért, a társadalmi integráció megvalósulásáért, valamint az önálló életvezetés feltételeinek megteremtéséért. Ezt a folyamatot pedig támogatta a fogyatékossgal élők emberi jogokért vívott harca az 1970-es évektől kezdődően.

Az öntudatra ébredést követően meginduló küzdelem a társadalmi esélyegyenlőségért még sok helyütt, így Magyarországon sem zajlott le. A diszkrimináció leküzdése, a társadalmi integráció feltételeinek megteremtése rendkívül összetett feladat, melynek számos területet kell érintenie, melyek közül kiemelkedően fontos az oktatás kérdése. Ma Magyarországon mind a korai fejlesztést, mind az iskolai oktatást a patológiai szemlélet keretében kidolgozott ún. orális módszer határozza meg, melynek célja, hogy a siket gyermek elsajátítsa a magyar nyelvet, annak hangzó formáját is. E cél megvalósítása érdekében a magyar nyelv hangzó és írott formája használatos az instrukció nyelveként, a jelnyelv tannyelvként történő alkalmazása pedig ki van zárva az oktatási folyamatból. Az orális módszer neve arra utal, hogy a tanítás során a beszéd megértése főképp a szájról olvasás segítségével történik (Csányi, 1993). Ez a módszer számos prelingvális¹⁹ siket gyermeket foszt meg annak lehetőségétől, hogy (pótolva a családban történő jelnyelv-elsajátítás hiányát) magas szintű kompetenciát alakíthasson ki egy számára hozzáférhető nyelven, a magyarországi jelnyelven, s erre alapozva sikeresen tanulhassa a magyar nyelvet, hogy hozzáférjen a tananyaghoz, halló társaival egyenlő esélyekkel teljesítse a tantervi követelményeket, s magas szintű kétnyelvűséget kialakítva, nyelvét és identitását megőrizve integrálódjon

¹⁹ *A hallássérülés osztályozása nem csupán annak mértéke szerint lehetséges. A siketek csoportján belül fontos elkülöníteni az ún. prelingvális és posztingvális siketeket. A prelingvális siketek csoportjába azok tartoznak, akik egy nyelv elsajátítása előtt váltak sikketté. Ezzel szemben a posztingvális siketek a halló társadalomban szocializálóda egy nyelv elsajátítása után veszítették el hallásukat (Csányi, 1993). A két csoport helyzete tehát a nyelvsajátítás, valamint a nyelvhez való hozzáférés módjában alapvetően különbözik, s egyértelmű, hogy ebben a tekintetben a prelingvális siketek vannak a leginkább veszélyeztetett helyzetben. Közülük is azok, akik halló környezetben nevelkednek, így az arra legérzékenyebb periódusban (életük első három évében) nincsenek kitéve jelnyelvi impulzusoknak, s ily módon nincs lehetőségük a nyelvi rendszer megfelelő időben és ütemben történő kiépítésére, ami negatívan befolyásolhatja a kognitív és érzelmi fejlődést egyaránt (Hattyár, 2000).*

a társadalomba.

A diszkrimináció megszüntetése céljából nem elég az esélyegyenlőség törvényi feltételeit megteremteni, hanem szükség van egy társadalmi méretű szemléletváltásra is, mely felszámolja azokat a több ezer éves tévhiteteket, melyek mind a mai napig megnehezítik a siket emberek életét. Mindazonáltal a törvényi garanciák megléte vagy hiánya nagyban befolyásolja a siketek mindennapi életét abban az esetben, ha a jogi instrumentumban foglaltak végrehajtása a hétköznapi gyakorlat részévé válik. A következő táblázat azt szemléleti, hogy mely államok rendelkeznek a siketekre, illetőleg a jelnyelvekre vonatkozó jogi instrumentumokkal.

1. táblázat

A siketekre, jelnyelvekre vonatkozó instrumentumok a világ államaiban

	EU-tagállamok	Az EU-n kívüli országok
A jelnyelv elismeréséről az alkotmány rendelkezik	Csehország, Dánia, Finnország, Portugália, Szlovákia	Dél-afrikai Köztársaság, Uganda
A jelnyelv elismeréséről törvény rendelkezik	Belgium (Vallónia), Görögország, Lettország, Nagy-Britannia, Németország, Szlovénia	Kolumbia
Léteznek a jelnyelvre vonatkozó törvények	Dánia, Franciaország, Írország, Litvánia, Olaszország, Svédország	Amerikai Egyesült Államok, Ausztrália, Ecuador, Belorusszia, Izland, Kanada, Norvégia, Svájc, Ukrajna, Uruguay, Zimbabwe

Mint látható, Magyarországon nincsenek a célzottan a siketekre és az általuk használt jelnyelvre vonatkozó jogszabályok, ám az alábbi jogi instrumentumokban található a kérdésre vonatkozó utalásokat:

- 1973. évi I. törvény a büntetőeljárásról,
- 1992. évi XXXIII. törvény a közalkalmazottak jogállásáról,
- 138/1992. (X. 8.) kormányrendelet a közalkalmazottakról szóló 1992. évi XXXIII. törvény végrehajtásáról a közoktatási intézményekben,
- 1993. évi LXXIX. törvény a közoktatásról,
- 23/1997. (VI. 4.) MKM rendelet a Fogyatékos gyermekek óvodai neve-

lésének irányelve és a Fogyatékos tanulók iskolai oktatásának tantervi irányelve kiadásáról,

- mellékletei: – Fogyatékos gyermekek óvodai nevelésének irányelve,
– Fogyatékos tanulók iskolai oktatásának irányelve,
- 1998. évi XXVI. törvény a fogyatékos személyek jogairól és esélyegyenlőségük biztosításáról,
- 100/1999. (XII. 10.) OGY határozat az Országos Fogyatékosügyi Programról,
– melléklete: Országos Fogyatékosügyi Program,
- 2062/2000. (III. 24.) Kormányhatározat az Országos Fogyatékosügyi Program végrehajtására vonatkozó középtávú intézkedési tervről,
– melléklete: Az Országos Fogyatékosügyi Program végrehajtására vonatkozó középtávú intézkedési terv,
- 2003. évi CXXV. törvény az egyenlő bánásmódról és az esélyegyenlőség előmozdításáról,
- 2007. évi XCII. törvény a fogyatékossgal élő személyek jogairól szóló egyezmény és az ahhoz kapcsolódó fakultatív jegyzőkönyv kihirdetéséről (mely tartalmazza az ENSZ-egyezmény hiteles angol nyelvű szövegét és annak hivatalos magyar nyelvű fordítását)

Noha a siketközösség régóta szorgalmazza, ma, 2009 tavaszán még nincs önálló jelnyelvi törvény. Ennek léte pedig nem csupán a siketek és nyelvhasználatuk jogi szabályozása, a siketek emberi jogainak törvényi garantálása szempontjából lenne rendkívül fontos, hanem a közösség elismerésének szimbólumaként is szolgálna.

8. Záró gondolatok

A siket emberek boldogulásának lehetőségét hosszú ideje tévhitik, sztereotípiák és előítéletek korlátozzák. Még napjainkban is az élet számos területén kell megtapasztalniuk a diszkrimináció jelenségét, azt, hogy a többségi társadalom kizárólag fogyatékoságuk keretében hajlandó őket szemlélni, mellyel összefüggésben – ha jó szándéktól vezérelve is – rájuk kényszeríti a többségi normákat.

A társadalmi esélyegyenlőségért és annak jogi szabályozásáért folytatott küzdelem egyik fontos eleme, hogy a siketek láthatóvá váljanak, hogy láthatóvá tegyék magukat a társadalomban. Ezt a célt szolgálják érdekvédelmi szervezetük, a Siketek és Nagyothallók Országos Szövetségének a siketek világnapja alkalmából évről évre megtartott rendezvényei, melyek keretében a többségi társadalom tagjai találkozhatnak a siketekkel, megismerkedhetnek az általuk használt ma-

gyarországi jelnyelvvél, bepillantást nyerhetnek a siketek kultúrájába. Ezek és az ehhez hasonló személyes találkozások, valós tapasztalatok képezhetik az alapját annak a társadalmi szemléletváltásnak, mely nélkülözhetetlen a siketekkel szembeni diszkriminatív bánásmód felszámolásához.

Hivatkozott irodalom

ANDERSSON, YKER 1994. *Deaf people as a linguistic Minority*. In: Ahlgren, Inger–Hyltenstam, Kenneth (szerk.) *Bilingualism in Deaf Education*. (International Studies on Sign Language and Communication of the Deaf 27.) Hamburg, Signum, 9-13.

BARTHA CSILLA 1999. *A kétnyelvűség alapkérdései – Beszélők és közösségek*. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó.

BARTHA CSILLA 2004. *Siketközösség, kétnyelvűség és a siket gyermekek kétnyelvű oktatásának lehetőségei*. In: Ladányi Mária–Dér Csilla–Hattyár Helga (szerk.) „...még onnét is eljutni túlra...” Nyelvészeti és irodalmi tanulmányok Horváth Katalin tiszteletére. Budapest, Tinta Könyvkiadó, 313-332.

BARTHA CSILLA–HATTYÁR HELGA 2002. *Szegregáció, diszkrimináció vagy társadalmi integráció? – A magyarországi siketek nyelvi jogai*. In: Kontra Miklós–Hattyár Helga (szerk.) *Magyarok és nyelvtörvények*. Budapest, Teleki László Alapítvány, 73-123.

BARTHA CSILLA–HATTYÁR HELGA–SZABÓ MÁRIA HELGA 2006. *A magyarországi siketek közössége és a magyarországi jelnyelv*. In: Kiefer Ferenc (főszerk.) *A magyar nyelv*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 852-906.

BERENT, GERALD P. 2004. *Sing language – spoken language bilingualism: Code mixing and mode mixing by ASL–English bilinguals*. In: Bhatia, Tej K.–Ritchie, William C. (szerk.) *The handbook of bilingualism*. Oxford, Cambridge, Blackwell Publishing, 312-335.

BERGMAN, BRITA 1994. *Signed Languages*. In: Ahlgren, Inger–Hyltenstam, Kenneth (szerk.) *Bilingualism in Deaf Education*. (International Studies on Sign Language and Communication of the Deaf 27.) Hamburg, Signum, 15-35.

BOS, HELEN F. 1994. *Prelingual Deafness, sign language, and language acquisition*. In: B. van den Bogaerde, B.–H. Knoors–M. Verrips (szerk.) *Language Acquisition with non-native input, The acquisition of SLN*. Amsterdam, Universiteit van Amsterdam, 11-29.

BRANSON, JAN–MILLER, DON–MARSAJA, I GEDE 1996. *Everyone Here Speaks Sign Language, Too: A Deaf Village in Bali, Indonesia*. In: Lucas, Ceil (szerk.)

Multicultural Aspects of Sociolinguistics in Deaf Communities. Washington, D. C., Gallaudet University Press, 39-60.

BRANSON, JAN–MILLER, DON 2002. *Damned for Their Difference*. The Cultural Construction of Deaf People as Disabled. Washington, D. C., Gallaudet University Press.

CSÁNYI YVONNE (szerk.) 1993. *Bevezetés a hallássérültek pedagógiájába*. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó.

CSEPELI GYÖRGY 1997b. *Szociálpszichológia*. Budapest, Osiris Kiadó.

DAVIS, JEFFREY–SUPALLA, SAMUEL 1995. *A sociolinguistic description of sign language use in a Navajo family*. In: Lucas, Ceil (szerk.) *Sociolinguistics in Deaf community*. Washington, D. C., Gallaudet University Press, 77-106.

GIDDENS, ANTHONY 2000. *Szociológia*. Budapest, Osiris Kiadó.

GROCE, NORA E. 1987. *Martha's Vineyard*. In: Cleve, John V. Van (főszerk.) *Gallaudet Encyclopedia of Deaf People and Deafness*. 2. kötet. New York, McGraw-Hill Book Company Inc., 43-45.

GROSJEAN, FRANÇOIS. 1982. *Life with two languages. An Introduction to Bilingualism*. Cambridge, London, Harvard University Press.

GROSJEAN, FRANÇOIS. 1992. *The bilingual and the bicultural person in the hearing and in the deaf world*. *Sign Language Studies* 77: 307-320.

HATTYÁR HELGA 2000. *A siketoktatás elméleti és gyakorlati kérdései*. *Educatio* 9: 776-790.

LUCAS, CEIL–BAYLEY, ROBERT–KELLY, ARLENE BLUMENTHAL 2005. *The Sociolinguistics of Sign Languages*. In: Ball, Martin J. (szerk.) *Clinical Sociolinguistics*. Oxford, Blackwell, 250-264.

MEADOW, KATHRYN P. 1980. *Deafness and Child Development*. Berkeley/Los Angeles, University of California Press.

MUZSNAI, ISTVÁN 1999. *The Recognition of Sign Language: A Threat or a Way to Solution?* In: Kontra, Miklós–Phillipson, Robert–Skutnabb-Kangas, Tove–Váradý Tibor (szerk.) *Language: A Right and a Resource. Approaching Linguistic Human Rights*. Budapest, CEU Press, 279-296.

O'NEILL, YNEZ VIOLÉ 1987. *Understanding Speechlessness: Pre-Enlightenment Views*. In: Cleve, John V. Van (főszerk.) *Gallaudet Encyclopedia of Deaf People and Deafness*. 2. kötet. New York, McGraw-Hill Book Company Inc., 39-43.

STOKOE, WILLIAM 1960. *Sign Language Structure: An Outline of Visual Communication Systems of the American Deaf. (Studies in Linguistics: Occasional Paper No. 8.)*. Buffalo, N.Y. University of Buffalo.

VASÁK IVÁN 1996. *Ismeretek a siketekről*. Budapest, Siketek és Nagyothallók Országos Szövetsége.

VASÁK IVÁN é. n. [2004]. *A világ siket szemmel*. Budapest, Fogyatékosok Esélye Közalapítvány.

WOLL, BENCIE–KYLE, JIM 1994. *Sign Languages*. In: Asher, Ronald E.–Simpson, J. M. (szerk.) *The encyclopedia of language and linguistics*. Oxford, New York, Seoul, Tokyo, Pergamon Press, 3890-3912.

WOLL, BENCIE–SUTTON-SPENCE, RACHEL 2004. *Sign Language/ eichensprache*. In: Ammon, Ulrich–Dittmar, Norbert–Mattheier, Klaus J.–Trudgill, Peter (szerk.) *Sociolinguistics / Soziolinguistik, An International Handbook of the Science of Language and Society / Ein internationales Handbuch zur Wissenschaft von Sprache und Gesellschaft (2., átdolgozott kiadás)*. Berlin, New York, Walter de Gruyter, 677-683.

www.ksh.hu

<http://www.wfdeaf.org>

<http://www.who.int>

FOGYATÉKOSSÁGGAL ÉLVE
– AZ ÉRINTETTEK OLDALÁRÓL...

DOLLENSTEIN JÁNOS

AZ EGYENLŐ HOZZÁFÉRÉS KULCSA (EMBEREK, KÖRNYEZET, TÁRSADALOM)

HELYZETELEMZÉS

Munkahelyek

Az mindenki számára nyilvánvaló tényként könyvelhető el, hogy a társadalom szempontjából sokkal inkább üdvözítő, ha egy ember, aki akar dolgozni, lehetőséget kap, és nem segélyért folyamodik. Ez nem csupán gazdaságilag jelent előnyt, hanem az ember önbecsülése, egészséges társadalmi beilleszkedése miatt is fontos.

Már régóta vannak olyan foglalkoztatók, amelyek az állam által támogatott munkahelyeken fogyatékos embereket alkalmaznak. Az igazi áttörés azonban hiányzik, két dolog miatt is: az emberek, különösen a vezetők megfelelő hozzáállása és a környezet átalakítása terén nehéz haladást elérni. Az első probléma abban mutatkozik meg, hogy el sem tudják képzelni, hogy a fogyatékos ember is képes legalább azonos kvalitású munkavégzésre (egyes megfigyelések szerint még hatékonyabbra is), mint az ép. Nyilvánvalóan ez csak olyan munkakörökre igaz, amelyek ellátásában az illetőt nem akadályozza a sérülése. Konkrét példaként hozhatom fel a saját esetemet. Óriási szerencsém volt annak idején abból a szempontból, hogy a balesetem előtt egy évvel kezdtem el a munkahelyemen, a Fővárosi Önkormányzatnál dolgozni. Az egy év elegendő volt arra, hogy megismerjenek a kollégáim, a főnökeim. Amikor a rehabilitációs intézetből kikerültem, azonnal visszamentem dolgozni, és bebizonyosodott, hogy a feladatomat éppúgy el tudom látni, mint korábban, hiszen az, hogy gerincsérült lettem, és emiatt kerekesszékebe kerültem, nem csökkentette a gondolkodási és probléma-megoldási képességeimet. Mint említettem, ehhez nagy szerencse kellett. Nem tudom, de gyanítom, hogy sokkal nehezebb dolgom lett volna ugyanitt elhelyezkedni, ha már mint mozgássérült adtam volna be az önéletrajzomat a személyzeti osztályra, és vártam volna az értesítést, hogy valaki úgy érzi, éppen rám van szüksége. Ez a diszkrimináció a társadalomban szinte elkerülhetetlenül alakulhatott ki, hiszen a kerekesszékesek nem voltak láthatóak évtizedeken keresztül a hétköznapokban. Azt viszont nyugodt szívvel mondhatom, hogy a hétköznapi kommunikációban, a munkám során semmilyen problémám nem származott abból, hogy kerekesszékes vagyok.

Visszatérve a mellém szegődő szerencsére, nem hallgatható el, hogy amennyiben korábban nem alakították volna ki a bejutást megoldó korlátliftet, illetve egy akadálymentesnek mondott mellékhelyiséget, bizony komoly gondot okozott volna a munkahelyi élet. És itt ki kell térnem egy olyan problémára, amely megosztja a társadalmat. Ez pedig az egyenlő hozzáférés megvalósítása a fizikai környezet átalakításával. Az alapvető nézőpont az, hogy amennyiben ezt (az egyenlő hozzáférést) emberi jogként tekintjük, nem szabad, hogy felmerüljön az anyagi lehetőség kérdése. Ez vagy fehér, és megvalósul, vagy fekete, és akkor pedig sérül ez a jog. Az én álláspontom ezen a területen mindenképpen az, hogy természetesen igyekezni kell kialakítani az épített környezetet úgy, hogy bármely sérült ember önállóan tudjon hozzáférni az adott épületben megvalósuló szolgáltatáshoz, de a átalakítások megkezdése előtt feltétlenül át kell gondolni azt, hogy némi szervezéssel, emberi-technikai segítséggel kiküszöbölhető-e az akadályok a hozzáférési jog sérülése nélkül. A munkahelyem műemléki épület. Építése idején nem volt terítéken a mozgássérültek hozzáféréseinek biztosítása, így félemeletek, 2-3 lépcsőfokkal megemelt keresztfolyosók teszik járhatatlanná a szinteket a mozgásukban korlátozottak számára. Az akadálymentesítés költsége a legszerényebb becslések szerint is meghaladná az 1 milliárd forintot, és még az is kérdéses, hogy a szükséges hatósági engedélyeket megkapnák-e az átalakításokhoz. Az önkormányzati épület már kialakított akadálymentesítése és a megoldásra törekvő szervezés lehetővé tette munkába való visszatérésemet. A főépület emeleteire lifttel fel tudok jutni, a számomra nem megközelíthető szobákba a kollégáim átviszik az anyagokat, illetve az ott dolgozók jönnek hozzám abba az épületrészbe, ami számomra megközelíthető, ahol megoldható volt munkakörnyezetem kialakítása.

Összességében elmondható, hogy a megoldás, véleményem szerint, nem csupán az, hogy létrehozunk szeparált, államilag támogatott munkahelyeket, ahol a fogyatékos emberek értéket tudnak termelni, hanem az is, hogy érdekeltté tesszünk minden munkáltatót (vagy legalább nagyon sokat) abban, hogy alkalmazzanak különböző sérülteket, és adjanak nekik ugyanolyan munkát, amit egy ép embernek adnának, és ezért kapjanak ugyanannyi bért is. Találják meg azokat a munkaköröket (mellesleg ebben szakemberek segítségét is fel lehetne ajánlani nekik), amelyeket korlátozás nélkül elláthat egy sérült személy is! Nyilván minden kezdet nehéz. Tudom, hogy ebbe az irányba már történt elmozdulás, de ez, úgy tűnik, még nem teszi lehetővé, hogy elégedetten, megnyugodva hátradőljünk.

Oktatás, nevelés

Annak érdekében, hogy társadalmunk megváltozzon, ez az egyik legfontosabb terület. Itt is megtalálható az a kettősség, amit a munkahelyekkel kapcsolatban érintettem. Nem lehet egyértelműen választani a szegregált és az integrált oktatás (a továbbiakban csak az oktatás szót használom, de mindig beleérttem a nevelést is) között. Vannak olyan csoportok és életkorok, amikor – annak érdekében, hogy a későbbi beilleszkedés sikeres lehessen – a sérült emberek kifejezetten igénylik a speciális képzést, ami szakemberek vezetésével történhet szegregált iskolákban. Például ilyen képzésre lehet szükség a siketek esetében, amikor megtanítják nekik a sajjról olvasás technikáját, illetve olyan szókinccset biztosítanak nekik, ami a kommunikációt később megkönnyíti számukra a társadalom többi tagjával. Egyértelműen megállapítható, hogy az integráció az oktatásban nem egyszerű feladat. Alapvető gondot jelent, hogy a tanárok nincsenek felkészítve arra, hogyan foglalkozzanak az osztályközösségbe bekerülő sérült emberekkel. Nyilvánvalóan a sérültség típusától függően vannak speciális ismeretek, amelyek eligazítanak a pedagógust az ilyenkor felmerülő problémák megoldásában. Nemegyszer hallunk olyan történeteket, hogy a diákok segítenek egymásnak olyankor, amikor egy-egy sérült kerül az osztályközösségbe. Az integrált oktatásnak az a nyeresége, hogy mind a fogyatékos és ép gyermekek, mind szüleik közelebb kerülhetnek egymáshoz, megismerhetik azokat a lehetőségeket, amelyek a közös élettér kialakításához vezetnek. Így éppen azt az előítéletet vetkőzheti le az ember, amiről a munkahelyek kapcsán beszéltem. Természetes közelségbe kerülhetnek a sérült és ép emberek. Együtt felnőve nem okoz majd problémát számukra, hogyan közeledjenek egymáshoz. A fogyatékos ember így képes lesz elfogadni azt, hogy neki bizonyos szempontból hátránya van, és kialakulhat az a tudása, amire azért van szüksége, hogy el tudja fogadni a számára nyújtott segítséget, illetve megtanulhassa elutasítani a segítő kezet anélkül, hogy megbántaná embertársát. Az ép ember pedig megtapasztalhatja, hogy melyek azok a helyzetek, ahol a sérült egyedül is boldogul, és bizonyos szituációkban mi az a segítség, amire feltétlenül szüksége van a másoknak ahhoz, hogy anélkül tudja leküzdeni a felmerülő akadályt, hogy kiszolgáltatottságát megalázőnak érezze.

Oktatási intézményeink közül számos felvette az alapító okiratába, hogy különböző sajátos nevelési igényű tanulók képzését látja el. Amennyiben megjelöli a fogyatékos típusát is, jogosulttá válik arra, hogy kiemelt állami támogatásban részesüljön. Ennek következtében vannak önkormányzatok, amelyek a saját fenntartású intézményeik alapító okiratába automatikusan felvették ezeket a sorokat:

- „Sajátos nevelési igényű tanulók nappali rendszerű általános iskolai nevelése, oktatása
- a szakértői és rehabilitációs bizottság szakvéleménye alapján
 - a) testi, érzékszervi, értelmi, beszéd fogyatékos, autista, több fogyatékoság együttes előfordulása esetén halmozottan fogyatékos, a megismerő funkciók vagy a viselkedés fejlődésének organikus okra visszavezethető tartós és súlyos rendellenességével küzdő tanulók integrált nevelése oktatása;
 - b) a megismerő funkciók vagy a viselkedés fejlődésének organikus okra vissza nem vezethető tartós és súlyos rendellenességével küzdő tanulók integrált nevelése, oktatása;
 - a nevelési tanácsadó intézet által készített szakvéleménnyel rendelkező beilleszkedési, tanulási, magatartási nehézséggel küzdő tanulók nevelése, oktatása...;”

Egy „aprósággal” azonban nem törődtek. A mostani oktatás a legtöbb iskolában ún. frontális oktatás, aminek keretében a tanár kiáll egy 30 fős osztály elé, feleltet, megpróbálja átadni a tananyag adott órára kijelölt részét, amelyet alapvetően problémamentes, átlagos felfogású diákokra szabott, majd feladja a házi feladatot, és ha szerencséje van, kicsöngetésre végez is. Ebbe nem fér bele a sajátos szükségletű, sérült diákokkal történő felelős munka, amely jóval több időt, esetleg megosztott foglalkozást igényel. Igen, megosztott foglalkozást, ezt a mai oktatásban nem túlzottan bevett gyakorlatot. Miről is van szó? Tanárjelöltek, mielőtt bemennek egy órára, megbeszélik az órát tartó kollégájukkal, mely diákoknak milyen segítséget kell kapniuk. Amikor az óra megadott perce elérkezik, ők odamennek a megjelölt diákokhoz, akik külön csoporto(ka)t képezve a segítő irányításával dolgoznak tovább. Másik lehetőségként szóba kerülhet, hogy a szülőket bevonva az oktatásba, az órán az ő segítségüket veszi igénybe a tanár. Sürgető feladat továbbá, hogy a különleges bánásmódot igénylő gyerekek oktatását felvállaló iskolákban olyan szakemberek is dolgozzanak, akik otthonosan mozognak a különböző sérültséggel, fogyatékosággal élő diákokkal való munkában. Többen tapasztalhatták, milyen komoly hiányosságok lépnek fel ezekben az intézményekben abban a pillanatban, ahogy megvalósul az alapító okiratban megfogalmazott speciális eset.

Végezetül essék szó az oktatási intézmények építészeti problémáiról. Az iskolai akadálymentesítés sokrétű feladat. Nem elég azzal foglalkozni, hogy bejusson a diák az épületbe és az osztálytermekbe, hanem biztosítani kell neki a szabad közlekedés, a tisztálkodás, a WC-használat, a testnevelés lehetőségét is. Csak néhány mindennapi helyzetet említenék annak érzékeltetésére, hogy megértsük, milyen nagy fába vágják fejszéküket a sérült gyermekek oktatását felvállaló iskolák:

- Becsengetnek az órára, de a siket diák ezt nem hallja.

- Az iskola egyik ablakát, amelyik a folyosó felé nyílik, valaki kinyitja, de a vak diák ezt nem veszi észre.
- Egy kerekesszékes diáknak fel kell mennie az első emeletre az órájára. És sorolhatnám tovább a problémákat.

Összefoglalva, sok érvet tudunk felsorakoztatni az integrált és a szegregált oktatás mellett és ellen egyaránt. Mindennek meg kell és meg lehet találni a megfelelő helyét és idejét, valamint a legadekvátabb módját. Azt azonban látnunk kell, hogy az integrált oktatás megvalósítása a jelenlegi rendszer komoly átalakítását igényli.

Egészségügy

Az egészségügyi ellátásban elég szomorú tapasztalataim vannak. Mielőtt ezeket és a velük kapcsolatos feladatokat elemezném, egy dolgot le kell szögeznem. Az én személyes tapasztalataim nem feltétlenül általánosak, de az eddig eltelt idő alatt nem talákoztam olyan véleménnyel, amely megingathatott volna abban a hitemben, hogy ezek a gondok nem helyi hiányosságokból erednek. Mindazonáltal elképzelhető, hogy vannak olyan intézmények, ahol a későbbiekben felhozott problémák nem jelentkeznek, csakúgy, ahogyan megengedem, hogy az fentebb tárgyalt oktatási gondokat is egy-egy iskolában jól kezelik.

Hazánkban az egészségügy helyzete egyébként sem rózsás, de a fogyatékos emberek kezelése – az ismert nehézségeken felül – további veszélyeket is rejt magában. Talán a vak és gyengén látó beteg problémája lenne a legegyszerűbben leküzdhető. Ha egy kórházi szobában látássérült beteg fekszik, akkor mindenkinek, aki vele akar kommunikálni, tudnia kell, hogyan kezelje ezt a fogyatékos-ságot. Ez egy kis munkahelyi képzéssel megoldható, s odafigyeléssel enyhíthető az ebből az állapotból származó hátrány. Nagyobb gondot jelenthet a siketekkel való kommunikáció. A helyzet kezelése már komolyabb szervezést, esetenként plusz pénzt is igényel. Úgy vélem, minden kórháznak gondoskodnia kellene arról, hogy osztályonként és műszakonként legyen egy olyan nővér, aki képes jelnyelvi tolmácsolásra, így biztosítva a pontos megértést az egészségügyi személyzet és a beteg között. Azokkal a mozgássérültekkel sincs túl nagy gond, akiknek nem sérült az érzékelésük. Ám az igazi kihívás azon sérültek betegségének diagnosztizálása, akiknek az érzékelésükkel is probléma van. Gondolják csak végig, hogyan működik ez például a háziorvosnál. Hogyan vesz észre a gyógyító szakember egy alsó testtáji betegséget úgy, hogy a beteg nem panaszkodik fájdalomra? Ez az

egyik kérdés, amelynek a megoldása a szakemberek kezében van. Megfontolandó, talán az orvosképzésben kellene nagyobb hangsúlyt fektetni az ilyen betegek kezelésének módozataira. A másik, fenti témakörhöz kapcsolódó probléma már a mai ismereteink birtokában is kiküszöbölhető lenne, azonban ez mégsem történik meg. A nehezen mozgó betegek esetében a felfekvés kialakulása komoly veszélyt jelent. A beteget olyan ágyba fektetik be, amelyekben nem tud forogni (az ágy hossza és szélessége egyaránt kívánivalót hagy maga után). És ha már nem tud forogni, akkor legalább a kórházi dolgozóknak kellene figyelniük arra, hogy nem túl hosszú időközönként megtörténjen a beteg forgatása és az addig elnyomott testfelületének kezelése.

Az eddigiekből kitűnik, hogy a gyógyítás terén sincs minden rendben, de ennél elkeserítőbb az egészségügyi intézmények felkészítettsége. Kuriózumnak számít az a háziorvosi rendelő, amelyben megoldott az akadálymentes bejutás és a mozgáskorlátozott betegek higiénias szükségleteinek kielégítése. Saját példámot mondanám el. A háziorvosi rendelő várójába némi segítséggel ugyan, de be lehet jutni kerekesszékesként, hiszen „csak” egy fellépő vezet az utcáról az épületbe. Ám ott aztán megáll a tudomány. A váróból ugyanis az ajtó szűkösége miatt nem lehet bejutni a WC-be, és ami a legnagyobb problémát jelenti, magába az orvosi szobába sem. Így aztán, amikor fel kell keresnem a háziorvosomat, az ajtóban beszéljük meg a felmerült panaszaimat. Vérnyomás mérésére, EKG-vizsgálat elvégzésére nincs semmilyen lehetőség a rendelőben. Tudom, mert tapasztaltam, hogy ez nem mindenhol van így. Egy üdülésünk alkalmával úgy hozta a sors, hogy el kellett mennünk Mosonmagyaróváron egy orvosi rendelőbe. Azóta is emlegetjük azt a napot, de pozitív érzésekkel. A parkolást és a váróba való bejutást tökéletesen megoldották. Volt bent egy kellően méretezett mozgássérült-WC, és magát az orvosi szobát úgy alakították ki, a vizsgálatokhoz szükséges berendezéseket úgy helyezték el, hogy kerekesszékekkel is könnyedén hozzáférhettem.

Apropó, vizsgálatához szükséges berendezések. Megint egy olyan terület, ahol nem nekünk kellene kitalálni a megoldást, csupán alkalmazni kellene a máshol már megvalósítottakat. Ha kivizsgálásra kell mennem (pl. sportorvosi vizsgálat-hoz EKG), akkor olyan vizsgálóasztalra kellene felfeküdnöm, amelyre képtelen vagyok feljutni. Ez számomra megoldhatatlan feladat. Ezeknek a berendezési tárgyakkal állítható magasságúakkal és a fordulás érdekében kellő szélességűeknek kellene lenniük, hogy ne kényszerüljön akrobatamutatványra a mozgássérült beteg az előírt vizsgálatok elvégzéséhez.

A rövid kitérő után vissza az épített környezetbe. Egyre több egészségügyi intézményben megoldott az akadálymentes bejutás (bár találkoztam már olyan kórházi épülettel, ahol ez nem volt kivitelezhető), azonban elenyésző azoknak

a száma, ahol megfelelő mennyiségű és kialakítású mozgássérült-WC lenne található. Az meg szinte reménytelen, hogy egy kerekesszékes mozgáskorlátozott beteg megfelelő tisztálkodási lehetőséghez jusson, netán meg tudjon fürdeni. El lehet képzelni, hogy milyen állapotban voltam, amikor három hét kórházi ápolás után hazajutottam úgy, hogy ezen idő alatt csupán szivacsos áttörülésben volt részem, és a WC hiánya miatt időnként széklettartási problémáim is adódtak. Elég, ha csak annyit mondok, hogy 3 hét alatt kigyógyítottak a betegségből, de további fél évre volt szükségem ahhoz, hogy kigyógyuljak a kórházi ápolás okozta állapotromlásból.

A fentiekből jól látható, hogy az egészségügyben is óriási változásokra van szükség, és ezek a változások az oktatáshoz hasonlóan nem tűrnek halasztást. Szándékosan nem szóltam ebben a részben a rehabilitációról. Nekem ebben a klasszikus értelemben ugyanis nem volt részem. Mostanában, visszajárva a budakeszi rehabilitációs központba, már látom, hogy ezen a területen is elindult valami (ami talán meg is torpant?), de sem a magyarországi képzés helyzete, sem a rendelkezésre álló anyagi forrásaink nem teszik lehetővé olyan intézmények kialakítását, mint amilyenekről az ember a „Nyugaton” sérülést szenvedett magyaroktól hall, illetve amilyenekre az amerikai filmekben rácsodálkozik.

Kultúra

Ez tipikusan az a terület, ahol a fogyasztékos ember azt érezheti, hogy ő másodrendű állampolgár. Tekintettel arra, hogy más sérültségi csoportba tartozóktól nincsenek konkrét információim, csak saját tapasztalataimra hagyatkozhatok. Igyekszem áttekinteni „második életem” 14 évének élményeit. Első találkozásom a könyvtárakkal volt, hiszen annak érdekében, hogy sérültként is megállhassam a helyem a munka frontján, képeznem kellett magam, és az ehhez szükséges segédlet alapvetően a könyv volt. Sajnos, ezen a területen is komoly hiányosságokat tapasztaltam. Egy dolog azonban vitathatatlan: a könyvtárosok a világ legaranyosabb, legsegítőkésebb emberei, és e téren nem talákoztam kivétellel. Arról igazán nem ők tehetek, ha a könyvtárba nem tudtam bejutni. De habozás nélkül kijötték hozzám az utcára, és amennyire tőlük telhetett, segítettek megoldani a problémáimat. Nekem azonban ez nem volt elegendő. Én önállóan szerettem volna használni ezt a szolgáltatást, ezért elkezdtem keresni olyan könyvtárat, ahová legalább be tudok jutni. Találtam. Ekkor láttam meg kerekesszékes szemmel azokat az akadályokat, amelyeket az „első életemben” észre sem vettem. Ezek a kis könyvtárak általában hely szűkében vannak, ami egy kerekesszékes számára maga az ellehetetlenülés. A könyvespolcok között általában kis ülőalkalmatos-

ságok szolgálják az olvasót, hogy kényelmesen elhelyezkedve beleolvashasson a kiválasztott könyvbe. Ezekről azonban nem lehet kerekesszékkal végigmenni a sorok között. A másik gondot a mellékhelyiségek jelentik. Jó esetben van egy kicsi, úgy 60 cm széles ajtóval ellátott WC, amit én nem tudok használni. Így aztán kénytelen vagyok korlátozni a könyvtárban eltöltött időt. De találtam egy komoly, gyönyörűen kialakított központi könyvtárat – nem titok, ez a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár –, amely minden igényemet kielégíti. Kényelmes a hozzáférés a könyvekhez, a számítógépekhez. Már-már zavarba ejtően segítőkészek (ez már pozitív diszkrimináció is időnként) a könyvtárosok. Majdnem teljesen akadálymentes a bejutás, minden szinten van mozgássérült-WC. Lehet, hogy szőrszálhasogató módon találhatnék még hiányosságokat a épületben, de nem akarok. Olyan jó érzés, hogy van egy megfelelően kialakított könyvtár, amelyet rendszeresen látogathatok.

A következő találkozásom a mozival volt. A multiplexek belső térrendezése akár segítségként is felfogható lenne a számunkra, hiszen ezeket általában úgy tervezték és kiviteleztek, hogy kerekesszékkal is látogathatók legyenek. Legalábbis a pénztárakig. Az onnan való távozás után ugyanis talákoztam olyan hellyel, ahová önerőből nem tudtam volna a kialakított rámpán bejutni. Itt segítséget kértem az egyik alkalmazottól, aki aztán több más helyiségen keresztül előbb-utóbb eljuttatott a kívánt helyre, ahol – ha tényleg mellém szegődött a szerencse – valóban meg tudtam nézni a filmet. Mert bizony volt olyan „élményben” is részem, hogy a kerekesszékesek számára kialakított helyre az első sorban bukkantam. Aki ült már ott, tudhatja, hogy onnan kényelmesen semmit nem lehet látni. Feljebb viszont képtelenség jutni a lépcsős kialakítású nézőtér miatt. Az eltelt idő alatt találtam olyan mozit is, amelyik szinte teljesen megfelel az elvárásaimnak. Oda már csak bejutnom nem sikerül egyedül – ez ugyanis az utcáról nem megközelíthető.

A harmadik kulturális tér a színház. A budapesti színházak közül néhányat elég jól akadálymentesítették a kerekesszékesek részére, a többiek azonban nagyon nehezen veszik rá magukat arra, hogy átalakítsák az épületet. A színház látogathatóságában három dolog fontos: az önálló bejutás, a szabad WC-használat és a mozgáskorlátozottak is megfelelő nézőtéri hely, ahonnan kényelmesen és jól látható az egész színpad. És azt sem kellene elfelejteni, hogy a mozgássérültek is emberek. Van, aki közülünk jobb helyet is meg tud fizetni, és van, aki csak a távolabbit. Legyen nekünk is lehetőségünk arra, hogy választhassunk!

Külön szeretnék szólni a Művészetek Palotája gyakorlatáról. A bejutást megoldották, az épületben lehet közlekedni, a színpad látható, az akusztika csodálatos. Kérdezhetik, akkor mi a probléma? Nos, a következő gyakorlat ellen van kifogásom:

„**Kerekesszékes látogatóink** a számukra fenntartott helyek mértékéig a Művészetek Palotája saját szervezésű programjaira, amelyeket embléma jelöl, előzetesen (legkésőbb az adott előadás előtt egy héttel) ingyenes belépőjegyet igényelhetnek jegypénztárunkban az 555-3300 telefonszámon. Kísérőik – amennyiben a férőhelyek száma még engedi – az adott koncert jegyárainak legalacsonyabb kategóriájában válhatnak a pótszékre jegyet.”

A Bartók Béla Nemzeti Hangversenyteremben az 1700 helyből 14-et, a Fesztivál Színházban a 453-ból pedig 4-et alakítottak ki mozgássérültek számára. Ez nem éri el az 1%-ot sem. A népességnek mintegy 3%-a mozgásában korlátozott. Ez az arány tehát statisztikai alapon sem felel meg, de az igény szintjén sem. Ennek köszönhetően, ha az ember egy-két héttel az előadás előtt próbál jegyet rendelni, akkor szinte biztosan azt a választ kapja, hogy már minden jegy elfogyott. Miért vagyunk rákényszerítve arra, hogy hónapokkal előre szervezzük a programjainkat? Miért nem vagyunk ezen a téren is egyenlők? Ráadásul, ha én kerekesszékesként akarom meglátogatni a programot, akkor nem elég félreteretnem a jegyet telefonon, hanem mindenképpen személyesen kell elmennem megvenni azt legalább egy héttel az előadás előtt. Ez megint arra példa, hogy felszínesen, a részletekre nem figyelve próbálják megoldani a mozgássérültek szórakozási lehetőségeit.

Összefoglalás

Mindenki számára jól érzékelhető, hogy országunkban jelenleg nem érvényesül az egyenlő hozzáférés elve. Ahhoz, hogy ez megvalósuljon, sok-sok területen kell még változtatni. Ezek egy része anyagi lehetőségeink által behatárolt, a másik része pedig a társadalomban kialakult ellenérzések, nemtörődömség és hozzá nem értés megváltoztatását igényli, ami hosszú időbe telik. Hogy a pénzihiány ne korlátozza a környezetünk fejlesztését, a gazdaságunkat kell fellendíteni, amihez hozzátartozna a munkaképes fogyatékos emberek alkalmazása is a nekik nyújtott segélyek helyett. Ehhez viszont előbb a társadalomban kell komoly szemléletváltást elérni – mindez azonban csak akkor sikerülhet, ha a fogyatékos emberek minél nagyobb számban vesznek részt a mindennapok tevékenységeiben. A többségi társadalom így megélné és megértené, hogy ők is ugyanolyan emberek, mint a többiek, rendkívüli értékkel bírók, szorgalmasak, lusták, átlagosak stb. Közösségben való jelenlétük elengedhetetlen alapja és feltétele az akadálymentes környezet, közlekedés és munkahelyek biztosítása. A társadalmi integrációt segítené az iskolai együttképzés is, de nem fejetlenül, hanem átgondolva, hallgatva a szakemberek tanácsaira, körülnézve a világban, és alkalmazva azokat a módszere-

ket, amelyek az ezen a területen előttünk járó országokban sikerhez vezettek. És nem szabad egyetlen embernek sem hátradőlve megpihennie mindaddig, amíg az egyenlő hozzáférés nem valósul meg teljes körűen. Nagyon nagy szerepe lehet ebben az átalakulásban a médiának, amely – addig, amíg a sérült emberek nem tudnak nagy számban (minden 10. ember ilyen) megjelenni a közös életterben – bemutatná azon keveseket, akik szerencséjüknek, habitusuknak köszönhetően már bizonyították, hogy igenis lehet egyenlően élni, ha a környezet is úgy van kialakítva. Közvetíteni kell a többségi társadalom felé az üzenetet, hogy a prioritások megváltoztatásával lehetőséget biztosíthatnak a 10% kisebbségnek is az emberi élethez.

GÉCZI KINGA

INTEGRÁCIÓ ÉS KIREKESZTÉS

Az MTA Szociológiai Kutatóintézet fogyatékosággal élők helyzetével foglalkozó kutatócsoportjának felkérésére írom ezt a tanulmányt, melyben fontos gondolatokat kívánok megosztani a vak és gyengén látó emberek látó közösség felől történő elfogadásáról, amely magában foglalja az esetleges elutasításokat, kivetettséget is. Valamint kívánok szólni a köztudatban lévő előítéletek megalapozatlanságáról.

Egyúttal célom, hogy átfogó és hiteles képet adjak a vak és gyengén látó gyermekek, fiatalok és felnőttek lelki-szellemi és fizikai fejlődését elősegítő törekvésekről és a mindennapi életben adódó – a vaksággal is összefüggésben lévő – főbb problémákról; ezen élethelyzetek kezeléséről, megoldásáról – akár csak elviekben létező, akár a gyakorlatban is működő megoldásról legyen szó –, koncentrálván az egyes életszakaszokra leginkább jellemző problémákra.

Azt remélem, hogy a kívülálló emberek számára is könnyebben befogadható, bennük együttérzést, ugyanakkor sajnálatot nem keltő helyzetképet sikerül festenem – a teljesség igénye nélkül – ebben az aránylag rövid és lényegre törő értekezésben. Minthogy én magam is érintett vagyok, saját tapasztalataim is vezetnek a téma megírásakor.

Látóként születtem. Tízéves voltam, amikor elveszítettem a látásom egyik napról a másikra – teljesen váratlanul ért, felkészülni sem lehetett rá. Az olvasó számára talán kevésbé fontos, mindez hogyan is történt, így most erre nem térek ki részletesen. Ami hangsúlyossá vált, és amit mindenképpen fontosnak tartok kiemelni, hogy ez nagy változást hozott az életemben. Újból fel kellett fedeznem önmagamat és a világot, megismernem a bennem rejlő képességeket, a lehetőségeimet és határimat, és új emberként kibontakoznom. Ahogy telnek az évek, egyre inkább rájövök, hogy mindezzel nemcsak veszítettem, hanem sokat kaptam is a sorstól; ezáltal teljes és boldog emberként élhetem az életem. Ugyanakkor tagadhatatlan, hogy sok addig ismeretlen nehézséggel és problémával is szembe kellett néznem.

Akkor gyerekként még mindenáron vissza akartam kapni a látásomat, s ez nagymértékben meggátolt abban, hogy bele tudjam engedni magam az új helyzetbe; belássam, hogy ezután másképp kell rendeznem az életem – ami egyben

sok lemondással is jár –, és hogy egyáltalán elfogadjam magamat olyanak, amilyen vagyok. Jó néhány év eltelt, mire ráébredtem, hogy a leghelyesebb, ha az adott helyzetből kiindulva próbálok meg élni a lehetőségekkel, és kifejleszteni magamban új képességeket. Sokat segített volna – így utólag visszagondolva, ha akkor a szüleim jobban elfogadják azt, ami velem történt, és azt erősítik bennem, hogy az új helyzetemben úgy kezdjek valamit az életemmel, ahogy vagyok – elfogadva magam, és azt, hogy bizonyos dolgok számomra elérhetetlenné váltak, s ne akarjam úgy élni az életem, mintha még mindig látnék. Jó, ha az ember ilyenkor megtesz mindent azért, hogy az úrt, a hiányt, ami az életében keletkezett, valami széppel és jóval betöltse. A talpra állás kemény munka, nem is megy egyik napról a másikra. És azoknak sem könnyebb a helyzetük, akik már a születésüktől kezdve nem látnak. Minden vak ember számára komoly kihívást jelent felkutatni azon képességeit, amelyek segítik őt abban, hogy teljes értékű emberként élhessen; és kihívást jelent folyamatosan fejlődnie és kitartania amellett, amit elkezdett. Az ember, kiváltképp a valamely érzékszervét elvesztett ember, ugyanis hajlamos egy-két kudarcélmény után lelankadni, vagy összetörni, és kishitűvé válni. Gyakori probléma, hogy az ilyen embereknek aztán odalesz az önbecsülésük, és sokan búskomorságba, depresszióba süppednek.

Ennek egyik legnyilvánvalóbb jele, amikor valaki érdektelenné válik.

Főleg a gyermekek számára fontos, hogy kiemeljük azokat a tulajdonságait, amelyeket értékelünk bennük, s ebbéli elismerésünket feléjük ki is fejezzük. Hagynunk kell, hogy a gyermekek életkoruknak megfelelően minden olyat megtegyenek, elvégezzenek, amire önállóan képesek. Segítség nélkül öltözködjenek, maguk kössék be a cipőjüket, egyedül mosakodjanak, sőt az ügyesebbek a reggelijüket/uzsonnájukat is készítsék el. Szép fokozatosan egyre többet lehet rájuk bízni. Idővel meg kell tanulniuk az önálló közlekedést, a házi munkák elvégzését stb. is. A gyengébb képességű gyerekeket is fel kell karolnunk, és erősítenünk kell őket abban, hogy igenis meg tudnak birkózni az adott feladattal. Itt tartom fontosnak megjegyezni – elsősorban a szülők és pedagógusok felé intézve szavaimat –, hogy sokkal könnyebbé teszi a helyzetet ilyenkor az, ha megvan bennünk az elfogadás, amivel körülvesszük a gyermeket, és nem támasztunk felé képességeit meghaladó elvárásokat. Ugyanakkor túlzó elfogultságba sem szabad esnünk, mivel az éppoly ártalmas tud lenni, mint a túlzottan magasra tett mérce.

Csak így fedezheti fel magában az ember csodálatos új képességeit: ekkor válik nyitottá és felszabadulttá, ekkor mer próbálkozásokat tenni a világ és önmaga

megismerésére, és ekkor nyeri vissza önbizalmát és az élethez való helyes hozzáállását is. Csak ha ezt az első lépést megtettük – vagyis hogy az ember elfogadja az életét a maga tökéletlenségeivel együtt, és megpróbál ezzel úgy együtt élni, hogy az gyümölcsöző legyen; és sem kevesebbnek, sem pedig többnek nem gondolja magát embertársainál –, juthatunk el oda, hogy természetessé váljon a vak emberek jelenléte, alkotó munkája, baráti közeledése a látó emberek között.

Az egyik legfontosabb közeg – a család után –, amelynek evidens módon jelentős szerepe van abban, hogy ilyenné formálja a gyermekeket, az iskola.

Két intézmény létezik Budapesten, amely vak gyermekek nevelésével és oktatásával foglalkozik immár évtizedek óta. Az egyik a XIV. kerületben az Ajtósi Dürer sor 39. szám alatt található Vakok Általános Iskolája, a másik szintén a XIV. kerületben a Miskolci úton lévő Gyengénlátók Általános Iskolája. Már sok-sok év óta folyik ezekben a vak, illetve gyengén látó gyerekek tanítása; s bár az oktatásuk és a nevelésük nem mindig megy gördülékenyen, mégis elmondható, hogy mind a két intézmény nagy gyakorlattal és tapasztalattal, s ezzel együtt jó eredményekkel is rendelkezik e téren. Az évek során oktatási és nevelési módszereink mindjobban igazodott a gyermekek egyéni igényeihez és képességeihez, és számtalan plusz program került megvalósításra, amely még változatosabbá teszi a gyermekek számára az iskolai életet (pl. gyógyterápiás jellegű külön foglalkozások, szakkörök, versenyek, sportprogramok, kirándulások stb.). A kézügyesség vagy a mozgás fejlesztésére irányuló kiegészítő foglalkozások látványos fejlődést hoznak azoknál, akik esetleg másban gyengébb képességűek. A kiemelten kezelt tanítási-tanulási folyamat mellett az iskolákban törekednek a barátságos légkör megteremtésére. Ez azért is fontos, mert az intézmények nevelőotthonként is működnek. A két iskola keményen küzd azért, hogy mindezek az örömteli dolgok ne csak a falaikon belül váljanak nyilvánvalóvá, hanem eljussanak minél szélesebb körben a látó emberekhez is. Ez irányú céljaik megvalósítását segítik különféle egyéb programjaik, amelyek látó gyermekek részvételével zajlanak – legyen szó akár sporteseményekről, akár tanulmányi versenyekről, vagy közös táborozásokról és még lehetne sorolni.

Ugyanez elmondható a fiatal felnőtt látássérültek és az idősebb korosztályok törekvéseiről is. Számtalan olyan programot említhetünk, amelyeken a látókkal együtt vehetnek részt vakok és gyengén látók – a kirándulásoktól kezdve, a közös táncoláson, énekléseken át egészen a nyári üdülésekig stb. Így életközelié válik a látó emberek számára is az addig ismeretlen helyzet: milyen együtt lenni egy vak emberrel, hogyan lehet segíteni neki a legmegfelelőbb módon. Minél több közös

élményre, gyakorlatban szerzett megtapasztalásra van szükség, hiszen elméleti úton nem lehet a látó embereknek mindezt átadni.

Egyik ilyen nagyszerű, immár évek óta visszatérő tavaszi megmozdulás a *Fuss a fényben* futógála, amelyen vakok és látók egyaránt rajthoz állnak. A rendezvény fő részét képezi az 5,3 kilométeres Margit-sziget körüli távfutás és az Atlétikai Centrum pályáján megtartott 400 méteres gyorsfutás. De nemcsak a mozgás és a sport kedvelői jönnek ki ilyenkor a szigetre: egésznapos eseményről lévén szó, sok más program színesíti a választékot.

Számos egyesület és klub is kínál téli vagy nyári sportolási, kirándulási és nyaralási lehetőséget látássérült embereknek. A futás mellett a kedvelt sportok közé tartozik a tandembiciklizés, az úszás, valamint a hegymászás, de a felsorolás korántsem teljes. Az együtt sportolás során csökken az a vakok és látók közötti távolságtartás, ami a mindennapi életre olyannyira jellemző.

Vannak olyan látássérült emberek – a mi hazánkban is –, akik átlag feletti képességgel rendelkeznek, mondjuk, kimagasló zenei tehetséggel születtek. Az ő nevük gyakran egész Európát vagy a világot is bejárja – ami számukra dicsőség, a fogyatékos emberek ügyének pedig megerősítés, hiszen általuk és teljesítményüknek köszönhetően még nagyobb körben figyelnek föl az emberek „másként élő” társaikra.

Az ismerkedések, találkozások során egyre jobban feloldódik az az ellentét, ami az emberek közti különbözőségekből, egyéni sajátosságokból adódik; ehelyett az emberi sors közös vállalása, az egymástól való hasznos és fontos dolgok tanulása, új barátságok kötése kerül előtérbe. Mindeközben folyamatosan átalakulnak a korábbról hozott előítéletek a másik emberrel szemben. Félreértés ne essék, nemcsak a látó embereknek vannak előítéleteik a vakokkal, gyengénlátókkal szemben, ez fordítva is igaz. Nehéz lenne megmondani, hogy mindezek a téves képzetek honnan is fakadnak. Talán a nevelési mód, amit alkalmazunk, nem a legjobb? Talán az érdekképviselő vagy egyes szervezetek működése nem elég hatékony? Netán nem jut el elég sok emberhez az az információ, mikor és mely programok adnak lehetőséget arra, hogy – közös részvétel útján, vagy előadások meghallgatása révén, esetleg egyéb más kulturális programok keretén belül – kicsit közelebbről is megismerkedhessenek a társadalom e rétegével? Elképzelhető, hogy sokszor a vakok és a gyengénlátók nem elég nyitottak arra, hogy bekapcsolódjanak a látó emberek életébe? Ezekre a kérdésekre jómagam nem tudom és nem is akarom egyedül megadni a választ. A célom inkább az, hogy ezekről

közösen gondolkodjunk, illetve ne csak gondolkodjunk, hanem azt a kicsit, amit lehet, a magunk oldaláról mindannyian tegyük is meg. Mindig lehet tenni valamit. Egy kedves szó, mosoly, szeretetteljes közeledés is nagyon sokat jelent.

A látó emberekkel való kapcsolatteremtésnek egyik fontos eleme a kisgyermekkorban elkezdett, természetes úton zajló bevonódás az óvoda vagy a látóosztály közösségébe, esetleg más úton történő közlekedés, barátkozás látó gyerekekkel. Itt kell megemlíteni, hogy már régebb óta létezik az ún. integrált oktatás, amelynek lényege, hogy a vak vagy gyengén látó gyerekek látóiskolában végzik tanulmányaikat. Ennek kapcsán beszélhetünk az utazótanárokról, akiknek a vakiskola alkalmazottaiként feladatuk, hogy figyelemmel kísérik a látóiskolába járó látássérült gyerekeket, és segítsék őket abban, hogy jó eredményeket érjenek el a tanulásban. Néha kijárnak hozzájuk, akár vidékre is, ha szükséges. Különböző segédeszközöket is a diákok rendelkezésére bocsátanak, amelyeket máshonnan nincs lehetőség beszerezni. Segítenek a közlekedés megtanulásában és más olyan dolgokban, amelyek az önálló élethez nélkülözhetetlenek. Mindez azt a célt szolgálja, hogy a látássérült gyerekek megtanuljanak alkalmazkodni látó társaikhoz, tapasztalatra tegyenek szert problémás helyzeteket kezelésében, még mielőtt teljesen kikerülnének a vakiskola hatásköréből, és tisztességgel helyálljanak a látóosztályban. Ezzel együtt persze a látó gyerekek is kialakítanak egyfajta viszonyt vak társukkal szemben, ami helyes tanári közbenjárás és segítség mellett mindnyájuk javát szolgálhatja.

Hasznosnak bizonyul azonban, ha az első két-három évben a látássérült gyerekek a vakok és gyengénlátók iskolájában elsajátítják azokat az alapkészségeket (pl. Braille-írás és -olvasás, hallás utáni megértés, visszacsatolás a tanár felé stb.), amelyek megkönnyítik számukra az órákon való aktív és hatékony részvételt, támogatják fejlődésüket a tanulásban. Erről sok tapasztalat halmozódott fel az utóbbi években. Néhol könnyebben, néhol csak nehézségek árán sikerül elfogadtatniuk magukat a vak/gyengén látó tanulóknak a látó társaikkal. Persze olyan helyzettel is találkozhatunk, amikor egy-egy diákból folyamatos ellenérzést vált ki a vak vagy gyengén látó társ jelenléte.

Mindazonáltal nem lehet és nem is szabad a látótársadalmat egy nagy homogén csoportnak tekinteni, eltérő személyiségünkől fakadóan változó, ki mennyire elfogadó. Sajnálatos módon a legtöbb általános és középiskola nem meri bevállalni a látássérült gyerekek tanítását és a látóközösségbe való integrálását. Szerencsére vannak azonban olyan oktatási intézmények is, amelyek gyakran vesznek föl látássérült tanulókat, ilyen például a Városligeti Két tannyelvű

Általános Iskola, vagy a Neumann János Számítástechnikai Szakközépiskola és Gimnázium. Ezek az iskolák folyamatos fejlődésen mennek át, ami nemcsak a fogyatékos tanulóknak kedvez. Tanítási módszereik rengeteget csiszolódnak és idomulnak a vak és gyengén látó diákokhoz. Ettől függetlenül manapság is gyakran előforduló probléma – és egyben helytelen pedagógiai módszer –, hogy a fogyatékos tanulók néhol kiváltságokat élveznek az osztályon belül. Ez alatt az értendő, hogy a tanárok nem követelnek meg tőlük bizonyos dolgokat, amelyeket társaiktól viszont igen, és amelyek elvégzésére egyébként képesek lennének. Csak néhány példát említenék: a látássérült diákoknak nem kötelező testnevelésre járni, a hetes szerepét sem kell elvállalniuk, ha nem akarják. Gyakran mentesülnek az írásbeli felméréstől, helyette szóban felelnek. Az érettségien is többen kikerülnek, hogy ugyanolyan elbírálás alá essenek, mint a látó diákok. Néhányukat a nyelvtanulás alól is felmentik – nem feltétlenül azért, mert ez látszik a legheylesebbnek, hanem mert sok tanár nem tudja az órán összegezgetni a látók és látássérültek közös oktatását úgy, hogy az mindenkinek előnyére váljon. A tantárgyakon belül a matematika és a nyelvtanulás okozza a legtöbb nehézséget, mivel ezek elsajátításához több időre vagy több szemléltetőeszközhöz van szükség. Némely tanárok plusz erőfeszítéseket is tesznek azért, hogy a tananyaghoz kapcsolódóan egy adott dolog jobb bemutatására kitaláljanak olyan érdekességeket, amelyek a vak diákok számára könnyebben befogadhatóvá, megérthetővé teszik az elsajátítandó tananyagot. Sőt, nem egy közülük különórákat, korrepetálásokat is tart a tanulók részére, hogy segítse őket a többiek mellé való felzárkózásban. Ezek az erőfeszítések mind nagyra értékelendők.

Nem kis számban vannak olyan főiskolák, egyetemek is, akik vakok számára is nyújtanak lehetőséget számos szakmai képzettség megszerzésére. Főleg a számítástechnika, a tanári pálya, a gyógypedagógia, a szociális foglalkozói szak és a jog jár élen e téren; de rengetegen választanak ezektől eltérő szakmát, hivatást – nem kevés sikerrel. Az egyetemeken főleg a könyvekhez való hozzáférés jelent problémát. Bár törvény szabályozza, hogy azok a tanárok, akik saját könyvükből tanítanak, kötelesek elektronikus formában a látássérült hallgatók rendelkezésére bocsátaniuk azt, a gyakorlatban ez mégsem működik. Azért ez nem tántorítja vissza az embereket, akiknek konkrét elképzeléseik vannak arról, mit akarnak az életben. Sok látássérült diák a nyelvtanulásban is jeleskedik – egyre többen sajátítják el a legelterjedtebb nyelvek valamelyikét. Mégis, sajnos, azt lehet mondani, hogy ezen pozitív példák ellenére is jelentős azok száma, akik leszakadnak és lemaradnak társaiktól. Sokan még az érettségiig sem jutnak el. Szomorú azt látni, hogy egy részüknél az életformájuk nem biztosítja számukra a megfelelő

szellemi fejlődést; így megmaradnak gyermeki szinten. Az ő életük egyhangúvá és kilátástalanná válhat.

Ez ellen nem könnyű tenni, mert az ilyen emberek elszigetelődnek, sokan közülük családot sem alapítanak. De senki nem tud önmagában, a világtól elzárta fejlődni. Ezeknek az embereknek a felkutatása nem egyszerű – főleg a kistelepüléseken élőké nem, hiszen vidéken nincs elég látássérültekkel foglalkozó iskola, egyes térségekben nincs elég szervezet, amelyik programlehetőségeket kínálna vak és gyengén látó fiatalok számára; vagy ha van, sokan nem tudnak róluk. Munkát találni pedig szinte egyáltalán nem lehet. A vidéken élő látássérült emberek közül sokan kényszerülnek feljárni Budapestre dolgozni. A cél azonban az, hogy lehetőleg minél több emberrel maradjon meg a kapcsolattartás, s a kívülről is előbb-utóbb bevonódjanak a közösségi programokba. Akadnak olyanok, akik csak úgy tudnak eljönni ezekre a rendezvényekre, ha a részvételért nem kell fizetniük vagy csak keveset. Programok, megmozdulások szervezésekor ügyeljünk arra, hogy amennyire költségkeretünk engedi, a részvételi díjat, a belépők árát alacsonyán állapítsuk meg. Követendő példaként említeném azt a sok-sok egyesületet és szervezetet, amelyeknek sikerül ezt évről évre megvalósítaniuk.

Elgondolkodtató a lemaradás, lemorzsolódás háttérben meghúzódó oka. Érdekes megfigyelnünk, hogy míg külföldön ma tanárnak lenni presztízst jelent, addig nálunk oly mértékben degradálódott ez a hivatás, hogy szinte bárki – válogatás nélkül – jelentkezhet tanárszakra, és gyakran el is jut a diplomáig. Sokaknak nincs megfelelő önismerete ahhoz, hogy reálisan felmérje képességeit, és eldöntse, valóban az-e a küldetése, hogy szívvel-lélekkel gyermekeket tanítson.

Aki arra szánja el magát, hogy fogyatékos gyermekekkel foglalkozzon, még nagyobb elhivatottságot kell éreznie. Nem elég csupán elvégezni a gyógypedagógiát vagy másik, ezzel egybevágó szakot, s ugyancsak nem elég némi érdeklődést mutatni például a vak emberek életmódja iránt. A sérült tanulókkal dolgozó tanárnak, tanítónak vagy nevelőnek rendkívüli érzékenységgel, hivatástudattal és rátermettséggel kell rendelkeznie. Sokat számít, ha vannak előzetes tapasztalatai. Igen jól működik az is, amikor maguk az adott problémában érintettek vállalják sorstársaik tanítását.

A fentebb felvetett problémák további forrásai után kutatva kitérünk az is, hogy a látássérült fiatalok egy részének nincs kellő motivációja ahhoz, hogy folytassa tanulmányait, és így eljusson a neki való pálya vagy szakma kiválasztásáig, s majd az elhelyezkedésig. A diákok nagy része eddig mélységeiben nem kellően feltárt okok miatt idő előtt elveszíti az érdeklődését, a lelkesedését, a kitartását

– nem csak a továbbtanuláshoz, hanem gyakran megesik az is, hogy más, addig számukra kedves elfoglaltságot, mondjuk sportot, is félretesznek. Néhányuknak életcéljuk sincs. Milyen gyógy módok vannak erre?

Fontos, hogy a fiatalok lassanak esélyt álmaik, vágyaik beteljesítésére. Lényeges, hogy azzal foglalkozhassanak, és olyan munkát végezzenek, amit szeretnek. Nem volna szabad hagyni ennyire leszűkülni a lehetőségeket, mint jelen pillanatban, hiszen a látássérült emberek is sokfélék, így az érdeklődési körük is különböző. A társadalomnak is nagy felelőssége van abban, hogy mikor milyen utakat, módokat, jogi kereteket teremt számukra önmaguk kipróbálására, fejlesztésére.

Sokkal több munkahelyre van szükség – fokozottan figyelve arra, hogy az egyes emberek szintjüknek és képességeiknek megfelelő munkát végezzenek. Fontos, hogy a fogyatékosokkal élők a társadalom által elismert és megbecsült munkához jussanak, s ily módon önmaguk és családjuk fenntartására elegendő bevételre tegyenek szert.

Semmiképpen nem hoz felemelkedést, ha a sérültek csak a segélyekre támaszkodhatnak. Ez csupán lealacsonyodáshoz, s az esetleges fizikai nélkülözésen túl életük kiüresedéséhez vezet, ha nincs értelmet, perspektívát nyújtó munka a számukra.

Hiszen a munka nemesíti az embert. Törvény írja elő, de a valóságban nehezen kieszközölhető, hogy a vak és gyengén látó emberek két szakmát is szerezhessenek állami támogatottságú képzési formában akkreditált intézményekben. Igen fontos az is, hogy a munkaadók komolyan vegyék, és egyenrangú partnernek tekintsék a fogyatékos, köztük a vak és gyengén látó embereket. A rájuk bízott feladat legyen megfelelő számukra, az elvárások pedig ne legyenek se túl magasak, se túl alacsonyak. Ugyanazok az emberi jogok, amelyek másokat megilletnek, érvényesek őrájuk is – ezt tanácsos szem előtt tartani. Kerülni kell azt, hogy személyes előítéletek miatt ezek az emberek lehetőséget se kapjanak a munkában való megmérettetésre. A legtöbb előítélet ugyanis csak feltételezés, amelynek valóságalapja erősen vitatható. Érdeemes meggyőződni tehát személyesen is arról, hogy mire képesek a fogyatékosokkal élő emberek.

Ennek egyik eszköze a próbaidős munka. A munkaadónak nem kell elköteleznie magát véglegesen anélkül, hogy megismerné, milyen képességekkel rendelkezik az adott munkára jelentkező illető. Ma Magyarországon létezik több olyan munkaadó is, amelyik az egész társadalom számára példaértékű dolgot valósít meg. Egyik ilyen kiemelendő a Hotel Panda, ahol 90%-ban csak fogyatékos emberek dolgoznak, s a munka kellemes, jó légkörben folyik. Az alkalmazottak

szíves-örömet végzik feladataikat, kiegyensúlyozott életet élnek, megtanulták helyesen értékelni önmagukat – egyszóval kedvező változást hozott életükbe a munka.

A munkába állás vagy munkahelyszerzés során megtapasztalt nehézségek többsége, úgy tűnik, érinti a látó társadalmat is, azaz nem csupán a vak emberek sajátságos életproblémái. Gyökeres változásra van szükség ahhoz, hogy új alapokat teremtsünk hazánkban, amelyek szilárdak, és hosszan tartó javulást hoznak a munka területén.

Összegzésképpen elmondható, hogy mindezen problémák kezelésére, megoldására nagy összefogásra van szükség a látássérültek és a látók részéről egyaránt. A társadalomnak gyökeres változáson kell keresztülmennie ahhoz, hogy eljussunk oda, hogy emberek százai és ezrei ne kallódjanak el, és ne váljanak teljesen kiszolgáltatottá.

Hiszem, hogy a folytonos próbálkozás viszi előre az embert, ami előbb-utóbb meghozza a gyümölcsét – ezt a saját életemen is tapasztalom. Azok a látássérültek, akik nagyon kitartóak és mindenre elszántak, fantasztikus dolgokat visznek véghez az életben. Akihez a sport áll közel, az a sportban jeleskedik, aki kalandvágyó, az külföldön teremt magának új életet és így tovább. Mindehhez az kell, hogy az emberek értékeljék saját magukat, higgyenek a képességeikben, és akarjanak mindazokkal kezdeni valamit. Akarják az életet úgy élni, hogy nyitottak az új dolgokra, és tudatosan figyelnek a lehetőségekre, amelyeket az élet hoz. Ha egy ember igazán akar valamit, kitörhet a semmittevésből, és felülemelkedhet a mindennapok kicsinyességén. Hiszen az élet ajándék. És amink van, azzal kell élnünk, de élnünk kell!

KISS ADRIENN

A FOGYATÉKOSSÁGGAL ÉLŐK SZÓRAKOZÁSI LEHETŐSÉGEI

(Részlet Kiss Adrienn 2008/2009. tanévben leadott szakdolgozatából)

Vizsgálataimmal azt kívánom felmérni, hogy mit gondolnak a fogyatékos-sággal élő személyek a szórakozási lehetőségeikről, illetve az épek hogyan látják ugyanezt. Kísérletet teszek továbbá arra, hogy egy budapesti körkép keretében bemutassam, mennyire látogatottak fogyatékos-sággal élők által, ill. mennyire akadálymentesítettek a különböző szórakozóhelyek, kulturális intézmények.

Vizsgálat leírása

Módszerek

Kutatásaim során nem csupán kvantitatív, hanem kvalitatív módszerhez is folyamodtam. Előbbiként a kérdőíves vizsgálatot alkalmaztam, amelyben zárt, előre megadott válaszokat kínáló és nyitott, az alany választását igénylő kérdéseket egyaránt feltettem. Anyaggyűjtésem e szakaszában az épek véleményét kívántam rögzíteni.

A mélyinterjúk során (kvalitatív módszer) nem csupán érintettek, hanem szakemberek is elmondták véleményüket a témával kapcsolatban.

Zárásként pedig az ún. résztvevő megfigyelés módszerével szerzett tapasztalataimat foglalom össze.²⁰

Mintavétel

Olyan személyeket kérdeztem, akiknek a lehető legkevesebb kapcsolatuk van velem. Ugyanis rövid időn belül kiderült: akik hozzám, a fogyatékos-sággal élöhöz közel állnak, másképp nézik a világot, mint azok, akik nincsenek érintve közvetve sem a fogyatékos-sággal élők ügyében. Ezért aztán az ún. hólabda módszerrel dolgoztam. Kiválasztottam néhány ismerősömet, barátomat, rokonomat, csoporttársamat, akiket megkértem, hogy juttassák el a kérdőívemet olyan személyeknek, akik nagy valószínűséggel nem ismernek, és én sem tudok róluk semmit.

²⁰ Earl Babbie: *A társadalomtudományi kutatás gyakorlata. 6. átdolgozott kiadás.* Budapest, Balassi Kiadó, 2003.

Kérdőíves vizsgálat eredményei

Épekkel elkészített kérdőívek ismertetése

A vizsgálat során három korcsoportra osztottam a megkérdezetteket, valamint nemük szerint is bontottam őket. 70 fős csoporttal kezdtem.

Mint említettem, számomra ismeretlen emberekkel végeztem el a vizsgálatot. Így történhetett meg az, hogy ebből a 70 főből 4 személy valamilyen fogyatékossgal rendelkezett, akiknek a válaszait nem vettem figyelembe, mivel vizsgálatom célja az épek véleményének megismerése volt. A 66 fős csoportomat végül 53 nő és 13 férfi alkotta. A nemek aránya nem a legmegfelelőbb (80,3% nő), de a véletlenszerű kiválasztás miatt nem állt módomban ezt befolyásolni.

A három korosztály a következő: 18-30 évesek, 31-45 évesek, és bár kutatásaim fő célcsoportja az első kettő (a válaszadók 84,8%-a tartozik ide), kíváncsi voltam azok véleményére is, akik már esetleg kevésbé használják ki a hagyományos értelemben vett szórakozási lehetőségeket, ezért megkérdeztem a 46-60 év közöttieket is.

Fontosnak éreztem aszerint is különbséget tenni a válaszadók közt, hogy Budapesten, vagy pedig vidéken élnek. Azért tartom ezt lényegesnek, mert tapasztalataim szerint vidéken kevésbé megoldott az akadálymentesítés, illetve kevesebb lehetőségük van a mozgáskorlátozott embereknek a szórakozásra. A 66 főből 51 budapesti volt, ami valószínűleg annak tudható be, hogy ismerőseim jobbra a fővárosban élnek, és akiknek ők eljuttatták a kérdőíveket, kollégák, barátok, általánosságban közel laknak e

Férfiak és nők összehasonlítása

A kérdőívek kiértékelésekor arra a következtetésre jutottam, hogy ebben a kérdésben nincs igazán értelme nemek szerint különbséget tenni a megkérdezettek közt. Mindössze egyetlen értékben tértek el egymástól lényegesen: kíváncsi voltam, az épek általában mennyire érintettek közvetve a fogyatékos emberek ügyében, vagyis van-e fogyatékossgal élő ismerősük, családtagjuk. A vizsgálat azt mutatja, hogy a megkérdezett férfiak 12,5 százalékának van, míg a nők esetében ez a szám majdnem 54 százalék.

Bár egy fő nem válaszolt erre a kérdésre, összességében megállapítható, hogy a válaszolók 53,9 százalékának van egy vagy több fogyatékossgal élő ember a környezetében. Vagyis igen sokakat érint a kérdés.

Szórakozási lehetőségek akadálymentesítése

Az otthon eltöltött szabadidőn kívül a legnépszerűbbnek a színházba járás bizonyult, ezt követte szorosan a mozizás. A koncertlátogatás mint szórakozási forma a képzeletbeli dobogó harmadik fokán állt, és csak ezek után következtek a sportok, valamint a kávézókban való üldögélés. Rákérdeztem, hogy ezen helyek közül hány van jól felszerelve egy fogyatékos ember számára. Azt feltételeztem, hogy az emberek nem fogják tudni, mert nem figyelik, de tévedtem: a válaszadók 77 százaléka emlékezett rá, igaz, csupán 1-2 ilyen helyet tudott megnevezni. A nyitott kérdéssel viszont arra akartam rávilágítani, hogy vajon azért születtek ezek a válaszok, mert valóban így van, vagy pedig azért, mert az emberek tudása hiányos a tekintetben, hogy mi tekinthető akadálymentesnek.

A válaszok 90 százaléka arról tanúskodott: az emberek az akadálymentesítés szó kapcsán csupán a mozgássérültekre gondolnak. Rámpát, liftet, alacsony bútorokat, jól járható utakat értenek alatta.

A fogyatékos emberek integrálása

A 7. kérdésem kimondottan arra vonatkozott, hogy mennyire megszokott egy kerekesszéssel közlekedő személy megjelenése a szórakozóhelyeken, legyen az bármi. Nem számolhatok be kimagasló, vagy túl alacsony értékekről: a megkérdezettek 56,9 százaléka találkozott már ilyen esettel.

Arra is kíváncsi voltam, hogy vajon milyen a fogyatékos emberekkel szembeni attitűd egy szórakozóhelyen. A legszembetűnőbb érték az, hogy senki nem választotta a lehetőségek közül azt, hogy nem szeret együtt szórakozni fogyatékosággal élőkkel, tehát semmilyen diszkriminatív jelleg nem mutatható ki a kérdőívekből. A többség (67,2%) csupán addig foglalkozik a dologgal, amíg egy fogyatékosággal élőnek segítségére van szüksége.

Az utolsó, újfent nyitott kérdésem azt firtatta, vajon szükség van-e egyáltalán arra, hogy külön kezeljük a fogyatékosok és az épek szórakozási lehetőségeit, vagy manapság nem merül fel senkiben, hogy „elkülönítve” szórakozzon a két társaság. 100 százalékos eredmény született: a megkérdezettek mindegyike úgy vélte, hogy nincs szükség az elkülönülésre abban az esetben, ha a tulajdonosok, építetők odafigyelnek a mindenre kiterjedő akadálymentesítésre.

Résztevő megfigyelés

Mivel ez a módszer, ahogy azt a neve is tartalmazza, részvételt kíván a kutatótól, ezért úgy döntöttem: belevetem magam a szórakozásba. De nem úgy, mint máskor: nyitott szemmel fogok járni.

Kerekesszékes vagyok, nyitott gerinccel születtem. Budapest mellett, Soly-máron élek újra, miután egy évvel ezelőtt felmondtam óbudai albérletemet, és hazaköltöztem szüleimhez. Fontosnak tartom megjegyezni, hogy lakóhelyemen nem szoktam szórakozási lehetőségek után nézni, hanem bejárok a városba, illetve egyre sűrűbben látogatok el vidékre hosszú hétvégéken.

Soha nem voltam egy otthonülő típus, de mióta autóval közlekedem, még inkább kinyílt számomra a világ.

Mivel születésem óta vagyok mozgássérült, és jó pár éve már, hogy a könnyökmarkó mellett rendszeresen kerekesszéket is használok, a hozzám közelállók számára és számomra is a világ legtermészetesebb dolga, hogy bárhova megyünk, bárhol vagyunk, törekszünk a körülményeket úgy alakítani, hogy számomra is minden elérhető legyen, és az esetek döntő többségében igyekszünk így választani szórakozási lehetőséget. Így aztán még sosem fordult meg a fejemben, hogy ilyen alkalmakkor figyeljem, hány fogyatékos fiatal van még jelen rajtam kívül, vagy minden akadálymentes-e. Mert hát minek is az az akadálymentesítés, ha egyszer az embernek vannak barátai, családja?

Amikor azonban elkezdtem a dolgozatomat, észrevettem magamon, sőt a velem tartó ismerőseimen is, hogy folyton árgus szemekkel vizslatjuk, hol milyen lehetőségei vannak egy olyan fogyatékos embernek, mint én, illetve egy olyan-nak, akinek a helyzete kevésbé jó: vagyis nem tud felállni a kerekesszékből és pár lépést megtenni, vagy nincs éppen vele senki, aki segíthetne.

Ezen tapasztalataimból nyújtok át most egy csokorral

Fesztiválok, koncertek

Rendszeres látogatója vagyok a Szigetnek, immáron tizedik éve, amely hatalmas változásokon ment keresztül ez idő alatt mindenféle szempontból, így a kerekesszékekkel érkezők számára is vannak újítások. Kezdetben élt az a rendszer, hogy a mozgássérültek egy napra ingyen mehettek ki a Szigetre. Hogy ez ma is létezik-e még, nem tudom, mivel nyolc éve heti jegyet váltok, amire semmilyen kedvezmény nem jár. Kérdezhetnénk: miért is járna? Én is foglalom a helyet, sőt ha lehet még nagyobb, mint mások. Csupán azért merült fel bennem a kedvezményes jegy, mert pár évvel ezelőtt volt szerencsém kiutazni Wienerneustadtba Red Hot Chili Peppers koncertre, az Aerodrome fesztivál keretein belül, ahova félárú jegyet kaptam azért, mert kerekesszékes vagyok. Arról nem is beszélve, hogy a legtöbb esetben manapság a legkülönfélébb koncertekre is kapok kedvezményes árú jegyet, sőt tovább megyek: az esetek 90 százalékában ingyenjegyről van szó. Ezt azért tartom nagyon pozitív hozzáállásnak, mert a mozgásukban korlátozott emberek egy része nem tud munkát vállalni, s nekik a kevés kis állami

támogatáson kívül más jövedelmük nincs. Hiába szeretnének szórakozni, kultúrált elfoglaltságot találni, ha ezt nem engedhetik meg maguknak.

Visszatérve a Sziget Fesztiválhoz, a legnagyobb problémát, úgy vélem, a bejutás és az ottani közlekedés jelenti. Természetesen nem várhatjuk el, hogy egy szigetet a kedvünkért betonutakkal újítsanak fel, így aztán egyetlen igen egyszerű megoldást látok: mozgássérültek számára kialakított parkoló a fesztivál területén belül. Ebben az évben először a sajtó munkatársa sikerült szereznem behajtási engedélyt a mínusz 1. napra, és mondhatom: klasszissokkal könnyebb volt a dologom, mint régebben, amikor a többi látogatóhoz hasonlóan én is „gyalogosan” keltem át a hídon és jutottam el a koncertek helyszínéig. Már csak azért is, mert sokkal rövidebb távot kellett megtennem.

A Sziget legjobb találmánya véleményem szerint (amit ezen kívül egyedül a fent már említett ausztriai fesztiválon láttam), egy emelvény a nagyszínpaddal szemben. Ide csak a fogyatékossgal élők mehetnek fel, legfeljebb 1 kísérelével. Innen Tökéletes kilátásunk nyílik a nagyszínpadon zajló produkcióra, arról nem is beszélve, hogy nem kell félni, hogy a tömeg elsodorna, maga alá gyúrne bennünket.

Az elmúlt 4-5 évben felbukkantak a kimondottan mozgássérültek számára fenntartott mobil toalettek, amiket bár elképzelésem sincs, miként tud használni egy olyan kerekesszékes, aki nem tud két lábra állni, de legalább van... másoknak, hiszen ezeket nagy általánosságban az épek veszik igénybe. Ennek elkerülése végett a tavalyi évtől kezdve vannak a fent említett emelvény mellett olyan mellékhelyiségek, melyek kulcsát a jelen lévő biztonsági őr magánál tartja, s csak az arra jogosultnak adja oda.

Úgy gondolom, hogy nem sokkal komfortosabb a Sziget Fesztivál ép társaságnak, mint nekem. Emberileg a lehető legjobb közeg: fel se tűnik igazán, ha kerekesszékes vagy más mozgássérült embert látok kint, mert aránylag sokan élvezik eme szórakozási lehetőséget. Ami pedig hozzáállásban egy társadalomtól elvárható, az ebben az egy hétben, ezen az egy „kis” szigeten megvalósul: mindenki rendkívül segítőkész, kedves, és kimondottan nyitottak, teljesen természetesen kezelik, hogy köztük „jár” egy mozgássérült... vagy több.

Koncerteken a Budapest Sportarénában szoktam részt venni, ahol azzal könnyítik meg a kerekesszékesekkel közlekedő emberek életét, hogy ők és kísérelőik az ún. közlekedőn foglalhatnak helyet, ahova egyenes út vezet a bejáratától, tehát nincs szükség sem lépcsőre, sem pedig liftre, kényelmesen el lehet férni, mert körülöttek nem ül senki. És ezekről a helyekről a kilátás is tökéletes.

Zenés szórakozóhelyek/Pubok

Bár nem táncolni járok, a zenés szórakozóhelyeket nem vetem meg. Nem diszkókról beszélek, hanem olyanokról, ahol asztal mellett üldögélve beszélgetünk, miközben aki szeretne, elvonulhat kicsit a táncparketre is. Mivel ilyen helyeken végképp nincsenek rá felkészülve, hogy egy kerekesszékes is betoppanhat, ezért a bejutás igen nehéz lenne, ha nem jönnének a marcona kinézetű, de annál nagyobb szívű biztonságiak, és ha tetszik, ha nem, ölbe kapnak, és már repítenek, akár a táncparkett felé is.

Ezek a helyek többnyire pincékben vannak, vagy éppen a tetőn, de mivel jó zene szól, és mert a korombeli fiatalok itt mútatják az időt, én is szívesen töltök itt egy-egy szombat estét. Ha már bejutott a mozgássérült, akkor ott nagy baj nem lehet, bár ilyen helyeken a legritkább esetben van mozgássérült mosdó. Hozzáteszem: a nyár folyamán olyan helyen is jártam, ahova alig tudtak bevinni, a mozgássérült toalett kialakítása viszont tökéletes volt.

Nem egy ilyen helyen megfordultam már, de mozgássérült sorstárral nem találkoztam. A fiatalok hozzám állása pedig nagyon vegyes: van, aki kimondottan megőrül nekem, és ennek hangot is ad, amiért „vettem a bátorságot”, hogy ilyen helyen bulizzak, van olyan, aki pedig nem vesz igazán rólam tudomást, látszik, hogy nem zavarja, hogy mozgássérülttel szórakozik egy helyen, de nem is tulajdonít neki nagyobb jelentőséget. És ahogy azt a kérdőíves vizsgálatom is mutatta: általánosságban elmondható, hogy senkit nem zavar (legalábbis nyíltan) a fogyatékosággal élő személy jelenléte, ha szükség van rá, segítenek, ha nem, akkor minden úgy megy, mint máskor.

Színházak

Egyik kedvenc kulturális, szórakoztató programom. Számtalan színházban jártam az elmúlt években, és volt szerencsém ezt nemcsak Budapesten, hanem vidéken is megtenni.

Budapesti kedvenceim: az Operett, a Thália, a Madách, a József Attila, a Radnóti és a Vígszínház.

Az elmúlt időszakban sajnos nem mindegyikben jártam, de régebbi emlékeimből is tudom: mindegyiknél megoldott a bejutása egy mozgáskorlátozottnak. A József Attila Színház esetében szorul a kerekesszékes némi segítségre: pár lépcsőfok vezet a bejáratához. Ha egyedül megy a mozgáskorlátozott, akkor segítséget kell kérnie.

Mindegyik színház esetében eldöntheti a látogató, hogy kiül-e a nézők közé, vagy mintha pótshézkekre váltott volna jegyet, úgy foglal helyet, és a személyzet itt is mindenben a segítségére van a fogyatékosággal élőknek.

Egyetlen helyen találkoztam apró figyelmetlenséggel: a kecskeméti Katona József Színházban mindent tökéletesen kerekesszékekkel közlekedő emberekhez (is) igazítottak, kivéve a mosdókhoz vezető 3 lépcsőfokot, ami miatt kicsit csorbult a komfortérzetem.

A jegykezelőkkel folytatott beszélgetésekből kiderült: ritkán van rá példa, hogy mozgássérültek látogassanak el a színházakba, hetente 1-2 főt számláltak.

Múzeumok

Előszeretettel járok a Múcsarnokba és a Szépművészeti Múzeumba. Annak ellenére ugyanis, hogy mindkettőhöz igen sok lépcső vezet, valamint hogy igen régen épültek, nagyon jó megoldást találtak az akadálymentesítésre. Sikerült olyan formán kialakítani a lifteket, hogy azok teljes mértékig beleolvadnak az építészeti környezetbe, nem rontják el az összképet, mégis tökéletesen a mozgáskorlátozottak segítségére vannak.

Ez idáig nem volt még rá alkalom, hogy ellátogassak az Iparművészeti Múzeumba. Pár hete azonban munkám odaszóltott egy esti programra. Valamilyen női megérzésnek köszönhetően felhívtam a rendezvényszervezőt, hogy jelezzem, kerekesszékekkel érkezem, és ha nem megoldott a bejutásom, akkor ebben legyen segítségemre. Hamar kiderült: komoly előkészületek szükségesek ahhoz, hogy bejussak az épületbe. Lift ugyanis egyetlenegy van, az is teherlift, és nem biztos, hogy azzal a múzeum minden szegletébe eljutok. De készségesen felajánlotta a hölgy a biztonsági őrök segítségét. Végül úgy adódott, hogy nem tudtam megjelenni a rendezvényen, ezért pontosan nem derült ki, hogyan oldották volna meg a közlekedésemet, de őszintén szólva: kicsit félve vágtam volna neki az éjszakának, mert az kiderült, hogy önállóan még az épület küszöbéig sem jutok.

Általánosságban elmondható, hogy a kisebb múzeumok kevésbé akadálymentesítettek, valamint hogy a nagy, komoly múltra visszatekintő, régi épületekben működő intézményekben is vannak olyan helyiségek, amelyeket egyáltalán nem vagy csak nehézkesen tud megközelíteni egy mozgáskorlátozott személy.

Mozi

Moziba menni manapság nem különleges dolog, még talán luxusnak sem nevezhető, általános szórakozási lehetőség... mindenki másnak! Nem minden esetben igaz ez a mozgássérültekre.

A multiplexekben és a felújított budapesti artmozi-hálózatban úgy-ahogy megoldották a közlekedést, a nézőtéren való elhelyezést azonban már kevésbé.

Gondoltunk egyet és a szombat esténket úgy terveztük barátainkkal, hogy megtekintjük fővárosunk egyik akkor újonnan nyílt, 3D-s mozijának műsorát.

Mivel aránylag nagy létszámmal érkeztünk, így előre lefoglaltunk a jegyet. Rám való tekintettel igyekszünk mindig a sorok szélére jegyet váltani.

Örömmel hallottuk, hogy a moziban van egy hely kerekesszékesek számára. Ez azonban még véletlenül sem ott található, ahova a többi hét ember jegye szólt, így csupán az volt a kérésünk a fiatal jegyszedőkhöz, hogy mutassák meg nekünk, merre tudjuk a legegyszerűbben megközelíteni a nézőteret, a többit mi megoldjuk. Nos, itt már komoly fejtörést okoztunk „vendéglátóinknak”, mert bár technikailag felkészültek, a megvalósíthatósággal problémáik akadtak.

Egy-két tanácstalan mondat elhangzása után felkarolt minket egy dolgozó, aki bár még sosem csinált „ilyet”, vállalta, hogy a tömegben át elvezet minket célunkhoz. Már ott kicsit kezdtem tartani a továbbiaktól, amikor a fiatalember rádöbrent, hogy rossz kulcsot hozott, és nem is biztos benne, hogy e mögött az ajtó mögött liftet találunk.

Végül ráleltünk a liftre, amiben azonban újfent tanácstalanul tekintettünk körbe, ugyanis azt tudtuk, hogy fel, de mégis melyik emeletre a négy közül? Egyszer csak a legfelső szinten találtuk magunkat, kinyílt az ajtó, ahol nem a nézőtér, hanem a vetítoszoba volt. Már csak egy perc volt hátra a film kezdéséig, mire sikerült bejutnunk a terembe.

Szemben a hatalmas vászon, és nem messze tőlünk a mozgáskorlátozottaknak fenntartott hely. De hol van a társaság többi része? Kezd sötétedni, mikor meglátjuk őket. Természetesen hol máshol, mint a terem túloldalán. Semmi gond, majd átsétálunk, jobban mondva átgurítanak a fiúk. Gondoljuk mi ezt naivan. Ugyanis a terem tetején egyetlen kijárat található, amennyiben onnan közelítjük meg, akkor csak a sorok és székek közt ugrándozva lehet eljutni a túloldalra. Azt a megoldást választjuk, hogy az utolsó sor és a fal között átsasszúnk, én a botokkal, barátaim pedig hozzák utánam a kerekesszéket.

Átkeltünk a jobbról a baloldalra. Ekkor azonban belebotlunk, egy majdnem 90 fokos szögben lefele tartó lépcsősorba. Nincs mit tenni, régi öreg barátom nem ússza meg: ölbe kap, és levisz.

Mindenki ül, megvolt a mai edzés. A visszafele úton még ráérünk gondolkodni, kezdődjék, amiért jöttünk: a tenger élővilága 3D-ben! Érdekes élmény, de hol a cápa, ami a plakátról vicsorított ránk az előtérben? Nézzük, nézzük, semmi! Egyszer csak mégis valami nagy hal úszik felénk, éppen kezdem beleélni magam, mikor valaki odasettenkedik mellém, és megkérdezi: *ne haragudj, tiéd az a tolókcsi a lépcső aljában? Igen, az enyém* – hangzik a válasz, és kérdően nézek a fiatalemberre. Erre ő elmondja, hogy nem sokára vége a filmnek, és azon gondolkoznak, hogyan juttassanak ki innen. Gondterhelten ott hagy, majd azt

látom, hogy már nem egyedül próbálja megoldani a problémát, hanem minden arra járóval, aki a személyzet tagja.

Újra kezdenék elmerülni a tengerben, mikor megjelenik, és közli, hogy nincs mit tenni, kivisznek a VIP-részlegben keresztül... ez természetesen nincs ellenemre, azonban nem egyedül vagyok, bármily meglepő is, hanem van még hét barátom, akik végigküzdöttek már velem a bejövetelt, csak nem fogom őket itt hagyni. Újabb elgondolkodó ábrázat jelenik meg a nem melleleg rendkívül segítőkésznek bizonyuló fiatalember arcán: *Jó, legyen, gyertek mindannyian* – hangzik a válasz.

Ekkor visszafordulok a filmhez, aminek azonban hirtelen vége! Se cápa, se nagy élmény, semmi... 40 perc lehetett körülbelül, és ebből tízet azzal töltöttem, hogy a kijutásomat szerveztük.

Kiürült a terem, már csak mi vagyunk, most indulhatunk el. Még egy kis akadály, amit inkább megoldok: pár lépcső le, pár fel, és már sík terepen vagyunk.

Valószínűleg egyszerűbb lett volna, ha leülök arra a helyre, amit kerekesszékesek számára tartanak fenn, de szórakozni az ember társaságban szeret.

Mikor kiértünk a mozi előterébe, akkor láttuk meg: ha a VIP-termek egyikébe mentünk volna (amit ki kell bérelni, és természetesen többre kerül a jegy is), akkor az ott található ún. mozgórampával egy kerekesszékes ember könnyedén legyőzi a lépcső-akadályokat. Ekkor csupán az a kérdés merült fel bennem, hogy miért csak a VIP-részben van ilyen?

Éttermek, kávézók

Se szeri, se száma az éttermeknek és kávézóknak városszerte. Többségében én csak olyan helyen jártam, ahol könnyű volt számomra kerekesszékesekkel a közlekedés. Kimondottan ilyen helyeket keresünk. Sok hely azért esik ki a rostán, mert csupán egy-két lépcsőfok, de mégis van, amit egy mozgássérültnek már kicsit nehéz bevennie.

Ezzel a kategóriával kapcsolatban egyik interjúalanyom fejéből pattant ki egy igen hasznos gondolat: szükség lenne egy olyan honlapra, ahol fel vannak tüntetve az akadálymentes helyek. Már a kiválasztással rengeteg időt spórolhat meg a fogyatékos ember, és nem kerül kellemetlen helyzetbe, mikor felkeresi az adott vendéglátó objektumot.

Mélyinterjúk

Interjúim során igyekeztem olyan embereket megszólaltatni, akik valamilyen formán kötődnek a fogyatékosügyhöz. Így először a lakótelepünkön élő és csak hallomásból ismert korombeli mozgáskorlátozott nőt kérdeztem, majd az egyetlen mozgássérült ismerősömet, aki a gimnáziumban járt felettem, végzetül egy 17 éves lányt, akinek a családjában van kerekesszékes személy.

Eszter, a szomszéd házból

Mi is történt veled?

Nagyon egyszerű: nyitott gerinccel születtem.

Én is, de teljesen más kettőnk állapotára...

Igen. Úgy tudom, az egészségkárosodás attól függ, kinek melyik csigolyái nem záródtak össze. Ezt hallottam. Így lehet az, hogy te bár kerekesszékekkel jársz, még is fel tudsz állni, és rövidtávon tudsz mankózni. Nekem az sem megy.

Kezelték valamilyen formában életed során?

Persze. Egy csomó műtétet volt még gyerekként, de igazából, lényegesen egyik sem használt. Oviba és általánosba a Pető Intézetbe jártam, de állítólag rövid időn belül kiderült, hogy ott más típusú betegeket tudnak fejleszteni, tehát nem engem. Így aztán abba hagytam, és végül itthon folytattam a tanulást.

Nem jártál utána iskolába?

Nem. Az általános iskola ideje alatt végig jártak hozzám tanárok, velük készültem.

És utána?

Semmi. Nem tanultam tovább. Minek?

Hát azért, hogy esetleg dolgozzál, vagy társaságba menj...

Á. Felesleges. Nem tudok egyedül kimenni a lakásból, mert a földszintig is, ahol mi lakunk, addig is lépcsők vezetnek fel. Csak arra volt szükség, hogy lakáson belül valamelyest tudjak mozogni. Ezért tavaly kaptam egy aktív kerekesszéket.

Azzal már ki tudnál menni emberek közé. Nem vágysz rá?

Hm... időnként igen, de nem vagyok kíváncsi a megvető pillantásokra, vagy arra, hogy beszélnek. Meg nekem mindig szükségem van segítségre, akkor meg kivel menjek? Már 26 éves vagyok, elég ciki lenne, ha mindenhol ott lenne velem az apám.

Ezek szerint szórakozni sem jársz el?

Nem nagyon. Egyszer-egyszer elvisz a családom shoppingolni. Évente egyszer moziba. De ennyi.

Nincs is igényed rá, vagy nincsenek lehetőségeid?

Igényem, azt hiszem, van. Lehetőségeim? Hát azt nem tudom, nem nagyon szoktam ennek utánanézni.

Esetleg félsz az emberektől?

Végül is igen. Nem tudom igazából, hogy mit szólnak hozzám. Felesleges kockáztatni.

Azért van esetleg egy-két barátod?

Ők inkább ismerősök. Mert azért szoktam eljárni, de csak is mozgássérültek közé. Voltam már Zánkán táborban, meg olyan táborban is, ahol megtanítták, hogy hogyan kell az aktív kerekesszéket használni. Ezeken a helyeken jól érzem magam. Ja, és anyámék szoktak vinni időnként wellness szállodákba. Azok is egész jók, csak uncsi, mert ott nincsen senki, akivel szórakozzak.

Hova mennél el szívesen?

Nem tudom. Először azt kellene megnézni, hogy hova tudok elmenni. Mert én úgy látom, hogy nem sok helyre.

Ha mégis kimozdulsz, mit látsz: hogy viszonyulnak hozzád az emberek?

Volt már olyan, képzeld, hogy beszóltak. De, gondolom, ez a normális. Már-mint másokkal is ilyesmi történik.

Mégis mit mondtak?

Hát hogy nézd már azt a bénát, meg ilyenek.

Ezekre hogy reagálsz?

Sehogy. Most mit mondjak? Rosszul esnek, de nem tudok semmit se csinálni. Az biztos, hogy ez is közrejátszik abban, hogy nincs kedvem itthonról kimozdulni. Jól elvagyok: tévézek, netezek, olvasok. Ez is szórakozás végül is, nem?

Veronika, a gimnáziumi iskolatárs

Jókor kerestél meg ezzel a témával, mert éppen van egy nagyon friss szórakozási élményem: egyik legjobb barátnőmnek nagy álma volt, hogy megnézzon egy striptease showt. De nem tudtuk, hogy mit szólna hozzá, ha csak neki táncolna egy-két fiú, lehet, hogy nem tetszik neki, vagy nagyon meglepődik. Ezért egy másik barátnőnk kitalálta, hogy menjünk el egy nyilvános chip 'n' dale showra. Neten keresett egy tuti helyet Gyálon. Mondta, hogy öltözzünk is ki. Elindultunk, hála a gps-nek odataláltunk. Azonban ez egy lerobbant késdobáló volt. Bekukkantottam az ablakon, két nyero automata volt bent, meg pár otthonról szabadult háziasszony ropta. Aztán megérkezett a négy fiú szépen sorban. Elkezdtek táncolni, és örület jó buli lett. A srácok nagyon kedvesek voltak, Erika, a barátnőnk, meg csak mosolygott, kész volt. Mondtam a fiúknak, hogy szülinapja van, odamentek hozzá, dörgölöztek, stb.

Erika mozgássérült?

Igen, de nem csak bénák mentünk, ott volt velünk a nővérem is, akinek semmi baja. És olyan jól éreztük magunkat, hogy megyünk december 6-án a Mikulás-partira is.

Akadálymentes volt a hely?

Pár lépcső vezetett be, de mivel mi mindannyian tudunk járni, csak épp nehezebben, ez nem volt gond.

Mi okozta a te mozgáskorlátozottságodat?

A szülőcsatornában fellépő oxigénhiány miatt ún. CPI-betegségem van. Little-kóros vagyok. Négy végtagsérülésem van, de tudok járni, egy bottal.

Mozgássérültek vagy egészségesek közt nevelődtél?

Is-is. Életem első nyolc évében mozgássérültek közt, a Petőben. Utána elmentem normál általánosba, mint bárki más. Aztán jött a gimnázium, végül az ELTE. Most csinálom a másoddiplomámat jogászként.

Milyen típusú helyekre jársz szórakozni?

Mikor milyenre.

Belefér a zenés, táncos is?

Igen.

Ilyenkor táncolsz is?

Attól függ, milyen kedvem van.

Csak épekkel jársz bulizni, szórakozni?

Nem feltétlen. Van, hogy a munkatársakkal, vagy az egyetemi haverokkal. A nyáron például a kedvencem a Corvin terasz volt, mindegyik társasággal elmentünk. Az nagyon bejött.

Oda simán feljutottál, volt lift például?

Igen, volt.

Szoktad egyáltalán keresni a liftet?

Ha van, akkor én is liftezek, de én ugye a bottal elég jól közlekedek, így nem ez alapján választok helyet.

És ha nincs, akkor felvisznek?

Nem. Felvisz a lábam.

Az Empire State Buildingen nem szoktak szerintem bulit rendezni, de az már kifogna rajtam.

Szoktad figyelni, hogy akadálymentesítve van-e egy hely?

Nem. Elképzelésem sincs, mert sem nekem, sem pedig a körülöttem lévőeknek nem fontos. Persze, azért tudom, hogy csomó helyen szükség lenne rá. De az emberek nem veszik természetesnek ezt a kérdést, magát a fogyatékoságot, ezért nincs akadálymentesítés. Nem úgy, mint külföldön. Most jöttem haza a

barátnőméktől, Németországból. A keresztlányom bölcsije ott egy hegyoldalban van, de az egész bölcsi akadálymentesített.

Ezek szerint nekik természetesebb, hogy ott jössz-mész?

Persze. A gyerekek azért ott se mások, de ez nem baj. De a felnőttek nagyon lazán kezelik, és ez jó.

Milyen az emberek hozzád állása itthon, akár egy bulin?

Hála Isten, ha én bemegyek egy társaságba, valahogy a személyiségem tekintélyt parancsol. Tehát közvetlenül, szemtől szembe nem szólnak be. Vannak azok a típusok, akik arról áradoznak, hogy mennyire jó, hogy ott vagyunk, hogy úgy örülnek, hogy lejtöttünk mi is szórakozni. De van az a típus, aki tök normális, nyugtázza, hogy ott vagyunk, aztán annyi. Szórakozóhelyen még nem történt olyan, hogy valaki rákérdezett volna, hogy mit keresel itt. Vagy akár ezt éreztem volna.

Után sem szoktak sértegetni, utánad szólni?

Nem állítottak még meg azzal, hogy hé, ne haragudj, de béna vagy. Utánam persze már szoltak ilyeneket, hogy szambázol, meg rumbázol, meg jó a csípőmozgásod. De a magyar ilyen nép.

Az elején említett Erika barátnőmmel viszont történt egy eset... bár nem hiszem, hogy őt azért kapták el, mert béna. Szóval, ahol lakik kifordult az utcá-sarkon, és elé ugrott egy cigánygyerek. Elkezdte tépni a nyakában a nyakláncot. Ettől Erika összeesett, így viszont el tudta kapni a botját, amivel rácsapott a támadójára, aki megijedt, és elrohant. Otthonról felhívta a rendőröket, és elmondta nekik. Kérdezte a rendőr, hogy bántalmazta önt? Mondta az Era, hogy nem, de én őt igen. Mozgáskorlátozott vagyok, és megütöttem a botommal. Szerintem fetrengtek a röhögéstől az őrsön... mert én is jót nevettem szegényen, pedig ő megijedt. De jól csinálta. Szóval minket se kell félteni.

Mit lehetne tenni, hogy az emberek természetesebben kezeljék ezt a helyzetet?

Az emberek gondolkodásán kéne sokat változtatni. De az a baj, hogy a magyarok eleve magukat sem szeretik. Azt kéne megérteniük amúgy, hogy nem vagyunk más emberek, ugyanolyan igényeik vannak, mint nekik.

Csak időnként segítségre van szükségünk, meg egy kis odafigyelésre...

Igen. Mert például nézd meg: a 4-6-os villamos full akadálymentes, de a legtöbb megálló nem az. A szintkülönbség rendben, de mondjuk nem tudsz átkelni az út túloldalára, mert lépcsőn kell lemenni hozzá az aluljáróba. Például a Margit híd budai hídfőjénél. A Mechwart téren szállhat le a kerekesszékes, és elkerkezhet a Margit hídig. Mondjuk, engem ez sem igazán érint, csak tudom, hogy ez azért gondot okoz sokaknak. De például azon mindig jót röhögök, hogy az akadálymentes buszon ember legyen a talpán, aki felmászik az ülésre.

Kell az, hogy külön szót ejtsünk a fogyatékos emberek szórakozási lehetőségeiről?

Nem kell. Megvannak a saját bulijaink, de ez olyan, mint mikor egy baráti társaság házibulit tart. Ilyenek szoktak lenni bent a kóterben (Mozgássérültek Állami Intézete – Marczibányi tér), de ezek olyanok, mint a koleszos bulik.

Aki szórakozni akar, az szórakozni fog. Ez ugyanaz, mint az egészséges embereknél: aki nem akar kimozdulni otthonról, az sose fog. A béna, ha el akar menni, el is fog. Persze kiszúrt velünk az élet, senki nem mondja, hogy nincs így, de hát attól még ki lehet belőle hozni a maximumot.

Nikolett, akinek mozgáskorlátozott a nővére

Mi a testvéred betegsége?

Húha, nem tudom pontosan. A csigolyái, azt hiszem, nem fejlődtek ki rendesen, csak valami hártya nőtte be.

Tud járni?

Igen, egy bottal, meg időnként tolótkocsival, amikor éppen vásárolni megy például. Vagy szórakozni. Mert az fárasztó neki.

És most kapott új sporttolókocsit.

Szoktad kísérgetni?

Persze.

Mikor van szüksége a segítségedre?

Vásárlás közben, cipelem a cuccait, pakolom a kocsiját, amikor elesik, össze kell vakarni.

Jár szórakozni?

Persze, minden héten. De oda én nem megyek, jóval fiatalabb vagyok nála.

Akkor kikkel jár?

A barátaival.

Ők egészségesek?

Igen, csak egészséges barátaik vannak.

Milyen helyekre jár el szórakozni a testvéred?

Hát milyenekre? Ugyanolyanokra, ahova mi. Neki is az a szórakozás, ami nekünk, az egészségeseknek. Ugyanúgy jár moziba, szórakozóhelyre, házibuliba, színházba.

Mindenhova be is tud jutni?

Néha kell segítség, de amúgy mindenhova. Még nem nagyon volt olyan, hogy nem sikerült volna. Sőt! Szerintem még soha nem volt erre példa.

Szoktad figyelni, hogy mennyire akadálymentesített a környezet?

Nem, maximum akkor tűnik fel, ha együtt vagyunk valahol. De olyankor meg, tudom, úgy is megoldjuk.

De például a mozikba simán bejut, mert a lift felviszi arra a szintre ahol a terem van, aztán beengedik ott, ahol még nincsenek lépcsők. Vagyis általában a kijáratnál. (nevet) Ezek mindig nagyon viccesek, mert ilyenkor kicsit kiváltságos a helyzetünk.

Té mennyire találkozol más mozgássérültekkel az életedben?

Ha arra gondolsz, hogy van-e másik ilyen ismerősöm, az nincs. Az utcán pedig nem is igen látok. Az a helyzet, hogy ők kocsival járnak, vagy nem járnak sehova szerintem. Így aztán nem sokat látok.

Szerinted rosszul állnak a mozgássérültekhez az egészséges idegenek?

Igen. Persze nem mindenki. A többség jól áll hozzájuk, de lehet azért, mert tudják, hogy nekem van a tesóm. Bár még így is van, aki bunkó velük. Volt, hogy egy haveromnak mondtam, hogy kívánom, hogy vágják le a lábaidat, hogy megtapasztald, milyen ez. Ez csúnya dolog volt, de nekem rosszul esett, ahogy egy ilyen emberrel viselkedett. Az ilyen korombeliek közt sok olyan van, akik kiröhögik az utcán a másikat, ha nem ugyanolyan, mint mi.

A barátaid hogy kezelik, hogy a tesód mozgássérült? Egyáltalán előre el szoktad nekik mondani?

Általában, tudják, mielőtt eljönnek hozzánk. Elmesélem, amikor a tesók kerülnek szóba még az ismerkedéskor. Mert az rosszabb, ha jönnek és meglepődnek, nyilván az a tesómnak sem jó. És még nekik is rossz, ha nem jól reagáltak.

Amúgy pedig tök jól kezelik. Mondjuk, mindig leszögezem, hogy teljesen agyilag teljesen ép.

FOGYATÉKOSSÁGGAL ÉLVE
– AZ ÉRINTETTEK OLDALÁRÓL...

CSEKE VANDA

OKTATÁS ÉS KULTÚRA A FOGYATÉKOSSÁGGAL ÉLŐK ÉLETÉBEN

(Részlet Cseke Vanda 2007/2008. tanévben leadott szakdolgozatából)

A fogyatékossgal élők oktatása

Az oktatásban megnyilvánuló magatartásformáknak a téma szempontjából érdemes kiemelt fontosságot tulajdonítani, a fogyatékossgal élők számára ugyanis legalább olyan fajsúllyal bír, mint az egészségügyi rehabilitáció. Másként fogalmazva: az orvosi szempontok mellett a tanulás a rehabilitáció legfontosabb eszközének számít.

A fogyatékossgal élő gyermekek integrálásának, azaz az épek közösségbe való beillesztésének gondolata az oktatás és nevelés területén a polgári jogvédő mozgalmak – 1960-as évek – normalizációs alapelveiben gyökerezik. Ennek lényege, hogy a lehetőségekhez mérten a normálshoz leginkább közelítő körülményeket kell biztosítani azok számára is, akik a sérülés jeleit hordozzák. A közösségbe való beilleszkedés sikere egy hármast pilléren – érintett, család és társadalom – nyugszik, amelyhez a sérült ember alkalmazkodóképessége, a család támogatása, valamint a diáktársak, pedagógusok, munkatársak és a társadalom pozitív viszonyulása egyaránt szükséges.

„A fogyatékossga a gyógypedagógia egyik alapfogalma. Megjelöli azt a tulajdonságot vagy tulajdonságcsoportot, amely rászorulttá teszi a gyermeket a gyógypedagógiai ellátásra. A közoktatási törvény meghatározása értelmében a gyógypedagógiai ellátásra jogosultak a testi és érzékszervi fogyatékosok (mozgáskorlátozottak, siketek, nagyothallók, vakok, aliglátók, gyengénlátók); az értelmi fogyatékosok (enyhén, illetve középsúlyos értelmi fogyatékosok); a beszéd-fogyatékosok; „más” fogyatékosok (átható pervazív zavar [autista], a pszichés fejlődés egyéb zavara, valamint iskolai teljesítményzavar).”²¹ Fogyatékossga és speciális szükséglet: leginkább ezek a fogalmak terjedtek el az oktatás és gyógypedagógia szóhasználatában. „Pedig a két megfogalmazás között óriási a filozófiai különbség. A fogyatékossga szó negatív tulajdonságra utal, és így a gyerekben keresi a hibát; a speciális nevelési szükséglet megfogalmazás viszont szükségletéről beszél, és így a környezetnek szól, a környezetet hívja fel arra, hogy a speciális szükségleteket kielégítse. A „fogyatékos” szóból az következik, hogy a fogyatékos személy azonos a problémával, és a környezete nem érintett ebben.

²¹ *Fogyatékos tanulók helyzete az ezredfordulón / Salné Lengyel Mária – Köpatakiné Mészáros Mária. In : Új Pedagógiai Szemle 2001. július-augusztus*

A két kifejezés, a két megközelítés között fontos különbséget tenni. Ha az iskola (mint környezet) változna, ha jobban differenciálna, ha nem lenne ennyire teljesítménycentrikus, egy csomó probléma talán fel sem merülne, vagy helyben meg is oldódna.”²²

Az integráció és a szegregáció napjainkban is egymás mellett működik és érvényesül. Óvodában még kevésbé, az általános és középiskolában azonban egyre több olyan intézmény akad, ahol az ép tanulók mellett fogadnak sérülteket is – ez a „fogadó szemléletet”. Ezen belül megkülönböztetünk aktív és passzív formát. Az előbbi alatt azt értjük, amikor az intézmény nemcsak a speciális szükségletű tanuló felvételéhez járul hozzá, hanem különböző intézkedéseket is tesz az objektív akadályok felszámolására, illetve azon tényezők elhárítására, amelyek gátolják a tanulást és szociális beilleszkedést. Speciális szükségletűnek tekintendők mindazon tanulók, akiknek személyi és tárgyi megsegítése emelt szinten szükséges, a tehetséggondozást is beleértve.

Ugyan a közoktatási törvény évek óta lehetőséget ad az integrációra, a speciális intézményekben történő szegregált oktatás még mai is gyakoribb (pl. Vakok és Gyengénlátók Általános Iskolája, Hallássérültek Tanintézetete stb.). Ezek többnyire általános iskolai képzést nyújtó, bentlakásos, speciális iskolák.

A szegregált intézményeknek két típusát különböztetjük meg: a speciális gyógypedagógiai intézményeket, valamint a többségi általános iskolákat. Az integrált oktatás a kettő között helyezkedik el mint lehetséges harmadik forma. E három oktatási formának optimális esetben egymás mellett, egymást segítve kellene működni. A többségi iskolák mellett ugyanúgy szükség van integrált iskolákra, de olyan szegregált intézményekre is, ahol – a valamely okból nem integrálható – fogyatékos diákok vannak.

Magyarországon a képezhetetlenség fogalma 1993-ban végre eltűnt a közoktatási törvényből. Korábban a súlyos fogyatékosokkal élő gyerekek kiszorultak az iskolarendszerből, őket képezhetetlennek minősítették, és felmentették a tankötelezettség alól, átirányítva az egészségügyi ellátórendszerbe.

„Ma azt gondoljuk, hogy az ilyen hozzáállás nem egyéb pedagógiai pesszimizmusnál, a pedagógiát határozzuk meg túl szűken akkor, ha a gyerekek egy bizonyos csoportja nem fér be az illetékességi körébe. Azt jelenti mindez, hogy nem elég tág az emberképünk, a szaktudományunk antropológiai koncepciója, és a pedagógiánk eszköztendone nem elegendő ahhoz, hogy marginális csoportok ki ne szoruljanak a hatóságából. Az is iskola, ha a gyerekeknek – bár esetleg nem tudnak sem ülni, sem beszélni – megadjuk az individuális fejlődésükhöz

²² *Speciális szükséglet vagy fogyatékoság? A befogadó pedagógia helye a magyar közoktatásban / Földes Petra. In: Új Pedagógiai Szemle 2003. január*

szükséges ingereket és ösztönzést, a fejlődést természetesen mindig az egyénhez mérten értelmezve.²³ Bizonyos esetekben az adott fogyatékossg elsődleges és másodlagos következményeinek a kezeléséhez (látássérülteknel a tájékozódás, hallássérülteknel a beszédfejlesztés) a szegregált oktatás adekvátabb kereteket nyújt. Az integráció gyakorlata valójában a szülők kezdeményezésére nyert teret, akik joggal nehezményezték, hogy gyermekük a családi kötelékből kiszakítva elkülönített intézményben nevelkedjen csak azért, mert nem lát, nem hall, vagy mozgássérült. A szegregált környezet járulékos hátrányt is okoz, mivel egy mesterséges, ún. „védett” környezetben igyekszik felkészíteni a gyereket a társadalomba való beilleszkedésre. Az integráció előnyei között nem elhanyagolható, hogy az ép gyerekek nevelésére is kedvező hatása lehet a sérült gyerekekkel közös tevékenységnek. Az integráció a másság iránti tolerancia kialakulásához segítheti a társadalmat. A fogyatékos gyermeket is természetes közegében kell felkészíteni, hogy az iskolából kilépve megállja a társadalomban a helyét. A tét a továbbtanulás és a munkaerőpiacon való megjelenés esélye. Saját tapasztalatból állíthatom, hogy a munkaerőpiacon e téren súlyos hátrány mutatkozik. A jelenlegi iskolai és képzési rendszerből kilépő fogyatékossgal élő fiatalok, közülük is leginkább a diplomás pályakezdők, nagy valószínűséggel munkanélküliek vagy rokkantnyugdíjasok lesznek rövid időn belül.

Fontos kiemelni, hogy az integráció kiépülése bizonyos esetekben nem szünteti meg az eltérő tantervű iskolák létjogosultságát. A gyógypedagógia, a gyógyító nevelés meghatározott terápiákkal és pedagógiai eszközökkel képes javítani a sérültek állapotán, készségein és képességein. A gyógypedagógiát – annak ellenére, hogy nem a klasszikus értelemben vett gyógyításról van szó – gyakran gyógyító nevelésnek is nevezik. A fogyatékossg ugyanis nem betegség, hanem egy veszélyesített vagy betegség következményeként fennmaradó, visszafordíthatatlan állapot.

Sajnos Magyarországon ma még nem működnek speciális középiskolák, az érintett diákok kénytelenek a többségi középiskolai képzéshez alkalmazkodni. A fogyatékos fiatalok hátrányos helyzete a legtöbb esetben már a középiskolában megnyilvánul, amikor nem választhatnak tetszésük és képességeik szerint, vagy azért, mert az iskola nem készült fel a fogadásukra, nem tudja biztosítani az oktatás akadálymentességét, vagy egyszerűen csak idegenkedik, és nem is kíván változtatni az oktatási feltételeken. A középiskola megválasztásánál ezen objektív tények miatt legtöbbször nem a diák érdeklődése és elképzelése érvényesül. A személyes segítség hiánya gyakran gyengébb tanulmányi eredményekhez is ve-

²³ *Az egyéni deficitől a társadalmi felelősségig : gyógypedagógia a közoktatásban és a társadalomban : interjú Zászkalaczký Péterrel / Földes Petra. In: Új Pedagógiai Szemle 2002. április*
<http://www.oki.hu/oldal.php?tipus=cikk&kod=2002-04-be-foldes-egyeni>, letöltve: 2007. 03. 24

zet. A középiskolák kiválasztásánál felsorolt nehézségek a felsőoktatás szintjén is folytatódhatnak.

Mindezen problémák segítségnyújtással áthidalhatók lennének, egyrészt a tárgyi feltételek (mozgássérülteknek: rámpa, lift, szélesebb ajtó, hallássérülteknek: URH-rendszerű adó-vevő, látássérülteknek Braille-írásos nyomógombok és eligazító táblák, illetve speciális használatra átalakított számítógép) biztosításával, másrészt személyi segítségnyújtással (közlekedésben, illetve tanulásban: jegyzetelés, magnóra mondás, jeltolmács), harmadrészt pedig a meglévő feltételek módosításával (a fogyatékoság típusától függően: csak szóbeli vagy csak írásbeli számonkérés, számítógépen történő felelés, dolgozatírásnál hosszabb idő biztosítása stb.). Fontos kiemelni, hogy a feltételek módosítása csupán az akadályok leküzdésére vonatkozhat, a tudásszint megkövetelése ugyanaz marad.

Új infokommunikációs lehetőségek: segítőeszközök és szoftverek

A fogyatékosokkal élők oktatásához szorosan kapcsolódnak mindazon infokommunikációs lehetőségek, amelyek a célcsoport számára lehetővé teszik, vagy megkönnyítik az információhoz való hozzáférést. Ma még kevesen tudják, hogy a fogyatékos emberek kiegészítő segítőeszközökkel ugyanúgy képesek a számítógép használatára, mint az épek. Ezek lehetnek hardver vagy szoftver eszközök is.

Míg a vakok számítástechnikai oktatása és eszközhasználata korábban csak fikcióként létezett, jó egy évtizede már maga a valóság. Ez alatt az időszak alatt tudományos szakemberek és maguk az érintettek közösen tesztelték és építgettek a számítástechnika vakokra szabott, különleges világát, így az ezredfordulóra szinte minden – az ép látókéhoz hasonló – infrastruktúra számukra is elérhetővé vált. A „hangos számítástechnika” kétségtelenül úttörő jellegű áttörést jelentett a vak és súlyosan látáskárosodott fiatalok továbbtanulása, későbbi elhelyezkedése és szocializációja szempontjából.

Az integrált oktatásban részt vevő látássérült középiskolás diákok létszáma évről évre emelkedik. Bár nyilvánvaló, hogy részben pedagógiai, részben pedig gyakorlati szempontok miatt hiány mutatkozik ezen a területen, a „kint” tanuló diákok közvetlenül tapasztalják és élik meg az integrált oktatás előnyeit.

Hazánkban a vakok és gyengénlátók számára meglehetősen nagy a kínálat, míg más fogyatékoságok kompenzálására kevésbé elterjedt az eszközök használata.

Az alábbi összefoglaló ízelítőt ad abból a meglehetősen széles választékból, amely hozzásegíti a sérült embereket az önállóbb életvitelhez. A Magyarországon

is egyre szélesebb körben használatos akadálymentes eszközök növekvő esélyt biztosítanak a fogyatékossgal élőknek a kommunikáció és az információhoz jutás terén.

Látássérültek számára

Szemléltetőeszközök: speciális vonalzó, körző, Braille matematikai jelrendszer, dombortérképek, optikai és elektronikus segédeszközök: nagyítók, távcsőszemüvegek)

Gyengénlátószámára tervezett elektronikus olvasóeszközök (olvasótelevíziók), **öregbetűs billentyűzet**²⁴ – azoknak, akik nehezen tudják olvasni a szokásos méretet, a billentyűzetre a szokványosnál 100%-al nagyobbak betűket nyomtattak.

A **JAWS for Windows**²⁵ egy nagy teljesítményű képernyőolvasó program vakok számára mely beépített beszédszintetizátora és hangkártyája segítségével emberi hangon „felolvassa” a számítógép monitorán megjelenő tartalmat. A JAWS internetes böngészésre, levelezésre, szövegszerkesztésre, táblázatkezelésre, webfejlesztési eszközökhöz és adatbázis-kezelő programokhoz egyaránt használható.

A **KeyRead (Junior ScreenReader)** „Ifjú Képernyőolvasó”²⁶, egy egyszerű, de sok mindent tudó képernyőolvasó, kezdő számítógép-felhasználó vakok számára készült. Navigációs nyilak segítségével a képernyő egyes részei és a menüsor is olvasható. Mindenféle programmal – szövegszerkesztőkkel, böngészőkkel és egyéb felhasználói programokkal is – működik.

A „**Hal Képernyőolvasó**” (Hal Screen Reader) a monitor valamennyi információját beszéddé alakítja. Braille-kimenet is csatlakoztatható, a beszédtől és a nagyítástól függetlenül.

Az **IBM Honlap-Olvasó (IBM Home Page Reader)** rendkívül gyors és könnyen használható segédeszköz az internetes navigációhoz, mely beszédszintetizátor segítségével logikusan és könnyedén értelmezi a weboldal teljes tartalmát úgy, hogy hallhatóvá teszi a szöveget, képet, kereteket, grafikákat és ezek kapcsolatait.

Kognitív (emlékezet- és figyelemzavarban szenvedő) sérülteknek

Az **IntelliKeys speciális billentyűzet**²⁷ a normál billentyűzethöz nagyobb méretű, feleannyi különböző színű és mintájú gombbal, tanulási nehézségekkel küzdők számára.

²⁴ <http://atestore.enablemart.com/productDetail.aspx?pid=536&dept=22&store=10>
letöltve: 2007. 03. 24

²⁵ <http://atestore.enablemart.com/productDetail.aspx?pid=536&dept=22&store=10>,
letöltve: 2007. 03. 24

²⁶ <http://rjcooper.com/keyread>, letöltve: 2007. 03. 24

²⁷ <http://www.intellitools.com>, letöltve: 2007. 03. 24

PEAT™ (Planning and Execution Assistant and Training System)²⁸, a Tervező és Végrehajtó Segítő és Begyakorló Rendszert arra tervezték, hogy sugó és tervezési segítséget nyújtson azok számára, akik figyelem- és emlékezetproblémákkal (pl. traumás agysérüléssel betegek, vagy idegrendszeri betegségekben szenvedők), figyelemzavarral vagy túlzott aktivitással küszködnek.

Hallássérültek számára

Az iCommunicator – mint a piacon egyedülálló, fejlett, beszédéről szövegre fordító technológia – bonyolult kommunikációs problémák megoldására szolgál siketek és nagyothallók számára. Nem helyettesíti a jeltolmácsot, de hatékony alternatívát nyújt. Az eszköz – mely beszédéről szövegre, illetve jelle fordít – kétirányú kommunikációt tesz lehetővé természetes körülmények között.

Adó-vevő készülék. Az URH-rendszerű adó-vevő készülék a súlyos mértékben nagyothallók hatékony segédeszköze. A készülék egy mikrofonnal ellátott adóból (amit a beszélő visel), illetve egy vevőkészülekből áll (amit a hallássérült személy visel), amely a hallókészülékhez csatlakozik.

Mivel a hallássérültek számára a vizuális csatornán közvetített információ előnyt jelent, a számítógép nyújtotta szolgáltatások kiemelt jelentőségűek. Hasznosak a kiejtésjavító programok is, mint például a Robot Control Software Kft. által kifejlesztett Varázsdoboz.²⁹

Mozgássérülteknek, a kezüket nehezen használók részére

Az **Érintéssel Képernyő** (Touch Screens)³⁰ a monitorba épített parányi érzékelőkkel továbbítják az ujjbegy vagy egy eszköz nyomását. Az érzékelők úgy működnek, mint egy hagyományos egér.

BigKeys LX óriásbillentyűzet³¹ a normál méretnél négyszer nagyobb színes billentyűzet, feleannyi gombbal, de minden fontos feladat megoldható rajta, ami a normál billentyűzeten. A hozzá csatlakozó **billentyűzetmaszk** egy átlátszó műanyag védőrács, a billentyűkhöz illeszkedő lyukakkal, mely mozgáskoordinációs zavarok esetén szükséges. A használó ráhelyezi a kezét, és más billentyűk lenyomása nélkül kiválasztja a kívánt billentyűt.

²⁸ <http://abilityhub.com/cognitive/index.htm>, letöltve: 2007. 03. 24

²⁹ <http://www.rcs.hu/varazsdoboz/index.htm>, letöltve: 2007. 03. 24

³⁰ <http://abilityhub.com/mouse/touchscreen.htm>, letöltve: 2007. 03. 24

³¹ <http://www.bigkeys.co.uk/>, letöltve: 2007. 03. 24

Egyéb segédeszközök

A halmozottan sérültek a számítógépet az egyéni szükségletekre adaptálva használják. Akik a hagyományos billentyűzetet és egeret nem tudják használni, speciális eszközökkel dolgoznak, úgymint:

- Speciális lábkapcsoló
- Speciális kapcsolódobozzal kiváltott billentyűzet
- Fejpántra erősített segédeszköz
- Könyökkel működtetett óriásbillentyűzet
- Ökölrel görgethető óriásegér
- Egyetlen kapcsolóval irányítható játékos színező program

Az egyéb segédeszközök között meg kell említeni még a mindennapi élethez használatos segítő tárgyakat is, ezek azonban nem kifejezetten a kommunikációt, hanem sokkal inkább a teljesebb életvitelt szolgálják. Ilyenek: elektronikus szabályzást végrehajtó eszközök (világítás- és ventilátorszabályzó), távirányítós hívócsengő, hangadó környezetszabályzó egység, beszédkielző óra és lázmérő, természetesbeszéd-felismerő és távirányító, ability kapcsoló ³² stb.

A segítőeszközök többségét – néhány kivételtől eltekintve – ma még csak külföldről lehet beszerezni, a hazai felhasználók anyagi lehetőségeihez képest rendkívül magas áron. Megjegyezném, hogy Magyarországon – más uniós országokkal ellentétben – ezen eszközöket a társadalombiztosítás nem vagy csak kivételes esetben finanszírozza.

Felhasznált irodalom:

Fogyatékos tanulók helyzete az ezredfordulón/SALNÉ LENGYEL MÁRIA – KÖPATAKINÉ MÉSZÁROS MÁRIA.

In: Új Pedagógiai Szemle 2001. július-augusztus.

Speciális szükséglet vagy fogyatékos? A befogadó pedagógia helye a magyar közoktatásban/FÖLDES PETRA. In: Új Pedagógiai Szemle 2003. január

Az egyéni deficittől a társadalmi felelősségig: gyógypedagógia a közoktatásban és a társadalomban: interjú Zászkalaczký Péterrel/FÖLDES PETRA.

In: Új Pedagógiai Szemle 2002. április

<http://www.oki.hu/oldal.php?tipus=cikk&kod=2002-04-be-foldes-egyeni>,
letöltve: 2007. 03. 24

<http://atestore.enablemart.com/productDetail.aspx?pid=536&dept=22&store=10>
letöltve: 2007. 03. 24

³² <http://abilityhub.com/ecu/index.htm>, letöltve: 2007. 03. 24

*<http://atystore.enablemart.com/productDetail.aspx?pid=536&dept=22&store=10>,
letöltve: 2007. 03. 24*

<http://rjcooper.com/keyread>, letöltve: 2007. 03. 24

<http://www.intellitools.com>, letöltve: 2007. 03. 24

<http://abilityhub.com/cognitive/index.htm>, letöltve: 2007. 03. 24

<http://www.rcs.hu/varazsdoboz/index.htm>, letöltve: 2007. 03. 24

<http://abilityhub.com/mouse/touchscreen.htm>, letöltve: 2007. 03. 24

<http://www.bigkeys.co.uk/>, letöltve: 2007. 03. 24

<http://abilityhub.com/ecu/index.htm>, letöltve: 2007. 03. 24

HÉNYEL KATA

FÉLHOMÁLYBAN

(Életképek egy csökkentlato kislány életéből)

Történetem egy csökkentlato kislány megvívott csatáiról, konfliktusairól és elért eredményeiről szól, melyek színtere a család, az iskola, a kapcsolatrendszeri, azaz az életben szerepet játszó szocializációs közegek. Céлом élete legfontosabb történéseinek, azok hatásainak tényszerű bemutatása. Az életút születéstől kezdődő, kronológiai sorrendben történő lejegyzése biztosítja a változások érzékelhetőségét, vagy rámutat azok elmaradásának feltételezett okaira. A leírást egy jövőbeni kitekintés zárja.

Az embereknek általában van véleményük egy-egy megtörtént esemény kapcsán, s nincs ez másképp a fogyasztóssággal kapcsolatban sem. Úgy vélem, hogy minden korábbi gondolatot képes átrendezni, kialakult véleményeket átértékelni, ha a közvetlen környezetünkben válik valósággá a „fogyatékosság”, mint társadalmi jelenség. Ez történt velem is tizenöt évvel ezelőtt.

A nővéremék egy ötéves barna bőrű, szőke hajú, nagy kék szemű kislánnyal várták második gyermekük érkezését. A terhesség ideje alatt végzett vizsgálatok nem állapítottak meg rendellenességet. A baba megszületett. Visszaemlékezve az első találkozásra, számomra a fehér bőre és haja volt csupán az, ami az általam addig látott babákétól eltért.

Később a játékok alkalmával magam is érzékelttem a szülők által aggodalommal említett szemszint és a gyorsan ingó szemgolyómozgást. A tárgyaknak a baba előtti mozgatása során a fiútestvérnél tapasztalt mozgáskövetés elmaradt. A nővéremék hiába vitték orvoshoz a gyermeket, legtöbbjük nem tudott diagnózist adni. Kilenc hónapos korban egy szemész szakorvos volt elsőként a szülők segítségére, aki megállapította, hogy a festékhiány a gyerek bőrén kívül a szemére is kiterjed, és szemüveget javasolt.

Az első szemüveg fényre sötétedő lencsével és fémrugós szárral készült. A gyerek három-négy hét alatt szokta meg annyira a viselését, hogy nem akarta minden pillanatban eltávolítani magáról. Ez a valóságban annyit jelentett, hogy a szemüveget valahol megfogva azt addig tolta el magától, míg a rugós szárok kiegyenesedve ki nem ugrottak a füle mögül. A szoktatás egyik alapeleme a kezinek állandó lefoglalása volt, mert ha nem, azonnal eldobta a látásjavító kelléket.

A további vizsgálatok megnevezték a baba öröklött betegségét, mely a csökkentlátását is eredményezte.

„A teljes festékhány (albinizmus) ritka öröklött megbetegedés, melyben nincs, vagy alig van jelen melanintermelés.

Albinizmus a világon bárhol, bármely rasszban előfordulhat. Az albinizmust könnyű a jellegzetes megjelenése alapján felismerni. A teljes festékhányban szenvedők (albinók) haja fehér, bőre sápadt, szeme rózsaszín vagy halványkék. A genetikai eltérés miatt kialakult albinizmus látászavart és akaratlan szemmozgásokat (nisztagnus) okoz. Mivel a melanin védi a bőrt a napsugaraktól, az albinók hajlamosak a leégésre, ezáltal pedig a bőr rosszindulatú daganatos megbetegedésére. Pár percig tartó tűző nap is komoly leégést okozhat náluk. Az albinizmus gyógyíthatatlan betegség.³³

Az orvosok látásjavulást nem helyeztek kilátásba. A vizsgálatok az egyik szem esetében 9, a másiknál 10%-ban állapították meg a látás mértékét. Az orvostudomány egyes esetekben már ismer gyógy módokat a festékhány enyhítésére, pótlására, azonban a szemmel kapcsolatban ezek az eljárások nem alkalmazhatók, illetve látásjavulást nem eredményeznek, mivel a kezelések ellenére a festékanyag a szervezetben önmagától továbbra sem termelődik.

A gyermek maradandó csökkentlátása miatt az anya három éven túl is jogosult volt a GYED-re, így a kislány, az óvodába járás mellett, kortársainál több időt tölthetett édesanyjával.

A család a kezdeti időszakban kissé megkeseredve és tanácstalanul állt a kialakult helyzet előtt, ugyanakkor a gyerek fejlődésének érdekében keresték azokat a lehetőségeket, szakembereket, akiktől segítséget remélhettek. S noha a család alig egy órányi autóútra élt Budapestről északra, a segítség mégsem volt könnyen elérhető.

A gyerek környezettel való kapcsolatteremtésében nyitott volt, mozgékonyasága a testvérénél korábban tapasztalt aktivitást mutatta. Az első lépések megtétele a bizonytalanságon túl más problémákkal is járt. Az ismert lakóterekben való közlekedés nyújtott biztos támpontokat, azonban a próbálkozások ennek ellenére igen gyakran végződtek elbotlásokkal, esésekkel, melyek eredményeként a hófehér bőrön látványos foltok tűntek fel.

A csökkentlátással fakadó nehézségek mellett a kislány jó értelmi képességekkel rendelkezett. Érdeklődése révén a televízióban akkor futó egyik vetélke-

³³ http://www.doktorinfo.hu/drinfo/pid/0/betegseg/KonyvProperties/oid/0/KonyvReszegyseg_4_5359_2009.03.18.

dóműsor segítségével a legtöbb betű felismerését, szavakhoz való hozzárendelését sajátította el önállóan. Emlékszem azokra az estékre, amikor az említett műsor ideje alatt a cserfes kislány csöndre intette az összegyűlt családtagokat, akik így hallgatták a tanulás folyamatát, amint például ismételte, hogy „T, mint Tamás”, „L, mint László”.

Szívesen forgatta a könyveket, azok közül is a nagy és színes illusztrációkat tartalmazó kiadványokat kedvelte különösen. A későbbi könyvvásárlások alkalmával a család igyekezett e szeretetet fenntartani és a nagyobb betűmérettel, sornyomtatással elkészített köteteket megvásárolni. A játékok esetében is már kiskorban megfigyelhetővé vált a nagyobb, színesebb játékok preferálása. A labdajátékok – a csökkentlátásból fakadó kisebb-nagyobb sikertelenségek miatt – nem váltak népszerű elfoglaltságává.

A család életében hangsúlyossá vált a kislánnyal kapcsolatos döntések meghozatala, a lehetséges viszonyulási rendszerek keresése, azok eredményességének értékelése, szükség esetén pedig megváltoztatása, azaz az együttélési környezet minden fél számára elfogadható kialakítása.

A kislány óvodai környezetben eltöltött idejét kiegyensúlyozottnak értékelem. Csökkentlátása okán a szabadban történő játékszerek használatánál, a közlekedésben és esetenként a foglalkozások alkalmával igényelt nagyobb odafigyelést. A fiútestvérével a korkülönbség és az eltérő neműség akkoriban nem okozott említést érdemlő konfliktusokat. A család hamarosan a gyerek jövőjét befolyásoló döntéséhez érkezett, ami az általános iskolai tanulmányok megkezdéséhez kapcsolódott. Az óvoda maga kezdeményezte az iskolaérettségi és a szemvizsgálatot, mely a család számára segítséget nyújtott a döntés meghozatalában, a lehetőségek több szempontbeli áttekintése után.

A lakóhelyen működő általános iskola kis létszámú osztályai és az ismerős tanárok pozitív tényezőkként jöttek számításba, hasonlóképp az intézmény könnyű és biztonságos megközelíthetősége. A technikai felszereltség és a látókör kiszélesítésének lehetőségei egy kis falu átlagos szintjén voltak. A csökkentlátó tanuló oktatása során a helyzet eredményes kezelésével kapcsolatban az intézmény és a tanári kar felkészültségében valószínűleg tapasztalható lett volna hiányosság, mely hatással lett volna a kislány oktatására, tanuláshoz való mindenkori hozzáállására, s ez további hiányosság kialakulásának veszélyét hordozta volna magában.

A lakóhelytől tíz kilométerre lévő városi általános iskola elérése – a gyermek fiatal kora és a közlekedés veszélyei miatt – akkor megoldhatatlan problémát

jelentett. Továbbá a városi nagy létszámú osztályokban folyó közös munka nem tette volna lehetővé a kellő mértékű segítségnyújtást a gyerekek részére.

Az iskolaérettségi mérés alkalmával a szakemberek azt javasolták, hogy a gyerekek ne várjon a hatodik életévének betöltéséig az iskolakezdéssel, tekintve, hogy képességei és fejlettsége teljes mértékben eléri az elvárt szintet, s a látásvizsgálat eredményének ismeretében a fővárosban működő speciális iskola lehetőségként történő átgondolását ajánlották.

A Gyengénlátók Általános Iskolája több éves múltra tekint vissza az oktatásnak ebben a szegmensében. Az osztálylétszámok alacsonyak, kialakításukkor figyelembe veszik a látás mértékét. Az intézmény speciális technikai felszereltséggel, megfelelő szakemberekkel és saját diákotthonnal rendelkezik, a nap huszonnégy órájában biztosítva ezzel a gyerekekfelügyeletet. Az iskola felkészültsége ténylegesen problémaorientált.

A szülőknek azonban két nagyon fontos szempontot kellett végiggondolnuk. Az egyik a közlekedés megoldhatósága, a másik az ötéves gyerekek családból történő kiszakadásával járó problémák kezelhetősége volt. Végül a budapesti iskola mellett döntöttek, mely onnantól kezdve a kislány elsődleges otthonává vált nyolc éven keresztül.

Az általános iskola kezdeti időszakában a legnagyobb gondot a gyerekek és a szülő napi közvetlen kapcsolatának hiánya jelentette, mely később beletörődésbe, majd belenyugvásba és elfogadásba torkollt. Az új környezetbe való beilleszkedést pozitívan és nagymértékben befolyásolta a kislány osztályfőnöke és délutáni nevelője, akikkel nagyon jó kapcsolatot alakított ki mind a gyerekek, mind pedig a két szülő. A heti oda-vissza utazások mindvégig komoly szervezést igényeltek, bár az anya több műszakos beosztása és az apa budapesti munkahelye némileg megkönnyítette ezt. A nevelés, a gondoskodás, a szülőkkel való közös programok hétvégére koncentráltak, mint ahogyan a tanulás és a hétközi fáradtság kipihéneése is. A hétfők a fővárosba utazásról, a péntek a hazatérésről, a vasárnapok a készülődésről szóltak.

A hétvégén a család igyekezett pótolni a kislány egész hetes távollétének hiányát, a kedvenc ételeit főzték, mentesítették a házimunkák alól.

Az iskolai és kollégiumi rend az addig otthon ellátott és családi környezetben óvott ötéves kislánytól önállóságot és rendszert követelt meg szülői segítség nélkül. Elfogadást kívánt az új időbeosztáshoz való alkalmazkodás, illetve a tanulás tanulása is.

A kollégiumi önállóság pozitívumként történő értékelése mellett szükségesnek tartom megemlíteni az egyéni élettér kialakításával kapcsolatba hozható, sok esetben határozott, kemény fellépés rögzülését is.

A hétköznapi alkalmával megszokott viselkedésnorma a kislány részéről az idő múlásával az otthon töltött napokat is befolyásolta. A kései lefekvések, a folyamatos délutáni elfoglaltságok és az utazások fáradalmi is hozzájárultak a gyermek otthoni környezetbe átültetett érdekérvényesítéséhez, mely konfliktusforrássá vált. A családdal, a nagyszülőkkel megütött szabados hangnem miatt megfogalmazott szülői kérések, majd azok eredménytelenségét követően az utasítások következménye több esetben sírás lett.

A kislány fiútestvérével való kapcsolatában az általános iskolai éveket nevezem meg a legkritikusabb és a legtöbb konfliktust hordozó korszaknak. Ehhez hozzájárult, hogy a hét öt napján családi környezetben élő fiú a hétvégeken olykor úgy érezte, kevesebb odafigyelést kap a húga hazaérkezése után. Az eltérő nem, a különböző környezetben való nevelkedés, a gyermeki csúfolódások miatt a kislány sok esetben megsértődött, megbántódott, és azonnal durvasággal vagy bezárkózással válaszolt.

A kislány emberi kapcsolatainak mindenkori alakulásában az önmaga értékelése jelenik meg a legfontosabb tényezőként.

Az általános iskola 4. osztályától a keresztlányom piros lencsés speciális szemüveget kapott. A közös programok alkalmával kezdetben nehezen éltem meg azokat a helyzeteket, amikor az utcán közlekedve az emberek megbámulták őt, olykor megjegyzéseket tettek rá. Emiatt aztán a piros lencsés szemüveg elfogadása hosszú ideig tartott, ha egyáltalán valóban elfogadásról beszélhetünk az esetben. A festékihiány miatt megjelenése feltűnést keltett a nyaralások alkalmával is, amikor fehér bőrének védelme érdekében a leégést gátló készítmények használatán túl, vékony hosszú ujjú felsőt viselt. Ezt a helyzetet a kislány nehezen tudta kezelni és elfogadni.

A megvívott csaták mellett sok pozitívumot tudok megfogalmazni az iskolai eredményesség kapcsán. Szorgalmának köszönhetően az évek során a legjobb tanuló volt majdnem kiváló eredményével.

Az iskolai munkában nagy előnyt jelentett a nagyítógépek használata, mely gyorsabbá tette a kapott anyagok feldolgozhatóságát, valamint hozzájárult például ahhoz, hogy az olvasás nem szorult a szükségesség perifériájára. Nagyra értékelttem az iskola kreatív képességek fejlesztésére fordított törekvéseit, azok egyéni feltárását, valamint annak kibontakoztatásában nyújtott segítségét. Gondolok itt az évek

alatt megvalósult sok szereplési lehetőségre a pedagógiai napok alkalmával, vagy a meghívásokra az Olasz Nagykövetségre, továbbá a délutáni foglalkozásokra, a kirándulásokra és a különböző versenyeken való eredményes részvételre egyaránt.

A gyerekeknek a kollégiumban eltöltött idejére az aktivitás volt jellemző. Jó hallásának köszönhetően a sikerélményt hozó zongoraórák hatására a család vásárolt egy pianínót. Sokszor emlegetjük azt a zebegényi vakációt, amikor keresztlányom a barátnőm húgával pancsolt az úszómedencében, és az őket érdeklő dolgok megbeszélésén túl foglalkozást is választottak. A barátnőm húga a színésznő, míg a keresztlányom az „őrült zongorista” jövőt képzelte el magának akkor.

Nagyon büszke voltam a tehetségére. (Magam is jártam zeneiskolába, s tapasztaltam, milyen nehéz összeegyeztetni az iskolát, az utazást és a zenetanulást.) Egy idő után, sajnos, a zongoraórák és az otthoni gyakorlások is elmaradtak. Úgy gondolom, választania kellett, s ez egyike lehetett azon első döntéseinek, melyeket a lelke mélyén talán kudarcként élt meg. A zene szeretete, remélem, viszont továbbra is megmaradt, s később bizonyára le fog ülni a zongora elé, és mindenféle külső hatás nélkül csak önmagáért játszik majd.

A gyerek másik igen jó képessége a nyelvtanulás terén mutatkozott meg. A választott német nyelv elvárt szinten túli elsajátítását nagymértékben segítette az iskolában dolgozó anyanyelvi tanár, akinek hazautazását követően a legjobb képességekkel rendelkező gyerekek – meghívására – meglátogatták őt németországi otthonában. A kinti kirándulások, az újbóli találkozás nagy örömet jelentett a kislány számára. Az ott szerzett élményeiről, az élő környezetben történt nyelvhasználat pozitívumairól szívesen mesélt, ami az addig megszerzett tudásának visszaigazolása is volt egyben.

Az általános iskolai évek alatt elért eredményei és aktivitása felkeltette a tanárok figyelmét, sőt egyes esetekben tartós kapcsolat alakult ki. A speciális iskola berendezkedése és működése – funkciójából adódóan is – több lehetőséget, nagyobb odafigyelést biztosított az ott tanuló gyerekek számára, mint az ép diákokkal foglalkozó iskolákban. Így a tanulók egy kicsit kiváltságosnak érezték magukat.

A nyolc év alatt megszokott, olykor nehézségeket, de sok örömet is okozó iskolát a középiskola új környezete váltotta fel. A fővárosban történő továbbtanulást az újabb kollégiumi évekre való tekintettel a kislány nem vállalta. Döntésében valószínűleg szerepet játszott az is, hogy már az általános iskola felső

tagozatának éve alatt több esetben kérésként fogalmazta meg az önálló közlekedést, amit azonban a fővárosi közlekedés kiszámíthatatlanságát és biztonságát jól ismerő szülők nem engedélyeztek.

A fentiek mérlegelésekor lehetőségként felmerült a közeli városban található középfokú oktatási intézmény. A lakóhelytől csupán tíz kilométerre lévő iskola falai között töltöttem én is középiskolás éveimet. A gyerek önálló közlekedése ebben az esetben életkora és helyismerete miatt megoldhatóan bizonyult. Ma már tényként rögzíthetem, hogy az ismerős vidéki közeg bizonyítottan előny a közlekedés során. Továbbá az otthontól való kis távolság, a nagyszülők szükség szerinti elérhetősége további biztonságot nyújtott. A kislány mindennap egyedül tette meg az utat az otthonától az iskoláig.

Közbevetőleg jegyzem meg, hogy a fehér bot használatát a keresztlányom teljes mértékben elutasítja, szégyelli felhívni magára a figyelmet, ezért mindenkor törekszik a segédeszköz nélküli helyváltoztatásra. Az úttesten történő áthaladások fokozott figyelmet kívánnak. A kisvárosban nincsenek hangjelzést adó gyalogátelkehelyek, melyek a fővárosban segítették a biztonságosabb közlekedésben. Ma a buszmegállótól az iskoláig a járda meghosszabbításában kell átkelnie egy-egy útkereszteződésen. Ekkor a csökkentlátás által biztosított fényhatások, az autózajok, illetve azok erőssége segítik.

A felvételt megelőző időszakban a kiválasztott oktatási intézmény, mint ahogyan ma a társadalom egy része is, a csökkentlátást kezelhetetlen problémaként értékelte, azonosságot feltételezve az értelmi fogyatékosággal. A kislány érdemjegyei, valamint egy beszélgetés alkalmával tapasztalt képességei együttesen győzték meg az igazgatóasszonyt, hogy értelmi fogyatékoságról esetében valóban nincs szó, és a szülők a középiskolai tanulmányok elvégzését – a gyerekekkel egyetértésben – nem speciális, hanem integrált keretek között képzelik el.

Az új iskolába való beilleszkedés több korábbi, rögzült napi rutin megváltoztatását kívánta a gyerek és a család részéről egyaránt. A kislány a középiskolai évekre haza, míg a fiútestvér kollégiumba került. Nyolc év után újra családi környezetben élni a mindennapokat annyit jelent, hogy a korábban működő folyamatokat az otthoni környezetben bizonyos tekintetben meg kell változtatni, melynek mértéke és érintett területei is fontos részletként jelentkeznek.

A kislány valójában tizennégy éves korától került abba a közegbe, amiben általában addig vannak a gyerekek. Megítélésem szerint ennek a változás által indukált helyzetnek a letisztulása még folyamatban van. A gyermektől koráb-

ban elvárt önálló életet most a családi környezet kialakult normái befolyásolják, esetenként korlátozzák. A diákotthon elvárásai – jóllehet sok mindenben hasonlítanak – nem azonosak egy családban működő struktúrával. Az otthoni környezetbe való be- vagy visszailleszkedést – véleményem szerint – nagymértékben elősegíthetik a kislányra bízott feladatok, amelyeket önállóan vagy a családdal közösen végez el és a pozitív visszajelzések ösztönzőleg hatnak rá a továbbiakban, megerősítik önbizalmát, és pozitív irányba mozdítják az önértékelését.

A jelenlegi helyzetre erősen rányomja bélyegét a tanulmányi eredmények kismértékű romlása is, mely az iskolaváltás egyik velejárójaként értelmezhető, azonban a kislány azt igen negatív tényként éli meg. Csalódottságában, meglátásom szerint, szerepet játszik a még megismerésre váró új környezet és a kezdődő barátságok kialakulatlansága is, de ez idővel biztosan változni fog.

Továbbá az érintett középiskola – eddigi tapasztalataim alapján – nincs kellő mértékben felkészülve az integrált oktatás megvalósítására, mely helyzet esetünkben az oktatók toleranciájával és együttműködésével nagymértékben kezelhetővé válna. Egyes történések azt a látszatot keltik, hogy több oktató nem kapott megfelelő tájékoztatást arról, hogy az egyik kilencedikes tanuló csökkentlátó. A vezetőség nem gondolta végig és nem egyeztette a tanárokkal az iskola által nyújtandó segítség mértékét, módját, valamint azokat a kötelezettségeket, melyeket az oktatási intézmény a felvétellel automatikusan magára vállalt.

Elszomorodtam, amikor hallottam, hogy az egyik oktató úgy szerzett tudomást a kislány csökkentlátásáról, hogy dolgozatírásnál felhívta a figyelmét, emelje távolabb a fejét a papírtól, ne puskázzon. Ezt követően a kislány mellett ülő osztálytárs informálta a hirtelen megszólalni nem tudó kislány helyett a tanárt, hogy ő azért hajol közelebb a papírhoz, mert csak úgy tudja elolvasni a feladatot és ellenőrizni az általa leírtakat a betegsége miatt. De van olyan oktató is, aki a helyzetet felismerve és értékelve, nagyítja a kislány részére a feladatokat, továbbá minden óra végén ellenőrzi a füzetbe leírtakat.

Az iskola és a gyermek viszonyában fontos lenne kialakítani egyfajta kölcsönös bizalmat. Egyfelől kijelenthetem, hogy a nevelés hatására a kislány nem kíván visszaélni a helyzetével. Az ép gyerekek számára biztosított figyelmen túl azonban részére szükséges egy kismértékű többlettolerancia, folyamatos együttműködés az oktatókkal, hogy szükség esetén, például dolgozatíráskor, egyenlő eséllyel indulhasson. A törvényben rögzített segítségeket, esélyegyenlőséget támogató lehetőségeket az oktatási intézménynek figyelembe kell vennie és tiszteletben kell tartania. Úgy vélem, hogy a jelenlegi iskola az említett kismértékű

változtatásokkal hasonló környezetet tudna teremteni, mint ami az általános iskola idején a gyerek számára biztosított volt, azaz, hogy az eredményességét a csökkentléta ne befolyásolja negatívan.

Jelenleg az említett, még megoldásra váró problémákon túl a kamaszkor szabad szellemisége is az együttélési folyamatok újraértékelésének egyik paraméterként jelentkezik.

Ez értelmezésben azt jelenti, hogy a látási képességek csökkentett volta miatt a kislány – a kiskorától meglévő önértékelési zavarain túl – a dolgok megvalósulásának általa elgondolt formátumoktól való eltérését egyéni sérelemként éli meg, melyet a kamaszkor lázadó gondolatai még jobban felnagyítanak. Továbbá nem szabad elfeledkezni arról a tényről sem, hogy keresztlányom a technika segítségével állandó virtuális kapcsolatot tart fenn az általános iskolai barátaival, azokkal a gyerekekkel, akikkel évekig osztotta meg mindennapjait.

A mostani, halmozott változásoktól terhes helyzetben szükséges a családi normák újraegyeztetése. További megoldást jelenthet, ha a kislány olyan elfoglaltságokra, érdeklődési területekre talál, melyekben a tehetsége, képessége megmutatkozhat, ahol a pozitív visszajelzések sikerélményt hoznak számára. Az egyik ilyen terület lehet az oktatás, tekintve, hogy az „őrült zongorista” ma már inkább a jogot és a nyelvtanulást, nyelvtanítást nevezi meg jövőbeni terveiként.

A kislány kialakult kitartását és keménységét nagyon pozitív tulajdonságokként értékelem, amikor a felsőoktatásba és a munka világába történő belépésére gondolok.

A visszautasításokat – főként az utóbbi esetben – az ún. ép emberek többnyire beállítódásuk, értékrendszerük függvényében élik meg, míg a fogyatékkal élő, az eltérő társadalmi megítélést ismerve, inkább hiányosságuknak tulajdonítják, arra vezetik vissza.

Úgy vélem, a csökkent képességekkel rendelkezők többsége értékeikre és megszerzett tudásukra támaszkodva aktív résztvevőként tud megjelenni a munkaerőpiacon. Alkalmazásuk ez esetben visszajelzés, hogy a többségi társadalom elfogadja, befogadja őket, elismeri képességeiket.

Napjainkban jó irányú változásként fogalmazom meg, hogy – e tárgykörben a történelem egyes korszakainak eseményeire gondolva – a fogyatékkal élő emberek integrációs kérdéseiről, a lehetséges megoldásokról beszélgetünk.

De hogyan tovább? Együtt vagy „félhomályban”?

A KUTATÁS OLDALÁRÓL

LAKI ILDIKÓ

AZ INTEGRÁCIÓ ELMÉLETI MEGKÖZELÍTÉSEI

A közösségi normák, értékek meggyengülésével egyre inkább előtérbe kerülnek olyan fogalmak, mint az integráció, dezintegráció, szolidaritás vagy konszenzus. A manapság divatos kifejezések közül pedig az esélyegyenlőség, a társadalmi kételyek, a bizalmi háló és a társadalmi konfliktusok szerepelnek leginkább. Rövid tanulmányom a fogyatékoság témakörének gondolatában kívánja áttekinteni az integráció fogalmát és a különböző kontextusokban való megjelenését.

A társadalom összetartozására vonatkozó integráció fogalma már több mint kétszáz éve megjelent és alkalmazásra került, s azóta már több értelmezési körön is keresztül ment, legyen az az oktatás, a szervezetek és a munka világa vagy a politika és a gazdaság területe. Egy azonban mindvégig azonos maradt, az integráció funkciója, feladata és legfőképpen célja.

A SZOCIOLÓGIAI LEXIKON (1999) a Durkheim (francia szociológus, 1858–1917) által meghatározott elvek alapján vizsgálja meg az integráció fogalmát. D. megközelítésében az integráltság a csoport közös tudatában, közös hiedelmében és szokásaiban, belső (belterjes) kapcsolataiban, valamint a közös célokra történő rendeltetéseiben rejlik.

A PSZICHOLÓGIAI LEXIKON (2007) értelmezésében az integráció az egyes részek egészé kapcsolódását, egyesülését jelenti. Itt hangsúlyos szerepe a különböző észlelések, készségek tapasztalatok, ösztöntörékvések egészé szerveződésének van. A fejlődéslelektanban az integráció folyamata az egyén ismereteinek növekvő differenciálódása mellett a már meglévő tapasztalatok és tudás új ismeretekkel való bővülését jelenti.

Az első integrációval összefüggő fogalmat Durkheimnél olvashatjuk, aki az integráció jelenségét három területen vizsgálta, a vallási, a családi és a politikai társadalom vonatkozásában. A vallási vizsgálatok eredményeként arra a megállapításra jutott, hogy milyen jelentőséggel bír a közös hiedelmek megléte, amelynek alapját a közös és a kötelező jelzők adják. A családi vonatkozásban tett következtetéseiben kiemelt szerepet a kollektív érzelmek és a közös emlékek megjelenéseinek adta.

„A családi társadalom esetében megismert integrációs mód tehát a cserétől, modern kifejezéssel az interakció gyakoriságától függ. Ez különbözik a mechanikus szolidaritástól, mert nemcsak a közös tudati elemek megléte, hanem ezek cseréjének (a kommunikációnak) a sűrűsége is számít. De különbözik az organikus szolidaritástól is, mert a közös tudatot alkotó elemek, a kollektív reprezentációk (és nem a gazdasági javak) cseréjéről van szó

A politikai területen végzett integrációs kutatásai pedig azt bizonyították, hogy az integrációt nem a megingathatatlan közös hagyományok biztosítják, hanem a közös tevékenység.” (Némedi, 2005)

A Durkheim-i gondolatokat kiegészítve elmondható, hogy az integráció nem egy egysíkú mechanizmus. Nem jelenti sem a külső kapcsolatok hiányosságát, az elzártságot, az együttműködés mentességet, annak ellenére, hogy olykor úgy gondoljuk mindezen jellemzők alakítják az integráció mechanizmusát. Úgy vélem a fogyatékossgal élő személyek esetében az integráció kettős értelmet kap. Híven a vizsgált csoporton belül elhelyezkedő különböző közösségek között is jelentős eltéréseket tapasztalhatunk. (Az általam ismert és vizsgált siketek és nagyothallók, látássérültek és hallássérültek csoportjai.) Az egyes csoportok miliője egy saját maguk által kialakított norma szerint épül fel, melybe igen nehéz, még az azonos problémával küszködő személyeknek is az integrálódás. A zártság, az egyéni és csoportos félelmek egyaránt meghatározzák a csoport belső erejét, külvilággal való kapcsolatfelvételt. A mikroközösségeken belüli integráció hiányossága ugyanolyan problémát vethet fel, mint a makroközösség(ek)ben rejlő integráció kérdése. A makroközösségek közömbös vagy elutasító magatartása pedig további problémákat generálhat, így a kisebbségben lévő csoport(ok)nak sokszor úgy tűnhet folyamatos, védekező mechanizmust kell kialakítania a többségi csoporttal, csoportokkal szemben. Ebből adódóan a mikrocsoportok és a makroközösségek viszonya gyakran ellentmondásosságon alapul, melyben az egyének és a közösségi érdekek vetélkednek egymással. Az integráció kérdésköre komoly dilemmákat állíthat elénk, hiszen mérlegelendő egy adott csoport esetében, vajon az integrációt helyezzük előtérbe, avagy a dezintegrációs stratégiákat.

A tudományos értekezések területén, a szociológia képviselői közül kiemelkedik a mikro és makroszintű vizsgálódások körével, valamint az integráció két típusának meghatározásával foglalkozó David Lockwood (brit szociológus, 1929–). Lockwood újra értelmezte a társadalmi és rendszerintegrációt. Az ő leiratában a társadalmi integráció az egyén és egyén, az egyén és a társadalom kapcsolatát, viszonyát jelenti.

Vizsgálódásaiban az újszerűséget a rendszerintegráció fogalmának körüljárása jelentette. A rendszerintegráció azon kapcsolatok összessége, amelyek a társadalom részei, vagy a társadalmi rendszer illetve alrendszerei között jönnek létre, ennek sajátossága a társadalmi oldalról történő megközelítés.

A kapcsolat magába foglalhatja az egyes intézményeket, érdekképviselői szervezeteket, amelyek felvállalják a mikro és makroközösségek befogadását, érdekeik képviselését és támogatását. Az oktatási és kulturális rendszereket, a politikai és szociális közegeket.

Lockwood arra is hangsúlyt helyezett, hogy a funkcionalizmus elveit követők milyen viszonyokat preferálnak, azaz kiemelésre kerülnek a társadalmi intézmények funkcionális vagy diszfunkcionális kapcsolatai. Ebben a kontextusban elmondható tehát, hogy az általam vizsgált csoport a látens és manifeszt funkciók sajátosságait egyaránt magán hordozza, kapcsolatrendszereibe szervesen beépül, alkalmazásra kerül. A fogyatékossgal élő személyek életterében a nyílt és zárt viszonyrendszerek sokkal érzékenyebb formát öltenek. Az elfogadás vagy kirekesztés éppen e két funkció jegyében történik a mikro- vagy a makro szinteken.

A fejlődéslélektani vonatkozású meghatározásnál a szociológia fogalmi keretei viszont bővülnek. A társadalmi szinteken túl megjelenik, sőt kiegészül a tartalom. Értelmezhető ez úgy is, hogy az egyén vagy a társadalom már meglévő ismerete kiegészül, kibővül egy adott csoportról. Az új ismeret lehet pozitív vagy negatív, befolyásolhat vagy közömbössé tehet bennünket. Amint az ismeret beépül, azaz integrálódik a tapasztalatainkba, úgy alakítójává válhat gondolkodásunknak, képzeleteinknek.

A fogyatékossgal élő személyekkel kapcsolatos érzéseink sokszor félelmet vagy ellenállást tükröznek. Ez több okra vezethető vissza; a csoportról alkotott hamis képzelet, az ismeretek hiányossága, illetve a rossz benyomás. A tapasztalat minden esetben segítséget jelent az integrációs törekvésekben, ezért a vizsgált csoportokkal kapcsolatos döntésekben nem szabad elhanyagolni az egyéni és csoportos véleményeket, a hasznos és értékes javaslatokat.

Könczei György egyik munkájában olvasottakkal szeretném zárni a fentieket. *„A fogyatékos ember sikeres beilleszkedését erősen gátolják a közgondolkodásban jelenlévő súlyos előítéletek és féligazságok. Ilyen például az, hogy őket átok sújtja, és ezért szerencsétlenek.”*(Könczei, 1992)

Azt gondolom ezt a tévhitet kell eloszlatni, de leginkább megszüntetni. Ebben lesz döntő szerepe annak a gondolkodásnak, amely az integrációnak, együttműködésnek ad kiemelt feladatot. Az integráció elfogadása ismét kétoldalú szövetség, egyfelől érinti a fogyatékossgal élő személyeket, másfelől a többségi társadalmat.

E rövid áttekintés után láthatóvá vált, hogy az integráció nem egy egyszerűen definiálható fogalom. Nem lehet címszóként, cikkelyként meghatározni, hiszen éppen a komplexitása adja meg nekünk azt a lehetőséget, hogy évszázadok óta tovább értelmezzük, új tartalommal töltjük fel. Az európai integráció, a rendszerelmélet, a különböző szervezetek tevékenysége, az oktatási rendszer kiépítése és működtetése egyaránt az integráció elméletén alapul.

E törekvésekben jelen vannak a mikro- és makro közösségek, a politikai és gazdasági színterek, az összetartó erők, úgymint a társadalmi normák, a társadalmi értékek, a bizalom, a konszenzus és a szolidaritás.

Melléklet

Az integráció angol nyelvű meghatározása a *Webster's Ninth New Collegiate Dictionary* szerint:

- 1: the act or process or an instance of integrating: as
 - a: incorporation as equals into society or an organization of individuals of different groups (as races)
 - b: coordination of mental processes into a normal effective personality or with the individual's environment
- 2 a: the operation of finding a function whose differential is known
b: the operation of solving a differential equation

Felhasznált irodalom:

ANDORKA RUDOLF (2007): *Bevezetés a szociológiába*. Budapest, Osiris
Pszichológiai lexikon (Szerzők): Ulrich Birner et al.) (2007), Budapest, Helikon

FERGE ZSUZSANNA (1990): *Variációk a társadalmi integráció témájára*. Esély 1990.1. (3-17). Letöltés: http://www.fszek.hu/szociologia/szszda/ferge_varaciok.pdf

KÖNCZEI GYÖRGY (1992): *Fogyatékosok a társadalomban*. Budapest, Gondolat

NÉMEDI DÉNES (2005): *Klasszikus szociológia 1890-1945*. Budapest, Napvilág

Webster's Ninth New Collegiate Dictionary. Letöltés: http://dict.sztaki.hu/webster/index.php?result_target=_self&D=1&S=1&W=integration&P=1&L=1&O=1

Szociológiai lexikon (Összeáll. Raymond Boudon et al.) (1999), Budapest, Corvina

ÉRDEKVÉDELEM ÉS KÉPVISELET

MOZGÁSKORLÁTOZOTTAK EGYESÜLETEINEK ORSZÁGOS SZÖVETSÉGE (MEOSZ)

A Mozgáskorlátozottak Egyesületeinek Országos Szövetségét 1981-ben önszerveződéssel hozták létre, és 1998. évtől kiemelkedően közhasznú szervezetként végzi önként vállalt feladatait. Szövetségünknek 104 tagegyesület tagja, a tagegyesületek 801 helyi csoporttal és 201104 taggal rendelkeznek. Fő célunk a mozgáskorlátozott emberek sajátos szükségleteinek kielégítéséhez, szociális biztonságához, rehabilitációjához, személyes kiszolgáltatottság nélküli önálló életvitelükhöz és emberi, állampolgári jogaik valóságos érvényesüléséhez szükséges érdekeik képviselete, érvényesítése és védelme, ezen embereket tömörítő szervezeteknek összefogása, tevékenységük segítése, összehangolása, közösségi érdekeik érvényesítése, védelme, képviselete, az életvitelt segítő, támogató szolgáltatások szervezése és biztosítása, kulturális, művészeti, szabadidős és sporttevékenységek szervezése és támogatása. Munkánk kiterjed az állami feladatokból jogszabály által átruházott, illetve újszerű, a fogyatékos emberek számára új lehetőségeket biztosító közhasznú szolgáltatások megszervezésére, kialakítására és folyamatos biztosítására (lakás-akadálymentesítési támogatás ügyintézése, a Sorstársi Információs és Tanácsadó Szolgálatok működtetése, a Gépjárműszerzési Támogatáselosztó Bizottságban közreműködés, Támogató Szolgálat üzemeltetése, Önálló Életviteli Központok működtetése).

A Szövetség 2001-től az Oktatási, Továbbképző és Távmunka Intézetet – felnőttképzési akkreditáció, ECDL vizsgaközpont –, valamint 2 támogató szolgálatot, az alapszabályban foglalt feladatainak ellátáshoz 4 alapítványt hozott létre és 7 tagozatot, szekciót működtet.

Havonta megjelenő réteglapunk a Humanitás (postai terjesztésben) és a belső terjesztésű Mozgalmi Értesítő.

SIKETEK ÉS NAGYOTHALLÓK ORSZÁGOS SZÖVETSÉGE (SINOSZ)³⁴

A szövetségről röviden

A Siketek és Nagyothallók Országos Szövetsége – röviden SINOSZ – kiemelkedően közhasznú társadalmi, érdekvédelmi szervezet, a magyar siketek és nagyothallók hivatalos érdekképviseleti szerve. A Szövetség munkáját a siket és nagyothalló tagok határozzák meg. A Szövetség segítséget nyújt tagjai számára – lehetőségeihez mérten – a munkavégzéshez, tanuláshoz, szakmai képzéshez, megszerzéséhez, tanfolyamokon való részvételhez, szakköri tevékenységekhez. Lehetőséget biztosít a kulturális és sportéletben való részvételhez. Országos és helyi szervezeteiben klubokat működtet.

Siketek és nagyothallók

„Hallássérültek” gyűjtőfogalommal nevez meg minket a társadalom. Ez a kifejezés a siketeket és a nagyothallókat egyaránt magában foglalja, függetlenül a hallássérülés okától, súlyosságától, hallásállapot milyenségétől. Különböző eltérések vannak a siketség és a nagyothallás között, és ezen különbözőségekből adódóan más a szociális helyzetünk, eltérőek a kulturális igényeink és legfőképpen a lehetőségeink.

Mi, siketek nem rendelkezünk hasznosítható hallásmaradvánnyal, általában nem viselünk hallókészüléket sem és többségünk a jelnyelvet használja. Állapotunk hallókészülékkel sem korrigálható.

Mi, nagyothallók hallásmaradvánnyal rendelkezünk, hallókészüléket használunk, orvosi rehabilitációval és fejlesztéssel jól kapcsolódunk a halló világhoz.

Hazánk lakosságának 10%-a küszködik valamilyen mértékű hallásproblémával. A WHO adatai szerint 60 ezer a siketek, s mintegy 300 ezer a súlyos fokban nagyothallók száma Magyarországon.

A siketközösség

A társadalom a siket emberek kapcsán főleg a hiányosságokra helyezi a hangsúlyt. Nyilvánvalóan szembetűnő a hallás és a gördülékeny beszéd hiánya. Ez olyan szociokulturális megközelítés, amelynek – halló személyt választva modellnek – célja a siket ember „meggyógyítása”, társadalmi integrálása. Tő-

³⁴ A jelen összefoglalót a SINOSZ biztosította.

lünk, siket emberektől elvárják, hogy jobb hallásra és érthetőbb beszédre törekedjünk.

Ezzel a nézőponttal vitatkozva Szövetségünk inkább a meglévő képességekre helyezi a hangsúlyt. Ezt a megközelítést inkább az antropológiai nézőpont jellemzi, amely a siketközösség életrealitását, a siket emberek tapasztalatait és hiányosságokat áthidaló kreativitását helyezi a középpontba.

A jelnyelv

Mi, siket emberek nyelvi és kulturális kisebbségként tekintünk magunkra – az egész világon. Ezért törekszünk szervezetekbe tömörülve arra, hogy a siket embereknek ugyanolyan jogaik legyenek, mint a többi állampolgárnak.

A jelnyelvet ugyanúgy használjuk, mint a halló emberek a beszélt nyelvet. Tehát a jelnyelv a legtöbb siket ember elsődleges nyelve, siket szülők esetében az anyanyelve. Lehetőséget ad arra, hogy a siket emberek is ki tudják fejteni magukat, és fejleszteni tudják a lehetőségeiket úgy, ahogy azt a beszélt nyelvvvel nem lennének képesek maradéktalanul megvalósítani.

A jelnyelv a siketközösségben, a siket emberek közötti kölcsönhatás által született és fejlődött ki. A nyelvészeti tanulmányok szerint a jelnyelv megfelel a nyelvre vonatkozó összes követelménynek. A magyar jelnyelv épp olyan értékes nyelv, mint a magyar, szlovák, cigány, vagy bármelyik más beszélt nyelv a világon.

Siketközösségünk a jelnyelvet használja kommunikációja során, mely etnikummá, nyelvi, kulturális kisebbséggé kovácsol minket. Közösségünket tehát a nyelv, nem pedig a hallásvesztés orvosi minősítése tartja össze.

Siketközösségünk által használt jelnyelv nagy hatással van pozitív önbecsülésünk kifejlődésére. Siketkulturánk egy életforma: élettapasztalatot ad, segíti kihasználni a vizuális szférát; kultúrateremtő alap, ahol a közös jellegzetesség a jelnyelv.

Munkánkat az esélyegyenlőség elve határozza meg. Álmunk egy olyan világ, ahol a siketek jelnyelve a nemzeti kultúra része, a nagyothallók hallásrehabilitációja pedig az az út, amely az aktív társadalmi részvétel irányába vezet.

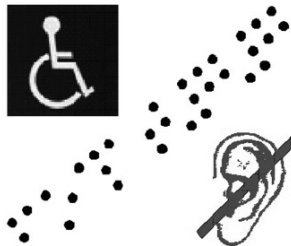
FOGYATÉKOSSÁG ÉS A MAI MAGYAR TÁRSADALOM

konferencia

Budapest

2008. december 8–9.

Absztrakt kötet

A konferencia programja

2008. december 8. (hétfő)

13:00–16:00 **Minden napnak megvan a maga ajándéka**

Kerekasztal-beszélgetés a fogyatékossgal élők és a munkáltatók között

Moderátor: **MOLNÁR KRISZTINA** (*főiskolai adjunktus, NPANNI, ZSKF*)

Beszélgetőpartnerek:

DOLLENSTEIN JÁNOS *a kerekesszékesek képviselőjében*

(tanár, informatikus)

GÉCZI KINGA *a látássérültek képviselőjében (magyartanár)*

ORMÓDI RÓBERT *a hallássérültek képviselőjében (egyetemi hallgató)*

HOLLER LAJOS (*HandyTV egy on-line megoldás*)

DR. TAPOLCZAI GERGELY (*ügyvezető igazgató – SINOSZ*)

PÁSZTOR ENIKŐ

(munkatárs, Debrecen Megyei Jogú Város Fogyatékosokat Ellátó Intézménye)

14:20–14:40 Kávészünet

2008. december 9. (kedd)

Plenáris előadások

9:00–9:30 **DR. TIBORI TÍMEA**

tudományos igazgatóhelyettes (MTA Szociológiai Kutatóintézet)

Esélyegyenlőségi törekvések a sérült/fogyatékos emberek körében

9:30–10:00 **DR. TARDOS KATALIN**

tudományos főmunkatárs (MTA Szociológiai Kutatóintézet)

Társadalmi befogadás és felelősségvállalás a vállalati szférában

10:00–10:30 Kávészünet

10:30–11:00 **DR. BOTOS JÓZSEF**

a Társadalombiztosítási Intézet volt főigazgatója

Látás-, hallás- és mozgáskárosultak helyzete Magyarországon

11:00–11:30 **DR. KELE MÁRIA**

jogász, rehabilitációs szakember, MEOSZ

Fogyatékossg – jog – integráció

11:30–12:30 Kerekasztal-beszélgetés a plenáris előadókkal

Moderátor: **LAKI ILDIKÓ**

(tudományos munkatárs, MTA Szociológiai Kutatóintézet)

12:30–13:30 Ebéd, kávé

Konferenciánk kapcsolódik az NKTH INNOTÁRS által támogatott *Fogyatékosággal élő fiatal felnőttek társadalmi integrálódásának esélyei és lehetőségei a mai Magyarországon* c. kutatáshoz.

A kutatással kapcsolatos információk a fogyat77@socio.mta.hu e-mail címen, vagy a <http://www.socio.mta.hu/> címen a Kutatások menüpont alatt érhetőek el.

TIBORI TÍMEA

*MTA Szociológiai Kutatóintézet
tudományos igazgatóhelyettes*

Esélyegyenlőségi törekvések a sérült/fogyatékos emberek körében

A rendszerváltás előtti néhány évtizedben a fogyatékoság alapvetően egyfajta „devianciaként” értelmeződött a magyar társadalomban és az intézményrendszerben. A „deviancia” fogalmát annyiban jogos használnunk, hogy a társadalomba való beilleszkedést gátló egyéni „hibának”, rendellenességnek minősült a fogyatékoság. A megközelítés logikus következménye volt az, ahogyan a társadalom orvosolni próbálta ezeket az egyéni hibákat. Elsősorban egészségügyi és pedagógiai problémaként kezelte a kérdést, mintegy a fogyatékoságból „ki-gyógyítani”, „kigondozni”, valamint speciális gyógypedagógiai módszerekkel „kiokosítani” és „kiképezni” az embereket a fogyatékos létből. Más devianciák kezeléséhez hasonlóan megengedhetőnek minősítette azt, hogy addig is, ameddig nem lehet kimozdítani az embereket a fogyatékoság deviáns állapotából, a társadalmat meg kell kímélni a devianciákkal való napi találkozásoktól és kapcsolódásoktól.

Hogy a fogyatékoság egyfajta deviancia és ezzel együtt stigma, azt nemcsak a fogyatékos embereken és a velük foglalkozó szakembereken keresztül lehet(ett) lemérni, hanem az „egészségeseken” is. Így pl. más országokkal szemben, Magyarországon mindig is szégyen volt ideiglenesen mankót, járókeretet, pláne tolókécsit használni akkor, ha valaki eltörte a lábát, vagy bármilyen okból ideiglenesen mozgáskorlátozottá, „fogyatékosá” vált – nehogy rajta ragadjon a stigma.

Ha elfogadjuk azt, hogy vannak olyan emberek, akik originálisan másmilyenek, mint a többiek, pl. bezártságban és izoláltságban kell élniük – akkor helyes és jogos követelés az, hogy e sajátos kisebbségnek is jogot kell adni arra, hogy még a bezártságban és izoláltságban is ember módjára élhessenek. Ez az a tárgyalásmód, amelyik a fogyatékosügyet a kisebbségi és emberi jogok felé terelte.

Ám nem árt, ha odafigyelünk a megközelítés korlátaira is. A „tolerancia” mint politikai elvárás a vallási kisebbségek elfogadásából nőtte ki magát általános társadalmi és politikai elvvé.

A WHO általánosan elfogadott kategorizációja nagy kihívást jelent. Ha a fogyatékos emberek „megmaradt” képességeiről beszélünk, akkor erről nem mondhatunk másképpen ítéletet, mint egészséges emberek képességeiről.

Ebből adódnak a következő kérdések:

- Vajon hogyan éli meg az egész társadalom a fogyatékoság ügyét, legyen szó akár a saját „fogyatékoságairól” és „korlátozottságairól”, akár másokéiról?
- Milyen élethelyzetek és életkörülmények jellemzik azokat, akiket a társadalmi közvélekedés és ítélet fogyatékos embernek tart?
- Mihez, miben, mekkora támogatást kapnak a fogyatékosággal élő emberek, illetve, közülük ki kap valamihez is támogatást?

A fogyatékoság kérdése az EU stratégiáiban

A WHO klasszifikációs rendszerének magyarországi bevezetése már évek óta szerepel a szakmai és politikai agendákban, ám épp a fogyatékos emberek társadalmi helyzetéről, életkörülményeiről való hiányos ismeretek jelentenek gátat az elvek gyakorlatba való átültetéséhez. E szempont a kutatás egyik fontos tényezője: a fogyatékos emberek életkörülményeiről, képességeiről olyan ismereteket, típusokba rendezhető kategóriákat kíván körülírni, amelyek hasznosíthatók a fogyatékoság újfajta mérlegeléséhez, a hivatalos, jogosultságokat keletkeztető kategóriák megalkotásához és alkalmazásához.

Az integráció, a beilleszkedés, a befogadó és összetartó („inclusive”) társadalom megteremtése érdekében az Unió alapvető célkitűzései a következők:

- az erőforrásokhoz, jogokhoz, árukhoz és szolgáltatásokhoz való teljes körű hozzáférés („full access”) biztosítása,
- a kirekesztés kockázatának kiküszöbölése, megelőzése
- a legveszélyeztetettebb („most vulnerable”) csoportok segítése
- valamennyi releváns szereplő mozgósítása

Az EU stratégiai prioritásait és kulcsfontosságú célkitűzéseit szem előtt tartva, a hazai viszonyokról nem csupán azt mondhatjuk el, hogy súlyosnak tűnő elmaradásaink vannak, hanem azt is, hogy konkrét tudásaink sincsenek az elmaradások tartalmi sajátosságairól és mértékéről. Ennek megfelelően, a kutatás céljának tekintni olyan tényfeltárások és kritikai analízisek elvégzését, amelyek révén felmérhetővé válik a hozzáférések korlátozottsága, az akadályoztatottság, különösen az oktatási és egészségügyi szolgáltatásokhoz, munkavállaláshoz, a közéletben való részvételhez.

TARDOS KATALIN

MTA Szociológiai Kutatóintézet

tudományos munkatárs

Társadalmi befogadás és felelősségvállalás a vállalati szférában

Az előadás arra vállalkozik, hogy megvizsgálja, hogy milyen a vállalatok társadalmi felelősségvállalásának (CSR) szintje és tartalma a különböző vállalati típusokban az ezredforduló utáni Magyarországon egy közel 150 vállalatot tartalmazó minta alapján. Az előadás során külön hangsúlyt helyezünk a belső felelősségvállalásra, vagyis a munkavállalókkal kapcsolatos felelős politikákra, azon belül is az egyenlőség eszméjéhez kapcsolódó diszkriminációmentes és esélyegyenlőséget teremtő gyakorlatok elterjedtségére. Arra keressük a választ, hogy mennyiben különböznek a társadalmi felelősségvállalás szempontjából magasan és alacsonyan teljesítők a tekintetben, hogy törekszenek-e a kisebbségek és hátrányos helyzetű csoportok befogadására és a munkaerő sokszínűségének növelésére. Másiképpen fogalmazva, vizsgáljuk, hogy a társadalmi befogadás és sokszínűség megteremtése mennyiben tartozik bele a társadalmi felelősségvállalás célkitűzései közé Magyarországon. Az előadásból megtudható az is, hogy a magyarországi cégek inkább a belső vagy a külső felelősségvállalás formáira koncentrálnak-e.

DR. BOTOS JÓZSEF

*Társadalombiztosítási Intézet
volt főigazgató*

Látás-, hallás- és mozgáskárosultak helyzete Magyarországon

Helyzetkép:

– A látáshibás személyek aránya óvodáskortól kezdődő 5 ezrelékről 17 éves korra már 25 ezrelékre (2,5%) emelkedik. Ez a folyamat a felnőttkorban tovább folytatódik, idős korban hihetetlenül felgyorsulva, akár a teljes vakságig elvezet.

– A halláskárosodás aránya óvodáskorban 7-8 ezrelék, 17 éves korra ez az arány eléri 9-10 ezreléket (1%), idős korban pedig, különösen a férfipopulációban, az emberek szinte kivétel nélkül halláskárosulttá válnak.

– Ami a mozgáskorlátozottságot illeti, úgy becsülik, hogy minden 10. ember valamilyen mértékben mozgássérült. A női népességben ennél magasabb az arány, különösen idős korban..

Követendő magatartás:

- megelőzés,
- gyógyítás, rehabilitáció
- a károsultságból eredő hátrányok enyhítése, esetenként kiküszöbölése,
 - a) segédeszközökkel (látás- és hallásjavító készülékek, mozgást segítő, illetve lehetővé tevő eszközök, gépek, akadálymentesítés, általában a környezet átalakítása),
 - b) pénzügyi segítség nyújtásával (elsősorban rokkantnyugdíjak, illetve járadékok),
 - c) foglalkoztatással.

E három követendő magatartás magyarországi állapotáról, viszonyairól próbál tájékoztatást adni az előadás, különös tekintettel a három magatartás kölcsönhatásaira.

DR. KELE MÁRIA

jogász,

rehabilitációs szakember

Fogyatékoság – jog – integráció

A fogyatékoság megközelítésére több modell is létezik: az orvosi modell, a szolidaritási modell, a társadalmi modell. Az emberi jogi megközelítés pedig azt tartalmazza, hogy a fogyatékos ember számára ugyanazokat az emberi jogokat kell biztosítani, mint bárki más számára. Ezeknek az egyenlő jogoknak pedig az élet valamennyi területét le kell fedniük.

Ezen belül most röviden a joggal, a társadalommal és a fizikai környezettel összefüggő kérdésekbe tekintsünk bele, mivel mindhárom alapvető kérdéseket tartalmaz a fogyatékosággal élő emberek vonatkozásában és elengedhetetlenül fontos alapját képezi a mindennapi életüknek. A felsorolt három területet nem lehet élesen elhatárolni egymástól, szorosan összefüggenek és sokszoros átfedések is vannak közöttük.

Magyarországon a fogyatékosággal és az ezzel kapcsolatos kérdésekkel számos jogszabály foglalkozik, és folyamatosan kerülnek bele a részletszabályokba is fogyatékosággal élő személyeket érintő rendelkezések. Alapvető az Alkotmány, a fogyatékos személyek jogairól és esélyegyenlőségük biztosításáról szóló törvény és az egyenlő bánásmódról szóló törvény, amely jogszabályok átfogó és általános szabályozásokat tartalmaznak. A részterületeknél pedig a munka, az építésügy, az oktatás, a közbeszerzés és a szociális ellátások területén is megjelennek fogyatékoságot érintő szabályozások. Ezek közül az építésügyi szabályozások körébe tartozik a fizikai környezet kialakításának kérdésköre is. A fizikai környezet nagymértékben befolyásolja, hogy a mindennapi élet mely területein tudnak a fogyatékosággal élő személyek megjelenni és teljes értékűen részt venni. Jelenleg a közhasználatú épületekre vonatkozóan tartalmazza az akadálymentes kialakítás követelményét a magyar jog, amely az önálló, a kényelmes és a biztonságos használatot jelenti. A közhasználatú épület fogalmának a meghatározásakor pedig a közösség általi használatra helyezi a hangsúlyt a jogalkotó és nem tesz különbséget az épület és a környezet által ellátott funkciók alapján. Amennyiben mind a jogszabályok, mind pedig a fizikai környezet megteremtik és teljesítik az akadálymentes és egyenlő élethez szükséges feltételeket, még akkor is gátat jelenthet a társadalomnak a fogyatékosághoz való hozzáállása. Az említett há-

rom terület közül ez a legnehezebben és talán a leglassabban alakítható. Mind az egész társadalom, mint pedig az egyes személyek gondolkodásmódjának formálása és előítéleteiknek csökkentése nagy kihívást jelent. A valódi szemléletváltásra és elfogadásra a társadalom ép és fogyatékosággal élő tagjainak körében is nagy szükség van, hogy a jogszabályokban lefektetett egyenlőség ténylegesen is megvalósulhasson.

További információ és kapcsolat:

e-mail:

fogyat77@socio.mta.hu

telefon:

Laki Ildikó: 20/384-5340

Sulyok Tamás: 20/924-7992

A konferencia támogatója az Apponyi Albert Mecenatúra Program

*„A végtelig elmegyünk, ha
az illúzióinkat bántják.
S miután az illúzió alapján véve
nem más, mint egy kellemes hazugság,
hajlandóak vagyunk akár
tíz kellemetlent is hazudni, csak
az az egy kellemes megmaradjon.
Hazugságból élünk és
hazugsággal védekezünk.”*

(Molnár Ferenc)

KÉPEK A KONFERENCIÁRÓL

Előadás közben

Dr. Tibori Tímea

Dr. Kele Mária

Az első nap élményei

Dr. Botos József készülődése

Dr. Tardos Katalin

Az érdeklődők oldaláról...

Előadók a válaszadásra várva

Előadás közben

Érdeklődve

Kiadta: Belvedere Meridionale
6725 Szeged, Hattyas sor 10.
belvedere@jgytf.u-szeged.hu
szerk@belvedere.meridionale.hu
Felelős kiadó: Dr. Szegfű László
Tipográfia és tördelés: s-Paw Bt.
Korrektúra: Hricó Gabriella
Nyomda: Bába Nyomda
Felelős vezető: Dr. Majzik István